

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

Skivemaleren, Professor Chr. Dalsgaards Maleri fra 1849 af Skivehus, den Tid den ejedes af Proprietær Spliid. En Baad ses for fulde Sejl glide op ad Aaen, Skivehus har lav Hovedbygning med stor Have og Herregaardsstendige foran. Paa Vejen under Træerne ses Diligencen til Skive fra Viborg ved Bomhusene. (Statens Musæum for Kunst).

SIDSTE AARS LOKALLITTERATUR

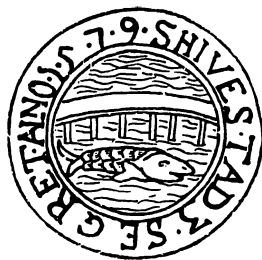
- Kirsten Aakjær: Interiør fra Fjends. „Jul i Skive“ 1968, S. 28–29. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Margit Ahlmark: Halvtreds år i elektricitetens tjeneste (i Skive) – en epokes historie. „Jul i Skive“ 1968, S. 22–23. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- A. C. Bech: Erindringer fra min barndoms- og læretid (i Skive). „Jul i Skive“ 1968, S. 18–19. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Vilh. P. Beck: Sallingrakkere og andre Skøjere. „Skivebogen“ 1968, S. 94–105. „Skive Folkeblad“'s Bogtrykkeri.
- A. Bruunsgaard Christensen: Vort mål var mester i mellemrækken. Da der var spillere til! (i Skive). „Jul i Skive“ 1968, S. 31. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Else og J. P. Christensen: Hvad „Mor Else“ fortalte (fra Skiveegnen). „Jul i Skive“ 1968, S. 8. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Den almægtige Sognekonge paa Fur. „Skive Dagblad“'s Julenummer 1968, S. 3–8.
- Der er god Tid endnu (Lærer Edvard Hansen, Daugbjerg), „Skive Folkeblad“'s Julenummer 1968, S. 21.
- Fra Hedemarken til Braarup. „Skive Folkeblad“'s Julenummer 1968, S. 25.
- Fra Løgstrup over København til Fur (Samtale med Keramikeren Aage Fruergaard-Jensen). „Skive Folkeblad“ 7/6 1969.
- gil: Skive Kommune klipper Kuponer – og har udgifter og fornøjelsen (om 44 legater). „Skive Folkeblad“ 4/1 1969.
- Chr. Glatved: Teater og sommerrevy i Skive i „de gode gamle Dage“. „Jul i Skive“ 1968, S. 26–27. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Karen Strøm Hansen: Anders Vedel, Krabbesholms Forstander gennem 15 Aar. „Jul i Skive“ 1968, S. 20–21. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Karen Strøm Hansen: Da den unge Andersen blev kaldet for terminsarbejder (Arne Andersen 40 år som sparekassedirektør). „Skive Folkeblad“ 24/5 1969.
- Karen Strøm Hansen: Musiklivet i Skive i organist Lauridsens tid. „Skive Folkeblad“ 17/12 1968.
- Jens August Schade i Skive for første gang i 45 aar. „Skive Folkeblad“ 18/7 1969.
- Kai Hartmayer: (i „Skive Dagblad“'s Jubilæumsnummer 23/6 1969).
- Sallings tid som færgernes centrum er ved at ebbe ud, Side 12.
- Spøttrup er nu næsten fuldstændig møbleret, Side 14.
- Efter godt 300 års forløb bliver Skive igen garnisonsby, Side 22.
- Skive by for 50 år siden. (Side ?).
- Ildrættten i Skive 1919–1969–2019. (Side ?).
- Serien: „Skive før og nu“ i „Skive Dagblad“: 1968
- 6/4 Skives historie lugter ligefrem sveden.
 - 15/6 Historiske dage for Skive (Olesens gård).
 - 7/9 Skive bliver sit navn som købstad værdigt.
 - 14/9 Skives historie gemt under præstegården i Adelgade.
 - 21/9 Bankhjørnet med de skiftende indehavere.

SKIVEBOGEN 1969

SKIVEBOGEN

HISTORISK AARBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

60. bind 1969

I KOMMISSION HOS JUNGS EFTF. — SKIVE

Udgivet af
Historisk Samfund for Skive og Omegn

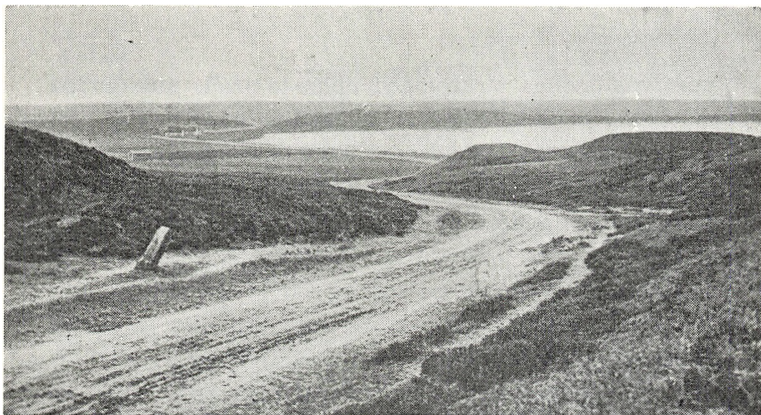
Redaktionsudvalg:

Pens. Førstelærer *J. C. Krogh*, Skive
(Redaktør)

Litterat *Otto L. Sørensen*, Skive
(Kasserer)

Pastor *Johannes Bang*, Skive
(Formand)

Byarkivar *Svend Mortensen*, Skive
(Sekrætær)

Den gamle adelvej fra Skive forbi Flyndersø mod Hjelm hede, Sevel og Hclstebro. Ved vejen ses milestenen, der markerer 4 mile fra Holstebro. Længere tilbage i billedet ses aalekisten ved Koholm aa og længst tilbage Flyndersø mølles bygninger. Da Estvad søndre skole paa bakken bag Flyndersø mølle ikke ses, maa billedet være fra tiden før 1882, da denne skole blev opført.

Estvadgaard og Flyndersø Mølle

Af P. K. Hofmansen

Da Estvadpræsten *Christen Nielsen Brunov*, som havde siddet i embedet siden ca. 1617, i 1638 indsendte sin beskrivelse af Estvad og Rønbjerg sogne til professor *Ole Worm*, den danske oldforsknings grundlægger, fortalte han i denne, at „Sønden fra Æstvad Kircke liger en Mølle, kallis Fløndersø Mølle. Vesten fra Møllen liger en stor Søe, kommer aff Sønden oc Vesten; vandit aff denne Søe haffver Møllen sin Gang, løber øster paa udi en liden Søe, kallis Fløe Søe, oc samme liden Søe løber i en stor Aae, kommer langt fra aff Sønden, løber østen om Æstvadgaardt oc nørpaa østen om Skyw Slott oc vdi Fyffueren“.¹⁾ I al sin korthed giver denne beskrivelse en god orientering om den daværende vandmølles og den nuværende møllegaards beliggenhed i terrænet mellem Flyndersø og de udstrakte enge langs Skive-Karup aa. Flyn-

dersø vandmølles virksomhed ophørte 1871, men endnu staar dens smukke stuehus af bindingsværk under forblæste elmetræer lige ud mod Flyndersø som minde om en svunden tid. Naar plejlernes dumpe slag fra lade og lo i omegnens gaarde og huse i løbet af de mørke efteraarsdage gennem lang tid havde forkyndt, at kornet til julehøjtidens og vinterens forbrug var i færd med at blive aftærsket, kørte tungtlæssede vogne fra alle retninger gennem de sandede hjulspor ned mod Flyndersø mølle, for at forsyningen af mel og gryn til hjemmets behov kunne blive bragt til veje. I denne travle tid førtes lyden fra vandets brus under møllehjulet og kværnenes knarren saavel ved dag som ved nat med vinden ud over den ensomme dal under Hjelm hedes mørke banker. Bøndernes ventetid i møllen, inden det blev den enkeltes tur til at faa malet, kunne blive lang, og i møllegaardens udbygninger var der da af samme grund indrettet stald til anbringelse af møllegæsternes stude og heste, medens disses ejermænd tømte kovs, krus og glas i møllerens lune stue, hvor snak om vind og vejr, handel og vandel vekslede med kortspil og alskens skæmt. Møllens beliggenhed ved den gamle adelvej mellem Skive og Holstebro medførte naturligvis ogsaa, at folk paa rejse søgte ind under dens tag for at finde nattely eller blot for at faa sulten og tørsten stillet. Man var klar over, at møllen med dens kamre, lofter og udhuse havde plads nok, og at møllefolkene maatte ligge inde med anselige beholdninger af madvarer og brændevin, naar de hver dag kunne vente et stort rykind af møllegæster. Prangere og kræmmere blandede sig da med møllegæsterne og fortalte nyheder fra den verden, der laa uden for den nærmeste omegns grænser. Egnens befolkning havde intet andet værtshus, og selv om man ikke kom med korn til maling, fandt man dog nu og da anledning til at trine ind i møllerens stue for at faa en hjertestyrkning ovenpaa livets besværlig-

heder. En kold aprildag 1728 tog saaledes bonden *Simon Eskesen* i Kisum sig et glas brændevin i mølleren *Svend Poulsens* stue efter sin hidsige taterjagt fra Kisum agre til banken syd for Smollerupgaard,²⁾ og en martsaften 1864, da møllen var belagt med danske soldater, lallede Estvaddegnen *Visti Sørensen*, døddrukken og støttet af to dragoner, fra møllen op over sandbankerne mod sit hjem i Estvad by.³⁾

Vandmøller har været kendt i Danmark fra ca. aar 1100, og det er rimeligvis munkene, der ved bygningen af disse som paa saa mange andre omraader har været foregangs-mænd. Munkemølle i Odense, der allerede nævnes 1175, turde være et vidnesbyrd om dette, men senere tog landets stormænd ogsaa del i oprettelsen af møller rundt om i riget. Anlæggelsen af Hjelm mølle og Sønder mølle i Sevel sogn, der 1547 begge nævnes i kong Christian den Tredies skøde paa Stubberkloster med underliggende gods til majestätens haandgangne mand *Iver Juel*,⁴⁾ skyldes uden tvivl klosterets initiativ i en fjern fortid. I modsætning hertil er „Esthwath“ mølle,⁵⁾ der eksisterede før 1455, og som rimeligvis er identisk med „Flyndersø mølle“, der første gang omtales som saadan 1463,⁶⁾ uden tvivl anlagt i tilknytning til herregaarden Estvadgaard, hvis historie kendes tilbage til ca. aar 1400.⁷⁾ Flyndersø mølles saga gaar saaledes over 500 aar tilbage i tiden, og da møllen senere vides at være drevet ved et underfaldshjul, har den sikkert fra sin første eksistens efter romersk mønster været bygget bag en opdæmning og ikke indrettet som den endnu ældre mølletype af græsk oprindelse, der sædvanligvis kaldtes skvatmøller. Disse skvatmøller havde et vandret liggende møllehjul, hvis akse direkte bar den øverste møllesten, løberen, medens akslen til den romerske mølletypes vandhjul laa vandret og ved en kamhjulsudveksling stod i forbindelse med løberens lodrette akse.⁸⁾

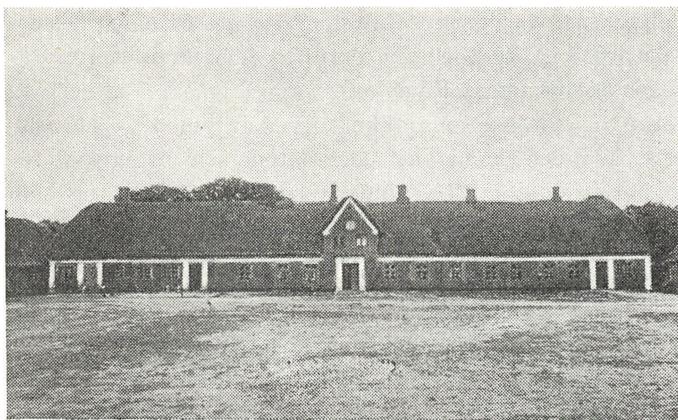
Vandmøllerne anlagdes sædvanligvis ved de gamle vejes vadesteder, idet man paa saadanne steder som regel havde baade vejforbindelserne og vandforholdene i orden. En saadan beliggenhed forekommer da ogsaa i forbindelse med Flyndersø mølle i Estvad sogn og Hjelm mølle i Sevel sogn. Den ældgamle adelvej mellem Skive og Holstebro gik som nævnt forbi Flyndersø Mølle over Hjelm hede til Hjelm mølle og videre gennem Sevel, Djeld og Stendis mod Skave, hvor den stødte sammen med adelvejen fra Viborg til Holstebro. At vejen over Hjelm hede var den oprindelige færdselsaare, som anvendtes ved rejser mellem Skive og Holstebro, understreges ved, at det var langs denne, man under *Ole Rømers* opmaaling af alle landets hovedveje 1691–1697 paa smaa opkastede jordhøje rejste de endnu bevarede milesten, af hvilke stenen, der markerer 4 mile fra Holstebro, staar i bakke- draget nord for Flyndersø Møllegaard.⁹⁾

Det maa være ad denne vej forbi Hjelm mølle og Flyndersø Mølle, at feltherren *Johan Rantzau* den 10. december 1534 i det svindende dagslys med sine harniskklædte landsknægte jog fra Holstebro mod Skive under jagten paa de oprørske bønderskarer, hvis aktion for lange tider blev det sidste forsøg af Danmarks bønder paa at øve politisk indflydelse.¹⁰⁾ Ad samme vej drog ogsaa kong *Kristian den Tredie*, da han i 1545 med sin rytterskare var paa rejse i Jylland og den 29. januar drog fra Holstebro til Skive, hvor Skive by og *Iver Juel* til Stubberkloster i fællesskab maatte bekoste hans og hans følges natteophold, inden rejsen den næste dag gik videre mod Viborg.¹¹⁾ Under Danmarks deltagelse i Tredivaarskrigen kom i oktober 1627 et kompagni af vagtmester *Helvig Exels* musketerer med en nederlandsk fændrik i spidsen ad vejen, da disse fjendtlige soldater tog fra Skive til deres næste kvarter i Holstebro.¹²⁾ Kong Frederik den Fjerde drog den 26. juni 1702 over Hjelm hede og

forbi Flyndersø mølle, da han fra Holstebro rejste til Skive for senere paa dagen „ved Bjørnhuset udi Taarup“ sogn at mønstre sine „jydske Landfolk“ under den nyoprettede Landmiliti.¹³⁾ Fra 1785 blev den ridende post mellem Viborg og Holstebro forlagt over Skive, og to gange om ugen passerede postrytteren derefter Flyndersø mølle, før turen gik ud over den vidtstrakte Hjelm hede.¹⁴⁾ Naturligvis drog ogsaa landsfaderen kong *Frederik den Sjette* denne vej, da han den 19. juni 1828 paa en af sine Jyllandsrejser efter en nats søvn i Skive tog videre til Holstebro,¹⁵⁾ og endnu saa sent som i 1864, da de fjendtlige tropper nærmede sig egnen syd for Skive, fulgte de fremmede soldater ruten over Hjelm hede, da man kun var i besiddelse af ældre danske landkort.¹⁶⁾ Som vejen over alheden forbi Skophus mod Holstebro i 1705 af Sundspræsten *Stephan Olufsen Aale* kaldes en „strygen Landwey“,¹⁷⁾ kunne samme karakteristisk med ligesaa stor ret i ældre tid heftes paa adelvejen forbi Flyndersø mølle. Det var først da den nye vej fra Skive over Kjærgaardsholm, Vinderupgaard, Rydhave, Handbjerg og Hvam til Holstebro i 1859 blev færdig, at færdselen paa den gamle vej over Hjelm hede sagtnede, saa denne færdselsaare med alle dens minder efterhaanden kun fik lokal betydning. I kort afstand fra dens grusede spor, der fra Flyndersø Møllegaard snor sig op over Hjelm hede mod Sevel, suser nu bilerne ved dag og nat paa den i 1964 aabnede asfalterede amtsvej fra Skive forbi Estvad, Flyndersø Møllegaard, Mogenstrup og Trandum til Løvig ved Viborg-Holstebrovejen og videre mod Herning.

Som vejforbindelserne var ogsaa Flyndersø mølles vandforhold særdeles gode. I markbogen fra 1683¹⁸⁾ nævnes, at møllen „haver af Naturen et godt Wandfald udaf Flønder Søe, som støde tæt indtil Quernen“, og i modelbogen fra 1687,¹⁹⁾ der ligesom markbogen blev udfærdiget i anledning af indretningen af matriklen 1688, siges

der om „Fløndersø Mølle“, at „den haver sit Tilløb af Søen der straks hos“, og at den med sit underfaldshjul „kan male Vinter og Sommer“. Paa tilsvarende maade bevirkede vandrigdommen i og omkring Stubbergaard sø, at saavel Hjelm mølles underfaldshjul som Sønder mølles overfaldshjul ogsaa kunne dreje rundt paa alle aarstider, medens en del nabomøller paa grund af vandmangel maatte ligge stille i den tørre sommertid. Markbogen meddeler dog, at Flyndersø mølle i meget langvarige somre ikke formaaede at male saa „fort“ som ellers, og naar strenge vintre med sne og is satte ind, kunne der gaa en otte dages tid, hvor den blev stoppet i sin virksomhed. Dertil kom, at udnyttelsen af Estvadgaards aalekiste ved møllestrømmen krævede, at kværnen maatte standses hver nat fra „Vor Frue Tid (25. marts) i Faste og til Martini Tid“ (11. november), naar vinteren begyndte. Bortset fra strenge vinterperioder var det saaledes ikke mangel paa vand til drivkraft, der nu og da fik det $6\frac{1}{2}$ -alen høje vandhjul til at standse. Hele sørækken, der omfatter Stubbergaard sø, Hellesø, Ladegaard sø, Flyndersø, Skallesø, Nikkelborg sø og Nørresø med de isolerede smaasøer, Palmsø, Vivsø, Vadsø og Mørksø samt i længere afstand Skaansø, Eggesø og Skørsø, er for de fleste af disse søers vedkommende dannet i bunden af de saakaldte jordfaldshuller. Da smeltevandssandet ved istidens slutning blev aflejret hen over egnen, var der mange store isblokke, der blev begravet af dette, og som først længe efter smeltede bort. Derved sank sandoverfladen ned, og ved dette jordfald dannedes der store fordybninger i terrænoverfladen. Stubbergaard sø og Flyndersø er karakteristiske eksempler paa saadanne tætliggende, vandfyldte jordfaldshuller, hvis vandspejl naar sammen over tærsklerne imellem dem. Disse undersøiske forhold er aarsag til søernes stærkt varierende dybder, som i Flyndersø strækker sig fra 2 til 8 meter med enkelte

Estvadgaards hovedbygning ca. 1900. Den nordre del (t.v.) opført af Conrad Lundsgaard ca. 1816—1817 og den søndre del (t.h.) af samme ca. 1834.

huller paa indtil ca. 14 meter. Talrige væld fra de omkringliggende bakker og fra selve søbunden sammen med tilløb fra Sønder mølle bæk, Nautrup bæk, Jattrup bæk og Agerbæk samt Stokholm mose betinger søernes rigdom paa vand. „Æ Kjellstrøm“ ved Sevel kalkværk (nu kaldet Bjergby) samt Helligkilden ved Blakskjær og andre kilder har i aartusinder udgydt deres kolde, krystalklare vand i Stubbergaard sø, og Flyndersøs undersøiske væld i forbindelse med tilbagesivningen gennem sandet af det i landkanalerne oppumpede vand var aarsag til det stort anlagte udtørningsprojekts forlis i 1873. I en fjern fortid stod sørækken uden tvivl i forbindelse med bunden af Skive fjord, men da vandstanden senere sank, blev den isoleret fra samme. Dog skulle det meget vand fra søerne stadigvæk finde vej mellem Ulhøjbakkerne mod nord og tangen mod syd til Skive-Karup aadal, hvorved området ofte blev overskyttet og dannede en fladsø ved den egentlige Flyndersøs østende. Denne omstændighed har rimeligvis givet søen sit navn, da det jyske ord „flø“ eller „floy“ netop hentyder til en oversvømmelse.²⁰) Som om-

talt nævnes da ogsaa i *Christen Nielsen Brunovs* beskrivelse 1638 „Fløe Sø“ paa dette sted, hvilken sø i markbogen 1683 kaldes „Flye“ sø. Passagen mellem Ulhøjbakkerne og tangen maa ikke forveksles med „Esdwath“ (Estvad), det skidne vad, der allerede som betegnelse for sognet nævnes i Ribe „Oldemoder“ ca. 1325,²¹⁾ og som uden tvivl refererer sig til overfartsstedet i den snævre dal mellem Estvad by og Estvadgaard. Paa et tidligt tidspunkt blev der anlagt en dæmning tværs over dalen ved Flyndersøs østende, og i markbogen 1683 oplyser konduktørerne, løjtnant Pfuel og kgl. page Ahlefeldt, efter meddelelse fra Estvadgaards daværende ejer, oberst *Frantz Rantzaus* enke fru *Helle Urne*, at „Mølle-dæmningen ved Vesten Storm og Tøebrud er ofte udbrud“, saa den næppe af møllens indkomster „med Reparation kan holdes vedlige“. Denne dæmning, til hvilken man aabenbart hentede „Dæm Jord“ i lyngbakkerne syd for møllen (se kortet side 45), og som med den gamle adelvej paa sin ryg endnu adskiller Flyndersø fra det lavtliggende engdrag øst for møllegaarden, skulle holdes i forsvarlig stand af Estvadgaards underliggende hovbønder,²²⁾ der ogsaa havde til opgave at opkaste møllestrømmen, hvilket dog skulle ske „paa den Tid, at Folk kan taale og bierge sig i Vandet“.²³⁾ Estvadgaard leverede ris til dæmningen,²⁴⁾ men mølleren, der ikke havde nogen omkostninger i forbindelse med dæmningens vedligeholdelse, skulle til gengæld holde nøje opsyn med samme og i betimelig tid anmelde opstaaende brøstfældigheder, saa disse kunne blive afhjulpet. Det blev ham ogsaa paalagt, at han ikke maatte holde for meget paa vandet i søen, „men lade det saaledes udslaa, at Dæmningen og Møllen i paakommende haardt Uvejr ikke desformedelst skal komme til Skade“.²⁵⁾ I generalhoverireglementet for Estvadkloster Hovedgaard,²⁶⁾ dateret 31. juli 1770, meddeles, at saavel de egentlige hoveribønder som frihedsgaardmændene skulle

holde deres „pælede“ skifter i vaser og paa mølledæmningen i forsvarlig stand, „og skulle der paa samme formedelst Blæst, Tøebrud og Uvæir skee nogen betydelig Skade, og saadan ikke skeer paa Mangel af Vedligeholdelse af den Bonde, som deri sit Skifte er tildelt, da haver samtlige Hoveribønder at sammentræde og komme hinanden til Hjælp“, hvorimod frigaardsmændene udover vedligeholdelsen af deres tildelte skifter ikke var pligtige til at forrette mere arbejde. Paa trods af al paapasselighed og vedligeholdelse var det dog svært at holde mølledæmningen intakt. Børnene fra Bers, Bersholm og Damgaard maatte indtil ca. 1814, da der byggedes en biskole i Bers, gaa den lange skolevej til Estvad Kirkeby, men ved vintertid gjorde vandforholdene ved Flyndersø mølle ofte mølledæmningen ufarbar, saa børnene ikke kunne komme i skole. Paa cancelliets spørgsmaal om skoleforholdene i Estvad sogn 1790 bemærkede Ribebispen dr. *Stephan Middelboe* da ogsaa: „Vejene er gode, undtagen for den søndre Del af Sognet formedelst Flyndersø Møllevand, hvorfor der maa holdes en omgaaende Skoleholder nogle Vintermaaneder, som lønnes af Vedkommende“.²⁷) Dæmningsarbejdet, der foruden til møllens og færdselens gavn ogsaa skaanede Estvadgaards brede enge ved Skivekarup aa for altfor store oversvømmelser, var naturligvis ikke til særlig glæde for de bønder, der i deres fæstebreve var paalagt samme. Saa snart lejlighed bød sig, frikøbte de sig da ogsaa for denne forpligtelse. Efter møllens salg fra Estvadgaard 1813 købte saaledes selvejer Niels Mortensen i Fly by af møller *Erich Lorentzen* for en sum af 65 rbd. den 20. december 1815 sig fri for dette arbejde, som mølleren „fra Dato og siden bestandig paatager sig og efterkommende Ejere af Flyndersø Mølle uden noget Krav eller nogen Anmodning at prætere af bemeldte *Niels Mortensen* eller hans Efterkommere“.²⁸) Den 23. juni næste aar opnaaede selvejer *Jens Jacobsen* i Kudal

i Fly for 53 rbd. navneværdi samme frihed af møller *Lorentzen*,²⁹⁾ der i „de gale Pengetider“ efter statsbanke-rotten 1813 vist altid var i pengetrang, og som trods oprettet købekontrakt³⁰⁾ aldrig opnaede at faa endeligt skøde udstedt paa møllen.

Paa grund af Flyndersø mølles nære tilknytning til Estvadgaard er dens historie fra de ældste tider og helt til 1813, da møllen blev bortsolgt fra denne gamle hovedgaard, nøje forbunden med samme. Forbindelsen blev genoprettet 1874, da hofjægermester C. A. D. Neergaard til Gyldenholm paa Sjælland, som sammen med overretsassessor H. Jund i Viborg 1871 havde købt Estvadgaard, overtog møllegaarden ifølge en til ham udgivet panteobligation af 1872,³¹⁾ men atter afbrudt 1923, da C. A. D. Neergaards søn, ingeniør, cand. polyt. *E. Neergaard*, afhændede Estvadgaard, men bl. a. beholdt Flyndersø møllegaard.

Estvadgaards saga fortæber sig i 1400-tallets første halvdel, selv om det gamle sagn om slaget paa Fly hede mellem dronning *Margrethe* og den svenske konge *Albrekt* vil fortælle, at dronningen natten før kampen opholdt sig paa gaarden og før daggry red til Kobberup. Forinden havde hun ladet skoene vende paa sin egen og sit følges heste, saa fjenden antog, hun og følget var redet *til* gaarden i stedet for fra den.³²⁾

Omkring midten af 1400-tallet ejedes gaarden af *Erik Nielsen Gyldenstjerne* til Timgaard i Hind herred. Han var søn af *Niels Eriksen Gyldenstjerne* til *Gyldenstjernernes* stamsæde Aagaard i Vester-Han herred i ægteskab med fru *Christine* af Agger, og det er sandsynligt, at *Erik Nielsen Gyldenstjerne* havde faaet Estvadgaard som arv efter sin moder, da hun synes at have været en slægtning af den „*Harthbo de eesward*“, som omkring aar 1400 stiftede en sjælemesse i Ribe domkirke for sin broder *Peder Jern*.³³⁾ Hvornaar *Erik Nielsen Gyldenstjernens* far og

mor døde, vides ikke, men paa et tidspunkt før 1455 udstedte han et gavebrev paa 20 lybske mark hvert aar af „Esthwath“ mølle til den hellige Sankt Jørgens alter i Ribe domkirke.³⁴⁾ Af dette beløb, hvis sølvværdi nu ville være ca. 1800 kr., skulle alteret aarlig afgive 2 mark til domkapitlet for at holde sjælemesse for de afdøde forældre. *Erik Nielsen Gyldenstjerne* døde 1455, men først den 6. april 1463 blev der i Viborg holdt skifte efter ham.³⁵⁾ Ved dette tilfaldt Timgaard sønnen *Niels Eriksen Gyldenstjerne*, medens en anden søn *Erik Eriksen Gyldenstjerne*, som i 17 aar havde været gift med den svenske konge *Karl VIII Knutssons datter Christina*,³⁶⁾ fik gaarden Demstrup i Gjerlev herred, der allerede 1416 nævnes at være i *Gyldenstjernernes* besiddelse. En tredie søn *Peder Eriksen Gyldenstjerne* var død i tiden 1455–1458, men havde efterladt sig en søn *Oluf Pedersen Gyldenstjerne*, der var født ca. 1450 og altsaa umyndig ved skiftet efter farfaderen. Denne *Oluf Pedersen Gyldenstjerne* arvede Estvadgaard med alt dens gods i Estvad sogn. Dog bestemtes det, at „Fløndersø Mølle“ helt skulle holdes udenfor skiftedelingen, idet der af møllen hvert aar „til evig Tid“ skulle svares de 20 lybske mark til alteret i Ribe domkirke. Disse penge skulle inden Midfaste erlægges til den kapellan i Ribe, som afholdt sjælemessen, hvilken, som det synes, nu ogsaa kom til at omfatte den afdøde *Erik Nielsen Gyldenstjernes* salighedssag. Efter faderens død havde *Oluf Pedersen Gyldenstjerne* faaet farbroderen *Niels Eriksen Gyldenstjerne* til Timgaard som formynder, men i 1477 fik denne af sin brodersøn, der nu selv var blevet myndig, kvittering for regnskabet over forvaltningen i den tid, han havde været hans værge og bestyret det fædrene gods for ham. *Oluf Pedersen Gyldenstjerne* nævnes som ridder 1487 og var 1492 befalingsmand paa Skivehus. Omkring samme tid søgte han at fri sig for den økonomiske byrde, som afgiften paa de 20 lybske mark

af Flyndersø mølle hvert aar til alteret i Ribe domkirke ifølge farfaderens gavebrev var. Domkapitlets daværende vicarius hr. *Jens Kristjernsen* ville dog ikke gaa med til denne forringelse af kapitlets indtægter og anlagde sag mod herremanden paa Estvadgaard. Ved kongens retterting og efter Rigens Ret blev sagen i 1491 og 1492 afgjort til gunst for kapitlet, saa de 20 lybske mark af „Estvadgaards Mølle“ stadigvæk skulle ydes hvert aar til alteret.³⁷⁾ Først efter reformationen 1536 faldt denne pengeafgift tilbage til slægten *Gyldenstjerne*, idet *Knud Pedersen Gyldenstjerne* (død 1552) til Tim, der var en sønnesøn af den omtalte *Niels Eriksen Gyldenstjerne*, endelig opnaaede at blive befriet for den økonomiske byrde, som faderens fætter ca. 50 aar tidligere forgæves havde prøvet at slippe for.

Oluf Pedersen Gyldenstjerne til Estvadgaard døde 1504. I sit ægteskab med *Anne Ludvigsdatter Rosenkrantz* fra Palsgaard (As sogn, Bjerger herred) havde han flere børn, som efter hans død fik lod og del i Estvadgaard med underliggende gods. Datteren *Elsebe Gyldenstjerne*, der efter sin skilsmisse 1518 med *Bonde Due* blev ilde kendt for sit forargelige levned med Børglumbispen *Stygge Krumpen*, solgte samme aar, som skilsmissen fandt sted, sin søsterlod i „Estwadhgaard Godz oc Mølle“ til sin fætter, den senere biskop *Oluf Munk* i Ribe, der var søn af den bekendte *Mogens Munk* til Volstrup (Hjerm sogn) i ægteskab med *Karen Ludvigsdatter Rosenkrantz*. Da det imidlertid 1540 paa kongens retterting blev bevist, at skødet var udstedt af *Elsebe Gyldenstjerne*, før hun blev skilt fra sin mand, dømtes det ugyldigt.³⁸⁾ Hendes søster *Lene Gyldenstjerne* arvede en fjerdedel af Estvadgaard med underliggende gods og skrev sig desuden 1543 til Hesselbjerg i Estvad sogn. Denne gaard hørte ikke under Estvadgaard, men ejedes 1461 af *Stig Vestenie*, der 1504 var bosiddende paa Hersomgaard i Rinds herred. Han havde

da afstaaet Hesselbjerg til *Niels Pedersen Høeg* til Eskjær i Grinderslev sogn, som senere blev lensmand paa Skivehus. Sidstnævnte fremlagde nemlig 4. juni 1501 for kong *Hans* et skøde paa Hesselbjerg, som Stig Vestenie havde udgivet til ham. Foruden Hesselbjerg omfatter dette skøde bl. a. ogsaa „en øde Gaards Ejer sønden Flynner Mølle, hedder Øster Tofften“ og „et Bolsted, ligger paa Tange sønden ved forskrevne Mølle“. ³⁹⁾ Da *Lene Gyldenstjerne* ikke synes at have erhvervet sig Hesselbjerg ved arv, maa hun rimeligvis have købt denne gaard af *Niels Pedersen Høeg* (død 1524) eller hans arvinger. Hendes forhold til sognepræsten, magister *Mads Hvid* i Holstebro, der uden tvivl var en dattersøn af Ginding herreds foged *Jep Christensen* af den kendte Hvidslægt fra Trabjerg i Borbjerg sogn, ⁴⁰⁾ resulterede i, at hun fødte en datter, som efter mormoderen i daaben fik navnet *Anne*. *Mads Hvids* morfar *Jep Christensens* moder var ganske vist en søster til adelsmanden *Jes Povlsen Qvie* til Kviesgaard i Fabjerg sogn, der fra 1476 var lensmand paa Riberhus, ⁴¹⁾ men dette tynde islæt af blaåt blod gjorde dog ikke *Mads Hvid* jævnbyrdig med en datter af Gyldenstjernernes stolte æt. Som ufri mand var hans intime forbindelse med *Lene Gyldenstjerne* i slægtens og samtidens øjne baade en skandale og en mesalliance, som dog i nogen grad blev formildet ved, at kong *Kristian den Tredie* ved brev af 24. februar 1544 havde tilladt, at *Lene Gyldenstjerne* saavel som hendes børn til evig tid maatte beholde sit nuværende og fremtidige gods med adelig frihed. ⁴²⁾ Endvidere samtykkede hendes værge, fætteren *Oluf Munk*, 1545 i, at hun indgik ægteskab med magister *Mads Hvid* og tillige godkendte, at den lille *Anne Madsdatter* maatte betragtes som deres rette arving. Kongens og *Oluf Munks* legitimation af *Lene Gyldenstjernens* og *Mads Hvids* forbindelse var naturligvis hendes brodersønner, *Niels*, *Otto* og *Oluf Ludvigsen Gyldenstjerne*, der ogsaa havde parter i Estvad-

gaard med underliggende gods, meget imod, og *Oluf Ludvigsen Gyldenstjerne* stævnedes da magister *Mads Hvid*, fordi han havde lokket fasteren og beholdt hendes gods, og fru *Lene Gyldenstjerne*, fordi hun havde ladet sig lokke og giftet sig uden sine nærmeste medarvingers samtykke. I 1547 kom det dog til en overenskomst, efter hvilken fru *Lene Gyldenstjerne* maatte beholde alt sit gods, saa længe hun levede, men efter hendes død skulle broderbørnene være berettiget til at overtage hendes urørlige arvegods for 1000 daler. Vel under inspiration af sin mand undlod fru *Lene Gyldenstjerne* imidlertid klogelig selv at underskrive dette dokument, hvilket efter hendes død fik stor betydning. *Mads Hvid* var særdeles retskynlig, og da han tillige var en godskær herre, førte han gentagne gange processer med sin hustrus adelige slægtninge og andre, der kom ham i vejen. Dette var saaledes tilfældet med Estvadgaards nabo *Iver Juel* paa Stubbergaard, der 28. marts 1548 havde faaet kgl. brev, at Hjelm hede m. m. maatte ligge under Sevel Birk.⁴³⁾ Estvad præsteembede havde imidlertid underliggende bøndergods i Mogenstrup by (Trandum sogn), og da dette gods havde lod i Hjelm hede, som grænsede mod Flyndersø, følte *Mads Hvid Iver Juels* indlemmelse af dette område i Sevel Birk som en krænkelse af sine rettigheder.⁴⁴⁾ Paa sin hustrus vegne prøvede han endvidere at erhverve sig laasebrev paa saavel heden som fiskeriet i søen, hvilket dog ikke lykkedes for ham. Ved et forlig 1551⁴⁵⁾ blev det bestemt, at hver af de to herrer skulle have fri lyngslet, fædrift og tørvegrøft i Hjelm hede og desuden frit fiskeri til midtstrøms i Flyndersø ud for deres grund og ejendom. Det maatte vel føles som et særligt irritament, da *Mads Hvid* derpaa i 1554 maatte se, at *Iver Juel* lod Hjelm hede indgrave med en grøft, „Æ Kaast“,⁴⁶⁾ af hvis jordvold endnu ses en del umiddelbart syd for Horsmosehus, omtrent midtvejs mellem Flyndersø møllegaard og den smuk-

ke dalsænkning, hvori Hjelm mølle laa, indtil det mislykkede søudtørringsprojekt i begyndelsen af 1870'erne fik saavel denne mølles som Flyndersø mølles vandhjul til for stedse at standse.

I 1567 stadfæstede kong *Frederik den Anden* faderens brev af 24. februar 1544 til *Lene Gyldenstjerne*,⁴⁷⁾ hvilket bevirkede, at *Mads Hvid* ganske saa bort fra overenskomsten med hustruens brodersønner af 1547 og i 1569 solgte hendes fjerdepart i Estvadgaard samt hendes part i Flyndersø mølle til *Oluf Munks* brodersøn *Peder Ludvigsen Munk*, der 1567 var blevet admiral. *Peder Ludvigsen Munk* skulle hvert aar yde en afgift paa 1 læst korn (24 tdr. rug eller byg), $\frac{1}{2}$ tønne smør og 1 tønne saltede mølleaal til fru *Lene Gyldenstjerne*, indtil hun døde, hvilket imidlertid skete kort tid efter. Skødet blev stadfæstet 4. december 1570⁴⁸⁾ ved *Mads Hvids* og datteren *Anne Madsdatters* underskrifter, men det varede ikke længe, før *Anne Madsdatters* fætter *Otto Ludvigsen Gyldenstjerne*, som 1572 skrev sig til Primdal i Rønbjerg sogn, med overenskomsten af 1547 i haanden nu efter sin fasters død gjorde krav paa *Anne Madsdatters* arvepart i Estvadgaard og gods og samtidig forbød hendes bønder under gaarden at svare afgift til hende. Hun var paa dette tidspunkt enke efter *Albert Sørensen Høeg* til Nørgaard i Bælum sogn (Hellum herred), som var en fjernere slægtning af den tidligere omtalte lensmand *Niels Pedersen Høeg* til Skivehus.⁴⁹⁾ Ved en rigsraadsdom 1572 opnaaede *Anne Madsdatter* i sin enkestand, at den af *Otto Ludvigsen Gyldenstjerne* paaberaabte overenskomst af 1547 blev erklæret for ugyldig, da hendes afdøde moder ikke selv havde underskrevet den, og fætterens krav blev pure afvist.⁵⁰⁾

Fru *Lene Gyldenstjernes* død bevirkede ogsaa en strid med *Peder Ludvigsen Munk*, der ifølge aftalen kun i hendes levetid skulle svare den i skødet paa Estvadgaards

fjerdepart samt parten i Flyndersø mølle omtalte afgift. Paa trods af, at *Peder Ludvigsen Munk* ofte og endnu i vidners overværelse 1573 i Holstebro tilbød *Mads Hvid* det korn, der stod tilbage, ville denne ikke tage mod tilbudet, saa *Peder Munk* kunne ikke erhverve laasebrev paa Estvadgaard, hvis øvrige parter han allerede havde sikret sig. Sagen fik en ende, da Rigens Ret 27. juli 1574 dømte, at *Mads Hvids* skøde til *Peder Munk* skulle staa ved magt,⁵¹⁾ hvorefter sidstnævnte endelig kunne tage hele Estvadgaard med gods i besiddelse.

Peder Ludvigsen Munk var 40 aar gammel, da han i 1574 blev eneejer af Estvadgaard og Flyndersø mølle. Han blev rigsadmiral fra 1576 og som en af de fire rigsraader under kong *Kristian den Fjerdes* mindreaarighed en kendt mand i landet, men om Flyndersø mølle i hans ejertid hører man intet. Først da han ved skøde af 22. september 1614 solgte Estvadgaard⁵²⁾ til *Jacob Lykke* til Tanderup (Bedsted sogn paa Thy), der var af adelsslægten *Munk*, erfarer man, at der med gaarden bl. a. ogsaa fulgte Flyndersø mølle, hvorunder hørte et stykke jord, kaldet Banke, som tidligere havde hørt under nabogaarden Smollerup. *Jakob Lykke* havde kun Estvadgaard i faa aar, hvorefter *Johan Rantzau*, fætter til rigens hovmester *Frantz Rantzau*, fik den med underliggende gods i eje. Han besad den i alle tilfælde 7. januar 1624, da han denne dag til vitterlighed underskrev et skøde paa Viborg lands-ting og tegnede sig „til Estvadgaard“.⁵³⁾

Den sporadiske viden om Flyndersø mølle, som de foreliggende kilder fra første halvdel af 1400-tallet til *Johan Rantzaus* overtagelse af Estvadgaard og gods omkring 1620 har kunnet give, bliver efter sidstnævnte tid efterhaanden afløst af mere indgaaende kendskab til møllens forhold. Den omtalte Estvadpræst *Christen Nielsen Brunovs* efterfølger som sjælesørger for Estvad og Rønbjerg menigheder var *Erik Nielsen Brunov*, og fra hans tid ha-

ves disse sognes kirkebøger fra 1646, som netop var det aar, kong Kristian den Fjerde paalagde præsterne i Jylland og andre landsdele at føre bog over døbte, viede og døde. Kongens missive om kirkebogsføringen var dateret 17. maj 1646, og allerede den 19. juli samme aar gjorde *Erik Nielsen Brunov* den første indførsel i sin nyerhvervede ministerialbog. Medens de fleste af landets kirkebøger fra den tid forlængst er gaaet tabt, har kirkebøgerne for Estvad og Rønbjerg sogne fra kirkebogsføringens første lovbefaalede tid lykkeligt undgaaet saavel brand som anden ødelæggelse. Dette i forbindelse med flere bevarede arkivalier af anden art gør det muligt at kunne følge historien, der knytter sig til disse sognes slægter, gaarde og huse, længere tilbage i tiden, end tilfældet er for de omliggende sogne.

I 1646 var *Hans Eskesen* møller i Flyndersø mølle, da han den 13/9 d. a. fik en datter døbt i Estvad kirke. Blandt fadderne nævnes en *Maren Eskesdatter* fra Borbjerg mølle, og ved en søns daab 1650 optraadte en *Laust Eskesen* fra Daugbjerg mølle i samme rolle. Da disse to faddere utvivlsomt var *Hans Eskesens* søskende, synes han saaledes at have haft slægtsforbindelser begge disse steder. En *Ingeborg Eskesdatter* i Flyndersø mølle, der 1651 blev afløst i Estvad kirke for lejemaal med *Adser Jepsens* søn *Ove Adersen* i den nærliggende Smollerupgaard, hørte rimeligvis til samme søskendeflok. Hans Eskesens hustru *Mette Jepsdatter* døde efter den nævnte søns fødsel 1650. Hun havde i tiden fra 1646, da kirkebogen begynder, skænket sin mand 1 datter og 2 sønner. Fadderne til disse børn viser, at *Hans Eskesen* foruden at pleje venskabelig omgang med naboerne i Smollerupgaard og Toftum Bol ogsaa havde et godt forhold til præstefamilien i Estvad præstegaard samt til tjenerskabet paa Estvadgaard. Sognepræsten *Erik Nielsen Brunovs* hustru *Anne Bertelsdatter* var gudmor i 1650, og flere af folkene paa Estvad-

gaard, bl. a. ladefogden *Søren Pedersen* samt en vis „Velb. *Peder Volgersdorph*“⁵⁴) træffes som faddere, naar børn fra møllen skulle døbes. Mest fornemt var det vel en april-dag 1648, da velbyrdig jomfru *Jytte Gyldenstjerne*, datter af den kendte fru *Christence Juel* paa Stubbergaard i ægteskab med den berygtede, i 1638 afdøde, *Knud Predbjørnsen Gyldenstjerne*, fulgt af *Maren Rasmusdatter*, der ogsaa havde hjemme paa Stubbergaard, drog over Hjelm hede for at bære *Hans Eskesens* søn til daaben i Estvad kirke. Knap et aar efter *Mette Jepsdatters* begravelse 17/2 1650 blev *Hans Eskesen* 26/1 1651 trolovet med *Kirsten Thøgersdatter* fra Skivehus, og vielsen fandt sted i Estvad kirke 11/5 s. a. Hun skænkede sin mand 3 sønner og 2 døtre, hvoraf *Ebbe*, *Ingeborg*, *Mette* og *Thøger* kendes ved navn. Ægteskabet med *Kirsten Thøgersdatter* bragte *Hans Eskesen* nye forbindelser af fornem art. Da det førstefødte barn, en søn, blev døbt i Estvad kirke 14/2 1652, var det saaledes selve lensmanden *Ebbe Ulfelds* frue *Mette Grubbe* paa Skivehus, som bar det, og efter lensmandens død i marts 1654 fik det næste barn, som fødtes i *Hans Eskesens* og *Kirsten Thøgersdatters* ægteskab, navn efter ham ved daaben i Estvad kirke 11/2 1655. Ridefogden *Jep Christensens* hustru *Maren Pedersdatter* fra Skive bar dette barn, medens ridefogden *Søren Sørensen* sammen med skytten *Christian Voliker* paa Estvadgaard stod fadder. Herskabet paa gaarden findes derimod ikke blandt fadderne til nogen af *Hans Eskesens* børn.

Ved *Johan Rantzaus* død 1638 var hans og hustru fru *Dorthe Gersdorffs* 18-aarige søn *Frantz Rantzau* discipel paa Sorø akademi, hvorefter han senere fortsatte sine studier i Leyden, Orleans og Siena, inden han vendte hjem for at tjene som kornet i den danske hær. I hans umyndige aar og under hans fraværelse synes farbroderen *Henrik Rantzau* til Schöneweide i Holsten en tid at have taget sig af Estvadgaard med underliggende bøndergods, da

fogden *Niels Jensen* paa Estvadgaard „paa sin Herre *Henrik Rantzau* til Schönewedes Vegne“ nævnes i et tingsvidne af 28/7 1642 fra Ginding herredsting.⁵⁵) Senere var det *Frantz Rantzaus* morbroder *Peder Gersdorff* til Søbygaard (Søby sogn, Gjern herred), som under søstersønnens fraværelse tog sig af gaarden, idet fogden *Søren Sørensen* paa Estvadgaard „paa sin Hosbonde ærlige og velbyrdige Mand *Peder Gestrup* til Sæbygaards Vegne“ nævnes i et tingsvidne af 2/11 1648 fra samme herredsting.⁵⁶) *Peder Gersdorff* med sin hustru fru *Anna Lykke* boede forøvrigt samme tid paa Estvadgaard, idet hun i aarene 1647–1649 flere gange nævnes i kirkebogen som fadder.

I en alder af ca. 29 aar giftede *Frantz Rantzau* sig 1649 med den 18-aarige *Lisbeth Rosenkrantz* til Bramslykke (Musse sogn paa Lolland), datter af *Palle Rosenkrantz* og *Lisbeth Lunge* til Krenkerup (Radsted sogn paa Lolland), og ægteparret tog ophold paa Estvadgaard, hvor dets søn, den senere som kavalerigeneral saa berømte *Johan Rantzau*, blev født aaret efter. Da sønnen *Palle Rantzau* 12/11 1654 blev døbt, baaret af fru *Sophie Brahe*, rigsmarsk *Jørgen Lunges* til Odden (Mygdal sogn, Vennebjerg herred), var der stort opbud af velbyrdigheder i Estvad kirke. *Frantz Rantzaus* søster *Anne Rantzau*, *Johan Brockenhuus'* frue fra Handbjerg hovgaard, var mødt, og foruden *Erich Rosenkrantz* til Havreballegaard (Taaning sogn, Vor herred) og *Jørgen Rosenkrantz* til Krenkerup, der begge repræsenterede *Rosenkrantzernes* gamle slægt, var endog *Frantz Rantzaus* farbroder *Henrik Rantzau* draget den lange vej fra Schöneweide til Estvad og stod som fadder side om side med *Otto Krag* til Trudsholm (Kastbjerg sogn, Gjerlev herred) og *Hans Juul* til Staarupgaard (Højslev sogn). I aarene indtil *Frantz Rantzaus* giftemaal havde mosteren velbyrdig jomfru *Else Gersdorff* opholdt sig hos sin broder *Peder Gersdorff* og den-

nes hustru fru *Anna Lykke* paa Estvadgaard. Disse adelsfolk og senere *Frantz Rantzau* og *Lisbeth Rosenkrantz* stod gang paa gang fadder til gaardens underliggende bønders børn baade fra Estvad og Rønbjerg sogne, men *Hans Eskesen*, der som fæster af gaardens mølle under hovedgaardens takst dog stod herskabet nær, nød aldrig denne ære ved sine børns daab, hvilket muligvis kan tydes som udslag af et mindre godt forhold til godsets herskab. De „stolte og tro“ *Rantzauer* var kraftige og energiske mennesker, der dog almindeligvis stod paa den bedste fod med deres bønder, men de var tillige adelsfolk i tidens stil og grumme mod deres uvenner. Saaledes havde *Frantz Rantzaus* fader *Johan Rantzau* muligvis haft en finger med i spillet, da *Peder Basse*, en af Estvadgaards folk, natten til den 14/8 1624 paa Nytorv i Viborg dræbte adelsmanden *Eggert Kaas*, og i 1674 duellerede *Frantz Rantzaus* og *Lisbeth Rosenkrantz'* søn, omtalte *Johan Rantzau*, med sin fætter *Casper Christopher Brockenhuus* en vinteraften i Nytorvsgyden i samme by.⁵⁷⁾ Blodet flød, og to unge adelsmænd, der var indblandet i affæren, døde senere af deres saar, men de to egentlige kamphaner, af hvilke dog *Johan Rantzau* synes at have været den mest besindige, slap med livet i behold.

De sidste aar, *Hans Eskesen* og *Kirsten Thøgersdatter* nævnes i Flyndersø mølle, var trængselsaarene omkring Danmarks ulykkelige krig med Sverige, da de fjendtlige svenske soldater fra september 1657 til samme aarstid 1658 huserede paa egnen. Efter denne besættelse kom Danmarks kejserlige, brandenburgske og polske hjælpetropper op gennem Jylland og naaede disse egne ved nyt-aarstid 1659. Med hensyn til udsugning og vold stod disse „venner“ under deres indkvartering ikke tilbage for svenskerne, idet de var endnu værre i deres opførsel end disse. I august 1657 var den svenske hær under kong *Karl X*

Gustav fra Elben trængt op gennem Holsten og Jylland. Det svenske rytteri spredte sig i større og mindre belægninger overalt, og alene nord for Kongeaaen laa der indkvarteret ca. 6500 soldater, der forberedte sig paa at finde behagelige vinteropholdssteder. I begyndelsen af december satte vejret ind med bitterlig kulde, der snart gik over til haard frost, medens sneen tilslørede landskabernes konturer og bredte sit hvide tæppe over hele Danmark. Søer, fjorde og vige frøs til, vandløbene stivnede, og bælteerne lukkedes af alentyk is, hvorover *Karl Gustav* den solklare frostmorgen 30/1 1658 med størstedelen af sin hær drog fra Jylland til Fyn, medens Jylland stadigvæk holdtes besat af andre dele af den svenske konges tropper. Paa denne egn havde sneen pudret *Hjelm hede* hvid, og isen paa *Flyndersø* standsede *Flyndersø mølles* knirkende vandhjul, medens svenske soldater i denne „Ufreds- og Plyndringstid“ havde den opfattelse, at de som fjender raadede over alt, hvad der fandtes indenfor deres kvarterdistrikt. En del sagn sammenholdt med enkelte samtidige beretninger og senere fund af nedgravede penge og værdigenstande fra 1600-tallet kaster et nogenlunde lys over den vaade, som ogsaa *Skiveegnen* i dette aarhundrede var stedt i. Sagnene om hærgningerne under *Kejserkrigen 1627–1629*, *Torstenssonskrigen 1644–1645* og *Karl Gustav-krigen 1657–1660* kan være svære at udskille fra hverandre, men alle giver de et malende billede af den nød og elendighed, som paa grund af de fremmede soldaters ophold paa egnen med sygdom og pest i deres følge overalt herskede i disse trange tider. Naturligvis gik det værst ud over de lokaliteter, som laa i nærheden af hovedvejene, langs hvilke soldaterne drog frem. Saaledes skrives 1662 om gæstgivergaarden *Løvig* ved vejen fra *Viborg* mod *Holstebro*, hvor denne passerer *Skive-Karup aa*, at „Thiden och Steden haffuer giffuet Aarsag til stor Armod, eftersom det liger paa *En Land-Wey och Landpas*“,⁵⁸) og

selv om kilderne tier, er det sandsynligt, at tilsvarende ogsaa kunne have været meddelt om Flyndersø mølle, hvis beliggenhed jo ogsaa var ved et landpas paa den gamle adelvej mellem Skive og Holstebro. Herskaberne paa Estvadgaard og Stubbergaard, hvilke gaarde begge laa ved denne vej, hyttede sig i tide og drog bort. *Frantz Rantzau* med hustru og børn søgte nord for Limfjorden, hvor *Lisbeth Rosenkrantz* døde paa herregaarden Kokkedal (Torslev sogn, Øster Han-herred) den 28. september. Faa dage efter sejrede den svenske generalmajor *Hans Böttiger* (*Beddeker*) i det tidlige morgengry den 3. oktober over Landeværnet under oberstløjtnant *Niels Lykke* ved det nu forsvundne Nabe paa Harboøretangen syd for Agger og drog derpaa med sine hærgende soldater i ilmarch gennem Thy og Thisted, inden han langs Limfjorden passerede Kokkedal paa vej mod Nørresundby, som han naaede den 5. oktober. Først langt senere fandt *Lisbeth Rosenkrantz'* lig sit sidste hvilested i hendes hjemsgn Radsteds kirke paa Lolland. Da de fjendtlige tropper nærmede sig Limfjordsegnene, drog fru Christence Juel paa Stubbergaard til Fyn, hvor hun under den svenske okkupation af øen fandt sin grav i Sankt Knuds kirke i Odense den 28/4 1658.⁵⁹⁾

Almuen kunne derimod ikke flygte fra tidens og stjernernes trængsler, men den prøvede paa at sikre sig og sine ejendele saa godt som muligt.

Den omtalte svenske generalmajor *Hans Böttiger* var den 1. oktober med sine soldater brudt op fra Viborg og havde efter 4 miles march slaaet nattelejr paa heden ved Haderup, hvor han afventede forstærkninger fra Aarhus og Skanderborg. Efter disses ankomst i løbet af natten drog hele styrken den næste morgen over Holstebro og Lemvig videre „gennem Moradser og Vand“ til Harboøre og Agger, hvor den omtalte bataille med 1500 thyboer, som havde forskanset sig bag vold og grav, fandt sted.

Stuehuset til Flyndersø møllegaard af bindingsværk, set fra landevejen.

Den gamle landevej fra Viborg mod Holstebro gik paa den tid over Finderup, Vedhoved og Sejbæk til Hagebro og Løvig, inden den gennem et fattigt, stormpisket øde over Skave hede stævnede videre mod Holstebro.⁶⁰⁾ Det var vel i de dage, at en Finderupbonde i hast nedgravede sine to smukke drueskeer af sølv paa marken, hvor de i 1842 blev fundet af gaardmand *Søren Pedersens* søn *Frederik*, og vist ogsaa paa samme tid, at man i Bredstrup (Ravnstrup sogn), der ikke laa langt fra den alfare vej, nedgravede de 30 sølvpenge, som to hyrde drenge ved gravning af hedetørv fandt i 1859. Ligeledes maa det rimeligvis have været i de dage, at den store, smukke skaal af sølv med gennembrudte hanke i form af barokke snirkler, fyldt med 24 sølvknapper og 30 sølvhægter og maller, blev nedsænket i mosen ved Grønkjær i Felsingbjerg sogn, hvor den ved tørvegravning 1891 blev fundet af husmand *Peder Chr. Jepsen*, som ejede mosen.⁶¹⁾ Det skrin med sølvtøj og andre kostbarheder, som herremanden paa

Kjærgaardsholm „i Svenskekrigens Tid“ skulle have sænket i den ensomme Eggesø paa Havris hede (Ejsing sogn), og som aalestangere med deres stangjern efter sigende flere gange senere skal være stødt paa, er derimod aldrig kommet for dagens lys, saa man maa formode, at en saadan skat ikke nogensinde er blevet gemt paa dette sted.⁶²⁾ Ifølge sagnene blev bønderne i Mogenstrup og Trandum i Sevel sogn under den fjendtlige besættelse i den haarde vinter 1657–1658 uden medlidenhed fra de svenske soldaters side jaget ud af deres gaarde og huse, og som hjemløse gemte de sig rædselsslagne i Kampekøll' (ved Mogenstrup) og Rondesmose, ved engdigerne og under bakkerne ved Skive–Karup aa, paa hvilke steder flere børn skal være bleven født i de dage. Imedens raserede soldaterne de tomme gaarde, slagtede kreaturerne og stegte kroppene paa marken rundt om. En mand i Trandum Skovby reddede under forfølgelse af svenske ryttere sine to heste ved at slaa dem løs i de uvejsomme Sovgaard buske ved Stubbergaard sø, medens han fjælede sig selv i en rævegrav ude paa den vilde hede. Fra Rondesmose listede Mogenstrupmændene sig hjem ved nattetid for at se, hvorledes det stod til med deres gaarde. Et glemt brød i en bageovn var det eneste spiselige, de kunne bringe med tilbage til deres sultne koner og børn i mosen.⁶³⁾ I Sevel by blev Toftgaard og Vejgaard afbrændt af de svenske soldater, og Vejgaard rejste sig aldrig mere af sine sodsværtede ruiner. Dybe hak i ladestolperne saavel paa Stubbergaard som paa Kaas og flere andre herregaarde vidnede til sene tider om svære hug af svenske sabler, naar soldaterne slog toppen af havrenegene til foder for deres heste, medens resterne af negene blev smidt væk.⁶⁴⁾ Mærkværdigvis er der ikke overleveret et eneste sagn om hærgninger i Estvad og Rønbjerg sogne under den svenske besættelse i Karl Gustav-krigen. Ganske vist har forfatteren Harald Tandrup en dramatisk historie om Estvad-

præsten, der med alterlysestagen skulle have slaaet en svensk soldat ihjel i Rønbjerg kirke og derpaa flygtet til Mors, men denne fortælling synes at være ren opdigt, der endog ikke bygger paa noget sagn.⁶⁵)

Landgrev *Georg II*, fyrste af Hessen-Darmstadt (1626–1661), som var 52 aar gammel og morbroder til Danmarks dronning *Sophia Amalia*, havde slaaet sig ned paa Landting i Ejsing sogn, der ejedes af *Mogens Rosenkrantz* til Glimminge i Skaane. Bemærkningen i Estvad kirkebog, at den „*Magdalin*, som var hos Førsten paa Estvadgaard“, blev begravet paa Estvad kirkegaard den 25/1 1658, tyder dog paa, at landgreven ogsaa nu og da opholdt sig paa denne gaard, hvor ellers hans hovmester *Veit Lading Melchor von Keselan* havde sit kvarter. Under Trediveaarskrigen havde samme landgreve prøvet paa at bevare sin neutralitet. Da den svenske hær efter sejren ved Breitenfeld udenfor Leipzig 7/9 1631 havde nærmet sig den hessen-darmstadtske grænse, var han ilet til kong *Gustav II Adolf* og fik en overenskomst i stand med denne, men han maatte dog finde sig i, at svenskerne besatte fæstningen Rüsselsheim ved Mainfloden. Efter *Gustav II Adolfs* død i slaget ved Lützen 6/11 1632 troede landgreven, at vinden havde vendt sig, og han var da lige saa hurtigt ilet til Dresden for at forhandle med kejser *Ferdinand II's* gesandter om fred. Senere saa han dog sin fordel ved at pleje forbindelse med den svenske rigskansler *Axel Oxenstierna* indtil svenskernes nederlag i slaget ved Nördlingen 1634, da han atter tyede til kejseren og fik sluttet fred med denne aaret efter. Skønt Hessen-Darmstadt havde lidt meget under den svenske besættelse, var landgreven dog 23 aar efter som oberst traadt i svensk tjeneste, da *Karl X Gustav* i 1657 gik mod Danmark, og ved juletid samme aar opholdt han sig paa Landting.⁶⁶) Samtidig havde den svenske krigskommissær *Jacob Gutheim*, der skulle varetage besættelsestroppersnes forplejning i stiftet,

sit kvarter i Ribe, hvorfra han visiterede alle omraadets herregaarde for at foretage sine udskrivninger. Skønt han som krigskommissær havde krav paa at blive opfattet som beskytter af pligt og orden, fik han dog sat i scene, at hovmester *von Keselan* fra Estvadgaard drog til Landting, hvor hans herre landgreven opholdt sig, og den 6/1 1658 uden betaling lod afhente 43 staldøksne og noget ungvæg af *Mogens Rosenkrantz'* besætning paa denne gaard og paa ladegaarden Nygaard, hvilket kvæg *Gutheim* derpaa afkøbte *von Keselan* for 14 rd. parret. En uge efter lod *von Keselan* den 12/3 paa samme maade afhente 8 af *Mogens Rosenkrantz'* ungstude. Betalingen forekom dog *Gutheim* vel høj, og ved hans forsøg paa at skrue prisen ned træder en dansk værnemager ved navn *Peder Nielsen* ind i billedet. Denne *Peder Nielsens* identitet er ikke opklaret, men han var muligvis fra egnen, da han senere omtalte „denne liden og snævre Pas, hart hos den svenske Lejr“, hvor de „arme Folk dagligen haver været haardeligen betyngede af deres (d.v.s. svenskernes) Besværing og haver alt fast mere end paa andre Steder maattet gøre og fuldkomme deres Befaling, om vi Liv og Sted skulde nyde“. I alle tilfælde var han af mere eller mindre fri vilje kommet i klørne paa *Gutheim*, og efter hans egen beretning „ved bemeldte Kommissærs udskikkede Ryttere med Magt tagen og dreven af mit (her: sit) Hus med Tvang og Trusel bort at notere og skrive, hvad som paa Vinderup og Nygaard Ladegaarde kunde findes, eftersom de forhen ere (her: vare) blevne forglemte og forbigaaede, da det ganske Stifts Herregaarde bleve visiterede af ham (d.v.s. *Gutheim*) og hans Medfølgere“. Efter rovet af kreaturerne paa Landting og Nygaard blev *Peder Nielsen* ifølge *Gutheims* „skriftlige og strenge Ordre under højeste Straf og militæriske Eksekution befalet at drage til Estvadgaard og der paa hans (d.v.s. *Gutheims*) Vegne gøre Flid, at fornævnte Hofmester vilde unde ham Par-

ret af de bedste og fedeste, et halvt Hundrede eller 40 Øksne, for 12 Rdl. paa hans Herres foran signerede Herregaarde“. Det var ikke ualmindeligt, at svenskerne røvede kvæg et sted og førte det et andet sted hen for at sælge det til spotpris, og en saadan transaktion foreligger rimeligvis ogsaa her, idet det synes, at *Peder Nielsen* derpaa af *Gutheim* har købt de 43 Øksne, som var blevet røvet ud af Landtings og Nygaards stalde. Efter freden i Roskilde 26/2 1658 henvendte *Mogens Rosenkrantz* sig i alle tilfælde i marts maaned til *Peder Nielsen* i hans hjem og foreholdt ham at levere studene tilbage, mod at *Peder Nielsen* fik den pris, som han selv havde givet for dem. Dette var *Peder Nielsen* dog ikke til sinds at ville, men svarede, „at dersom den skiden Forligelsesmaal ikke havde bleven imellem Kongen og Svensken, da havde baade Landting, Bønderne og Øxne blevet Svenskens til evig Tid“. Da svenskerne var ude af landet efter den endelige fred i København 27/5 1660, stævnedes *Mogens Rosenkrantz* 13/9 1661 ved sin fuldmægtig *Iver Nielsen* paa Landting *Peder Nielsen* for Gørding herreds ret, idet denne i mellemtiden var blevet forvalter paa Bramminge hovedgaard, og det er i Gørding herreds tingbog 1660–1662, at oplysningerne om denne sag, hvis afslutning ikke kendes, kan findes.⁶⁷⁾ Det bør i denne forbindelse erindres, at nationalfølelsen hos almuen paa hin tid ikke havde naaet den udvikling, som den senere fik. Tanken bag de svenske hærføreres ord til de danske adelsmænd *Mogens Høeg* og *Kristen Skeel* i Ringsted 9/8 1659, at „Eder kan det jo være ligegyldigt, om Eders Konge hedder *Frederik* eller *Karl*, naar I blot kunne redde Eder selv“, synes ikke at have været helt uden genklang hos en del af befolkningen mange steder i denne trængselstid.

I Estvad erfarer man, at Casper Kvartermester og Lucas Kvartermester paa Estvadgaard henholdsvis 24/1 og 21/2 1658 stod fadder i Estvad kirke til *Hans Eskesens*

datter *Mette* fra Flyndersø mølle og *David Lauridsen* skrædders søn Jens fra Estvad by. Begge disse børn blev baaret til daaben af præstens hustru *Anne Bertelsdatter*, og saavel køkkenskriveren *Hans Casper* som ridefogden *Jens Lauridsen* paa gaarden stod fadder til samme børn. Efter bestemmelsen i Roskildefreden 26/2 1658 skulle de svenske tropper begynde at rømme landet den 1/5 d. a., og da *Anne Bertelsdatter* den 25/7 1658 bar drengen *Laurids* til daaben i Estvad kirke, som „*Christoffer Puckler* paa Estvadgaard“ stod fadder til, hedder det da ogsaa, at barnet fader var „*Niels Nielsen* af Frederiksodde, som var hoes Suenskens Folck her paa Estvadgaard“, hvilket tyder paa, at den fjendtlige besættelse af sognet paa dette tidspunkt var ophørt. Allerede før krigens begyndelse havde *Hans Nielsen* i Kisum, „før boende i Frederiksodde“, faaet sin søn *Peder* døbt i Estvad kirke den 11/1 1657, og der synes saaledes at have været en vis forbindelse mellem Estvad og dette sted i disse aar. Maaske har saavel *Hans Nielsen* som *Niels Nielsen* været beskæftiget ved anlæggelsen af denne fæstning (fra 1664 kaldet *Fredericia*), som kong *Frederik III* paabegyndte 1652, og som svenskerne under general *Karl Gustav Wrangel* stormede og indtog den 24/10 1657. Under besættelsen øvede de flotte krigskarle naturligvis ogsaa en vis tiltrækning paa nogle af egnens svage køn. „*Mærgret Skyttis*“ i Skive lod sig saaledes besnære af „en suensche Secretarius“, der imidlertid lod hende i stikken og rømte, medens hun, som ikke kunne betale sin „Belæggelsesbøde“, maatte vandre i arresthusets „Fængsel och Kielder“ for sin forseelse.⁶⁸) Det meddeles ogsaa, at „nogle af Svenskens Rytter skulle have voldtagen“ *Anne Madsdatter*, der tjente hos *Thomas Jepsen* i Lundhede, hvilket hun bekendte for menigheden i Estvad kirke søndag den 18/7 1658. Endnu værre gik det til, da tre af oberst *Christoffer Overbechs* ryttere nyt-aarsdag 1658 voldtog pigen *Maren Christensdatter* i Hol-

stebro og derpaa myrdede hende.⁶⁹⁾

Efter at kong *Karl X Gustav* den 7/8 1658 med sine tropper var gaaet i land ved Korsør og dermed atter begyndt krigen, rykkede svenske hærafdelinger igen op i Jylland, men da Danmarks hjælpehær paa ca. 30.000 mand af kejserlige, brandenburgske og polske soldater den 20/9 s. a. gik ind i Holsten og drog op mod Jylland, trak disse nye fjendtlige besættelsestropper sig tilbage og tog over til Fyn, idet man dog prøvede paa at holde Koldinghus og Frederiksdal. Koldinghus blev imidlertid den 14/12 1658 overrumplet og stormet af polakkerne under vojvoden *Stephan Czarniecki*,⁷⁰⁾ og bortset fra Frederiksdal var Jylland saaledes ved slutningen af 1658 rensat for svenske soldater, medens hjælpetropperne hærgende bredte sig over landsdelen.

Ved juletid 1658 ankom den 38-aarige kurfyrste *Friedrich Wilhelm den Store* af Brandenburg (1640–1688) samt kejser *Leopold I's* berømte feltherre, den 49-aarige, italienske greve *Raimond Montecuculi*,⁷¹⁾ til Ribe, og omtrent paa samme tid naaede de første brandenburgske tropper til Viborg, hvor kurfyrstens overhofmarskalk oberst *Rochauer* i slutningen af aaret under stor pragtudfoldelse blev begravet i domkirken. Atter stod Limfjordsegnene overfor svære tider, men det var dog først i løbet af januar 1659, at disse egne for alvor blev belagt med større afdelinger af fremmede soldater, idet forsyningsmulighederne i den sydlige del af Jylland paa dette tidspunkt var ved at være udtømte. Den brandenburgske generalmajor *Albrecht Christoph von Quast*⁷²⁾ rykkede i disse januardage med sine ryttere fra Varde over Holstebro mod Viborg, hvortil han ankom den 15. januar. Overalt fulgte hærgninger og sygdom i de fremmede soldaters spor, og det var maaske den frygtede pest i Ribe, som bevirkede, at saavel *Friedrich Wilhelm den Store* som feltherren *Montecuculi* i slutningen af maaned

(27/1) ogsaa drog til Viborg, hvor de sammen med den polske *wojvode Czarniecki* havde deres hovedkvarter i længere tid. Efter kurfyrstens afrejse til Brandenburg den 8. august fik hertug *Wilhelm* af Sachsen-Weimar (1605–1664), der var 61 aar gammel, sit kvarter i Viborg, hvor han forblev, saa længe hjælpetropperne var i landet.⁷³⁾

Det var dog væsentlig kejserlige tropper, som blev indkvarteret i og omkring Skive og Holstebro, og havde den svenske besættelse været til megen gru og ulykke for befolkningen, blev hjælpetroppersnes indkvartering og strejftogter det endnu mere. Overalt blev der udskrevet store kontributioner til troppersnes underhold, medens de menige soldater paa egen haand røvede og plyndrede, skændte og brændte, hvor de i løbet af deres ca. 5 maaneders ophold paa egnen kom frem. Sagnet fortæller, at beboerne i Lindholdt i Sevel sogn i denne ufredstid søgte skjul i Lindholdt skov, som omgav gaarden og den gang bestod af store træer. Her opholdt de sig, indtil „Tatarerne“, hvorved vel menes *Czarnieckis* omstrefjende soldater, var rejst bort. I skoven kunne de hver dag høre de fremmede knægtes eder og forbandelser over, at de kun fandt tomme huse og ingen mennesker. Af ærgrelse og i vrede stak de til sidst ild paa gaarden, hvorefter den vilde hob drog mod herregaarden Landting. I tide havde beboerne paa denne gaard forsynet sig rigeligt med fødevarer for at kunne udholde en længere belejring, og da „Tatarerne“ kom til gaarden, var vindebroen trukket op. Et stormløb over de vandfyldte grave, som omgav gaarden, mislykkedes, hvorpaa de fremmede ufreds- og ildgerningsmænd omsider maatte lade gaarden urørt og drage til andre egne.⁷⁴⁾ Mere autentisk viden om tidens ulykker faar man i en jordebog fra 1660, hvori det hedder om bonden *Jens Andersen* i Vester Børsting (Vroue sogn), at han var „meget udskattet och aff di keyserlige en Tid lang fra

Gaarden bortslaget^{.75)} Denne korte bemærkning giver et glimt af tilstandene, som de i disse dage var for store dele af egnens bondebefolkning. Tre ryttere, hvoraf to udtrykkelig nævnes som „kejserlig(e)“, blev 3. juledag 1659 udlagt som barnefædre i Borbjerg kirke, og da *Maren Hansdatter* fra Bers i Estvad sogn efter gudstjenesten søndag den 11/3 1660 fik sin søn *Peder* døbt i Estvad kirke, baa-ret af *Kirsten Thøgersdatter* i Flyndersø mølle, medens *Ingeborg Hansdatter* fra møllen stod fadder, beskyldte hun „for Barnets Fader *Hans* Korporal af de kejserlige, som laa i Kvarter til *Tomesis (Thomas Nielsens)* i Bers“. Man maa haabe, at en noget mere stabil forbindelse blev indgaaet, da „*Jørgen Smed*, Ritmesterens Smed, der laa i Estvad Præstegaard“, 2. paaskedag (4/4) 1659 blev gift i Estvad kirke med *Gunder Christensdatter*, der vel hørte hjemme i sognet. Omkring 1. juni 1659 blev de fremmede tropper imidlertid trukket ned mod halvøens sydøstlige hjørne, inden det afgørende hovedslag mod svenskerne fandt sted ved Nyborg 14/11 1659.

Efter 3 kriges ødelæggende hærgninger i løbet af de sidste 32 aar henlaa Limfjordssognene saavel som mange andre steder i landet ved soldaternes bortrejse i stor fattigdom og nød, og i de fremmede troppers efterladte spor groede i bogstaveligste forstand til sene tider mindet om krigenes ulykker i form af „onde Urter“ (*Chrysanthemum segetum* = gul okseøje), der af befolkningen kaldtes „Brandenborger“, idet disse ukrudtsplanter, som med utrolig hast bredte sig til stor skade for mange egnes afgrøder, skal være blevet indført i landet ved spildte rester af de brandenburgske soldaters hestefoder, da de kom til Danmark.⁷⁶⁾

Saavel under den svenske besættelse som i løbet af hjælpetroppernes indkvartering havde ridefogden *Jens Lauridsen*, ladefogden *Christen Nielsen* og det øvrige fol-

kehold paa Estvadgaard boet paa gaarden og opretholdt dens drift, saa godt som det nu kunne lade sig gøre under disse forhold. Da *Frantz Rantzau* efter krigen vendte tilbage, udfærdigede han den 2/11 1660 til rentekammeret en jordebog⁷⁷) over Estvadgaards underliggende bøndergods i Estvad, Rønbjerg, Otting, Hvidbjerg, Brøndum, Hem, Dølby, Skive, Dommerby, Feldingbjerg, Mønsted, Fly, Vridsted, Sevel og Ryde sogne, og i denne oplyste han, at af godsets 100 bønder var 36 „forarmet“, 6 af disse endda „ganske forarmet“, og 4 gaarde (2 i Øksenvad, Dølby sogn, og 2 i Grove, Brøndum sogn) stod helt „øde“. Primdal i Rønbjerg sogn, der tidligere havde været en lille hovedgaard, var forlængst blevet en bondegaard under godset, og Nørkjær i samme sogn, der under krigen og allerede 1649 havde været beboet af bonden *Peder Lauridsen*, blev senere gjort til ladegaard under Estvadgaard.

Da den ulykkelige krig efter kong *Karl X Gustavs* død i Göteborg 13/2 1660 ebbede ud, og fred var i sigte, havde *Frantz Rantzau* i en alder af ca. 40 aar og efter godt 2½ aar i enkestand den 24/4 1660 giftet sig med den ca. 22-aarige *Helle Urne*, datter af afdøde *Jørgen Urne* og hustru *Margrethe Ottesdatter Marsvin* til Aarsmarke (Knuthenborg) og Næs (Lindenberg), hvorefter ægteparret rimeligvis straks tog ophold paa Estvadgaard. Det var et godt parti at blive indgiftet i „de stille Urne'r“, der var særdeles velhavende og hørte til landets ældste adelsslægter. *Jørgen Urne* havde indtil sin død 1642 været lensmand paa Vestervig, og som kongens betroede mand stod han 1633 i spidsen for det gesandtskab, der sendtes til Sachsen for at fri til prinsesse *Magdalene Sibylla* som paatænkt gemalinde til kongens ældste søn prins *Kristian*, der døde før faderen. Efter kong *Kristian IV's* død 1648 blæste vinden fra hoffet imidlertid Urne'rne imod. *Helle Urne* var gennem sin moder næstsøskendebarn til kongens forhadte halvsøster *Eleonora Kirstine*, og kongeparrets uvilje mod

alle, der havde berøring med hendes mødrene slægt, er velkendt. Denne uvilje havde ogsaa givet sig udslag, da kongens frillesøn med *Margrethe Pape*, *Ulrik Frederik Gyldenløve*, aaret før *Frantz Rantzau* og *Helle Urnes* ægteskab i al hemmelighed havde giftet sig med *Helle Urnes* ældre søster *Sophie Urne*, med hvem *Gyldenløve* i forvejen havde to børn. Dette ægteskab blev da ogsaa hurtigt opløst, og *Gyldenløve* giftede sig 16/12 1660 med *Erik Grubbes* datter paa Tjele, den kendte *Marie Grubbe*.⁷⁸⁾

Frantz Rantzaus børn af 1. ægteskab med *Lisbeth Rosenkrantz* var endnu mindreaarige, da han giftede sig med *Helle Urne*, og den 17/6 1660 hører man, at *Anne Mortensdatter*, der just havde født en datter, var amme paa Estvadgaard. I de følgende aar blev børnenes undervisning betroet til forskellige skolemestre, *Mikkel Jensen*, *Svend Skolemester*, *Jens Pedersen* og *Niels Jensen*, der efter hinanden nævnes paa Estvadgaard i aarene 1661–1672, og endnu i 1686 omtales en *Laurids Jensen* skolemester paa gaarden. Disse forlængst glemte skolemestre har saaledes paa Estvadgaard været med til at indgive de senere i den danske hærs historie saa kendte generalmajorer *Johan* og *Jørgen Rantzau*, hvis navne saavel blev knyttet til sejrene ved Höchstädt (1704), Ramillies (1706) og Oudenaarde (1708) som til nederlaget ved Helsingborg (1710), de første nødtørftige kundskaber. Iøvrigt vrimlede det i aarene efter 1660 med tjenerskab paa Estvadgaard. Foruden de skiftende ridefogder og ladefogder samt ladekarle og markdrengene fandtes der røgteren, kusken, snedkeren, skytten, fiskeren, podemesteren, postmanden, løberen, kammertjeneren (herrens tjener), fruens piger, jomfruernes pige, kokkepigen, fadeburspiger samt bryggerspiger, og i „Deistuen“ opholdt mælkedejerne, saaledes „begge *Maren'er*“, sig i 1685.

Et saa talrigt og mangeartet tjenerskab resulterede naturligvis ret ofte i forhold, der for de paagældende endte

med, at de maatte staa aabenbar skrifte i Estvad kirke, hvis de da ikke som „Oxedriver *Villum*“ 1704 forlængst var over alle bjerge. Fra herskabets side synes forholdet til tjenerskabet at have været patriarkalsk og godt. Den afdøde *Lisbeth Rosenkrantz* havde i „en rum Tid“ omkring 1654–1655 haft pigen *Ellen Pedersdatter* i sin tjeneste, og den 27/4 1662 skødede *Frantz Rantzau* „formedelst samme hendes langsommelige Tjeneste“ gaarden Harrestrup i Mønsted sogn, som Peder Andersen Skytte beboede, til hende og hendes mand *Christen Jacobsen* og deres ældste barn i Mønstedgaard.⁷⁹⁾ Denne gavmildhed fra *Frantz Rantzau*s side overfor ægteparret og dets „ældste Barn“ kan naturligvis foruden den angivne ogsaa have haft anden aarsag, men forøvrigt viste saavel *Frantz Rantzau* som fru *Helle Urne* deres gavmildhed paa flere maader. *Frantz Rantzau*s fader *Johan Rantzau* havde i 1629 givet *Knud Gyldenstjernes* ridefoged *Villads Frandsen* paa Stubbergaard gaarden Bersholm i Estvad sogn „sin og sin tilkommende første Hustrus Livstid at beholde kvit og fri“ mod, at *Knud Gyldenstjerne* til *Johan Rantzau* udlagde 3 gaarde i Hem by „i lige Maade saa længe fri at beholde“.⁸⁰⁾ Dette løfte af faderen vedstod *Frantz Rantzau* sig, skønt *Villads Frandsen* efter afrejse fra Stubbergaard og ophold paa Krabbesholm⁸¹⁾ i 1664 var havnet som forpagter af gaarden Fuglsig i Sankt Olai sogn ved Hjørring. I 1663 skænkede *Frantz Rantzau* og fru *Helle Urne* kalk og disk samt en flaske til 3 pæle vin og en æske til alterbrød, alt af stærkt forgyldt sølv og med *Rantzau*’ernes og *Urne*’rnes indgraverede vaaben, til Estvad kirke,⁸²⁾ og overfor slægtingene var de gæstfri og rundhaandet. Fru *Helle Urnes* søster jomfru *Magdalene Sibylla Urne*, der var født 1636 og aabenbart opkaldt efter den udvalgte prins *Kristians* gemalinde, var i aarene 1661–1665 paa Estvadgaard hos sin søster og svoger, indtil hun sidstnævnte aar blev gift med sit søskendebarn

Christian Giedde til Skivehus,⁸³) der 1661 af kronen var blevet ham og hans medarvinger udlagt som vederlag for mistet skaansk gods. De to søstres broder *Axel Urne* opholdt sig paa Estvadgaard i fastetiden 1662, og *Frantz Rantzaus* søskendebarn *Lisbeth Sophie Gersdorff* til Hindsels paa Thyholm, der 1668 blev gift med den senere saa navnkundige søhelt *Niels Juels* yngre broder *Melchior Juel*, nævnes 1661–1663 paa gaarden, hvor ogsaa *Frantz Rantzaus* søster *Anne Rantzaus* døtre *Margrethe* og *Elisabeth Brockenhuus* fra Handbjerg hovgaard efter faderen oberst *Johan Brockenhuus'* død 1673 fik ophold og blev opdraget sammen med *Frantz Rantzaus* egne børn. Af disse var sønnerne *Johan* og *Jørgen Rantzau* endnu henholdsvis 1669 og 1672 hjemme paa Estvadgaard. Førstnævnte aar stod *Johan Rantzau* fadder til orgelmester *Niels Nielsens* datter *Ellen* fra Estvad by, og sidstnævnte aar optraadte *Jørgen Rantzau* i samme rolle ved sognepræsten *Jacob Rasmussen Juels* datter *Dorthes* daab i Estvad kirke. *Frantz Rantzaus* børn med fru *Helle Urne* var endnu for unge til at være faddere, men allerede 1675 ser man dog, at *Frederik Christian Rantzau* og søsteren *Elisabeth Sophie Rantzau* stod fadder til *Peder Lauridsens* datter *Lisbeth* fra Estvad by.

Bebyggelsen i Estvad bestod paa hin tid af kgl. majestæts præstegaard, som sammen med Estvadgaards 3 gaarde, 3 bol og 2 gadehuse under lave lyngtage klyngede sig sammen om kirken, fra hvis høje taarn klangen fra *Peder Munks* kirkeklokke, som han havde skænket 1579, ved gry og kvæld lød ud over egnen. Degneboligen, som degnen *Christen Christensen* selv lod bygge, laa ved kirken, og i nærheden fandtes orgelmester *Niels Nielsens* gaard og klokkeren *Niels Andersens* bolig. Med præst, degn, orgelmester og klokker var sognet saaledes særdeles velforsynet i kirkelig henseende. Præsten *Erik Nielsen Brunov*, der var kommet til embedet 1641, døde 1666 og

blev begravet i kirken, hvor ogsaa hans hustru *Anne Bertelsdatter* fandt sit sidste hvilested, da hun døde 1690, 84 aar gammel. Sammen med sognebeboerne havde de oplevet egnens ulykker saavel under Torstenssonskrigen 1644-1645 som under Karl Gustav-krigen 1657-1660. *Anne Bertelsdatter* var ifølge gravstenen i Estvad kirke „barnfød i Sevel Præstegaard Anno 1606“ og saaledes en datter af den i 1636 afdøde sognepræst *Bertel Lauridsen* i Sevel og muligvis søster til hans efterfølger i embedet, den kendte pastor *Jørgen Lauridsen Friis'* første hustru. I alle tilfælde synes ægteparret i Estvad præstegaard at have taget sig af den ulykkelige præsts lille søn, da faderen en sen efteraarssdag 1643 blev revet fra kone og børn og af lensmandens folk ført til det forsmædelige fængsel i Blaataarn, idet Estvad kirkebog meddeler, at den 27/9 1657 „blev lille *Johannes Jørgensen*, Hr. *Jørgen*, forrige præst i Søvell, hans Søn begravet i Estvad kirke“. Af *Erik Nielsen Brunov* og *Anne Bertelsdatters* børn blev *Susanne Eriksdatter Brunov*, der var født i Estvad præstegaard 1651, faa maaneder efter faderens død gift med hans efterfølger pastor *Jacob Rasmussen Juel*, der da var 37 aar, medens hun kun just var fyldt 16 aar. Degnen *Christen Christensen* havde siddet i embedet siden 1644 og fortsatte sin gerning til 1696, medens *Niels Nielsen* først nævnes som orgelmester i 1668. Han havde en gaard paa godt 4 tdr. hartkorn i Estvad by og delte saaledes sin tid mellem agerbruget og det gamle positiv i kirken, der endnu fandtes længe efter hans død 1704, men som omkring 1750 havde tabt mælet og henstod i ubrugelig stand. Baade han og hans hustru *Anne Sørensdatter*, der døde aar 1700, fik den ære i lighed med andre honoratiores at blive begravet under gulvet i Estvad kirke.

Skønt Estvad by baade havde smed, skrædder og skomager kunne den med sine faa gaarde dog ikke hamle op med Kisum, der havde 7 gaarde og 5 bol, og Bers med

sine 6 gaarde. Med et slør af sagn om gammel sørøverborg omkring sig laa gaarden Bersholm i kanten af Berskær med rester af volde og grave som minder om fordums storhed, da den holstenske adelsmand *Jeronimus Høckens* uadelige kvinde *Marine Andersdatter* og søn *Ulf* efter *Jeronimus Høckens* død i slutningen af 1500-tallet stredes med den afdødes broderdatter *Sophie Høcken* om arveretten til gaard og gods.⁸⁴) Adelsdamen vandt kampen, men senere kom gaarden under Estvadgaard og blev som nævnt af *Johan Rantzau* i 1629 „kvit og fri“ givet til ridefogden *Villads Frandsen* paa Stubbergaard, der sammen med sin hustru maatte beholde den i deres levetid. De maa begge være døde før *Frantz Rantzaus* død 1676, da Bersholm gik i arv til hans og fru *Helle Urnes* datter *Helvig Barbara Rantzau*, der ejede gaarden ved matriklen 1688. Hun var gift med ritmester *Rudolph Günther von Grabow* og stod som hans frue den 21/10 1703 fadder i Estvad kirke til sin fæster *Malte Jepsens* søn *Niels* fra Bersholm. Baade ritmesteren og fru *Helvig Barbara Rantzau* døde faa aar efter og Bersholm tilfaldt fruens broder *Frederik Christian Rantzau* til Rodstenseje (Odder sogn, Hads herred), der paa det tidspunkt havde solgt Estvadgaard til *Anders Pedersen Brønsdorff* til Nørre-Elkjær (Tversted sogn, Horns herred). Damgaard i Bers var en mindre gaard, der i præsteindberetningen 1638 kaldes en gaard, men i matriklen 1688 benævnes som et bol. Den havde fra gammel tid uafbrudt hørt under Estvadgaard, og her boede 1614 *Albret Vistisen*, hvis efterkommere *Visti Albretsen* (død 1676), *Albret Vistisen* (død 1700) og *Christen Vistisen* efter hverandre havde fæstet paa gaarden.

Flyndersø mølles nærmeste naboer var imidlertid Smollerupgaard, Nikkelborggaard og bolet Toftum. Det bol, der 1501 laa paa tangen mellem Nikkelborg sø og Nørresø, synes at være forsvundet længe før matriklen 1664, og først langt op i 1800-tallet blev det nuværende Tanghus

rejst paa dette sted. Toftum var muligvis identisk med den ødegaard „sønden Flynner Mølle“, hvis toft kaldtes „Øster Tofften“, og som ligeledes nævnes 1501. Ifølge sognepræsten *Christen Nielsen Brunovs* beskrivelse fra 1638 laa Toftum bol nordvest for Damgaard og havde „Raarygelshøye“ mod sydvest, Flyndersø mod nord og „Aarbiere“ mod nordøst, men allerede omkring 1674 blev Toftum øde og rejste sig aldrig mere af sine ruiner. Her boede *Peder Villadsen*, der som enkemand 1653 blev gift med *Kirsten Christensdatter* fra Kisum, der endnu i 1676 nævnes som „*Kirsten* i Toutum“. Bygningerne var da rimeligvis faldefærdige, og bolets jorder blev i de efterfølgende mange aar udlagt til brug for møllerne i Flyndersø mølle. Nikkelborg (1638: Nihilbore) laa syd for Nikkelborg sø og havde „Brunbiere“ mod øst. Her boede „*Clemett Ascersøn*“ i 1550, da han i et tingsvidne nævnes sammen med „*Marthen Skriffuer*“ i Bersholm,⁸⁵) og omkring 1660 var gaardens fæster *Peder Jensen*, der betegnedes som „forarmet“. Han efterfulgtes 1667 som fæster af sønnen *Jep Pedersen*, men 1679 nævnes en *Niels Jensen* i gaarden. Han var der endnu 1699 med sin hustru og søn *Christen Nielsen*, som fik fæstet efter ham. Syd for Flyndersø mølle laa Smollerupgaard, der kun var skilt fra møllen ved den høje banke, hvorpaa Estvad søndre skole blev rejst i 1882. Som før nævnt hørte banken i 1614 til Flyndersø mølles jorder, men den havde tidligere tilhørt Smollerupgaard. *Adser Jepsen* døde som gammel mand i Smollerupgaard 1657. Han var far til *Jep Adersen* og *Ove Adersen*, af hvilke sidstnævnte fik fæstet paa gaarden efter faderen. Han betegnedes 1660 som „forarmet“ og afløstes omkring 1662 som fæster af *Christen Jensen*, der var født ca. 1619, og som døde i Smollerupgaard 1698. Hans voksne børn boede i gaarden nogle aar efter hans død, men da *Christen Madsens* søn *Jens Christensen* fra Lidegaard 8/8 1710 af sr. *Anders Pedersen Brønsdorff* til

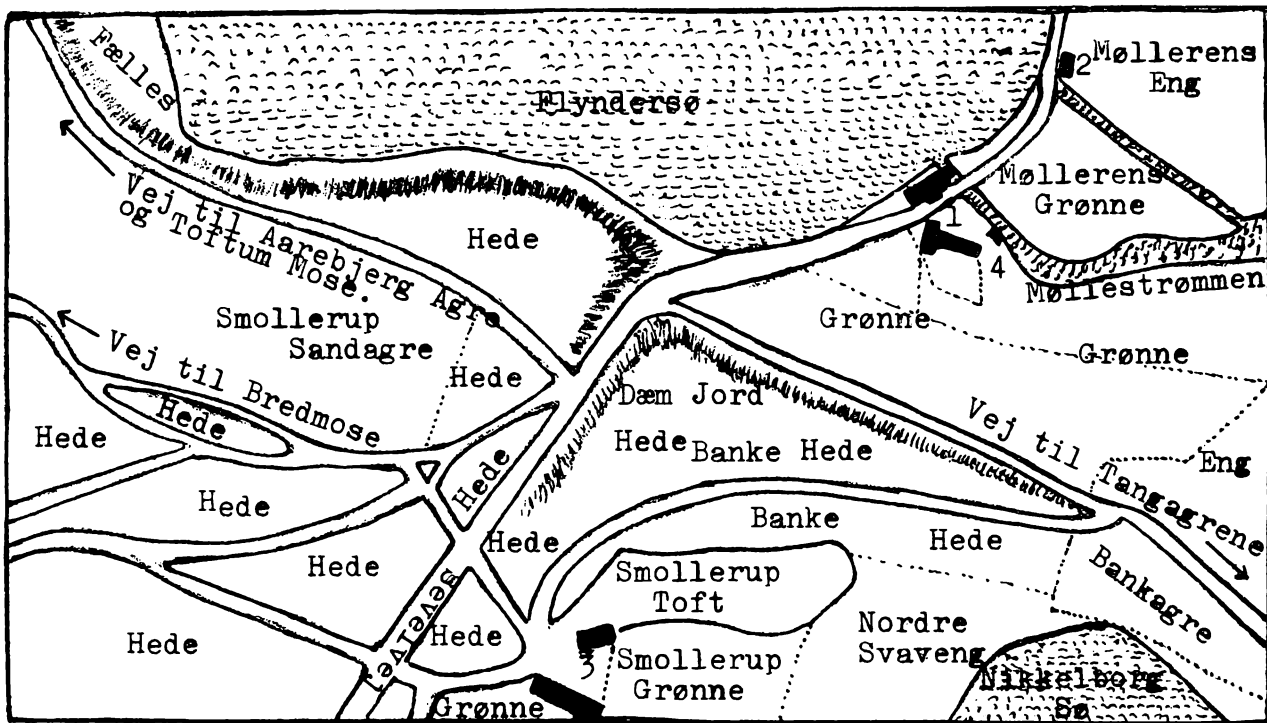
Estvadgaard fik fæstebrev paa stedet, betegnedes det som øde, hvorfor *Jens Christensen* da ogsaa blev fri for saavel hoveri som betaling af landgilde det første aar.

Hans Eskesen og *Kirsten Thøgersdatter* i Flyndersø mølle havde 27/1 1661 en søn *Thøger* til daaben i Estvad kirke. Endnu den 24/3 og 16/6 1661 nævnes henholdsvis *Hans Eskesen* og *Kirsten Thøgersdatter* i møllen, hvorpaa de forsvinder, uvist hvorhen, og den 2/3 1662 blev „*Povel Jensen* i Fløndersø Mølle og *Maren Svendsdatter* i Jege-risgaard“ viet i Estvad kirke. Det var omtrent paa samme tid, som *Ove Adersen* i nabogaarden Smollerupgaard blev afløst af *Christen Jensen*, men medens hans slægt kun kom til at bebo denne gaard i ca. 50 aar, var *Povel Jensens* og *Maren Svendsdatters* slægt fra 1662 knyttet til Flyndersø mølle i over 100 aar til 1767, da *Krogslægten* holdt sit indtog som et nyt møllerdynasti paa dette sted. *Povel Jensens* herkomst er ikke oplyst, men *Maren Svendsdatter* var datter af *Svend Nielsen*, der sammen med *Roer Olesen* var fæster i Egerisgaard under Estvadgaard 1660. I 1662 havde *Svend Nielsens* søn *Jens Svendsen*, *Maren Svendsdatters* broder, afløst faderen som *Roer Olesens* medfæster i denne gaard.

Efter fredsslutningen i København 26/5 1660, hvorved Danmark maatte afstaa Skaane, Halland og Bleking samt Bohus Len til Sverige, gik landet baade som en mindre og fattigere stat ind i fremtiden. Da enevælden i oktober samme aar var blevet indført, blev det derfor en af enevoldsregeringens første opgaver at faa landets fortvivlede økonomi bragt paa fode. Indtil 1660 havde kronens indkomster i det væsentlige været baseret paa indtægterne af lenene, der enten som afgiftslen eller regnskabslen blev styret af adelige lensmænd, men efter 1660 blev omtrent halvdelen af lenene frataget deres hidtidige indehavere og udlagt som betaling til kronens kreditorer, medens andre len blev forpagtet til de højstbydende. Ved

denne formindskelse af krongodset mistede staten en stor del af sine faste indkomster, og man maatte se sig om efter andre indtægtskilder. Kort efter krigens begyndelse var der ganske vist den 21/7 1657 blevet paalagt en krigsskat, den saakaldte konsumtion, der i virkeligheden blot var en told, som skulle betales af alt, der førtes gennem byernes porte. Med mange smukke vendinger var det blevet meddelt, at denne konsumtion blot skulle vare, „saa længe denne begyndte Krig og Uro paastaar“, men den ophævedes først 15/2 1851 efter lov af 7/2 s. a. Naturligvis kunne denne toldafgift (Accise) ikke dække de øjeblikkelige store udgifter, og som saa ofte før og senere, naar udgifterne krævede det, spekulerede man paa at finde nye skatteobjekter. Man besluttede da at foranstalte en fast og aarlig tilbagevendende skat, den saakaldte kontribution, paa selve landets jordværdi, som man havde et vist maal paa i de gamle landgildeydelsers. Som adskillige jordejere allerede tidligere havde praktiseret, blev disse ydelsers værdi efter paabud om indsendelse af alle jordejeres jordebøger af kommissarier omregnet til værdien af de haarde kornsorter rug og byg og indført i de saakaldte matrikler. Den 4/7 1662 blev der saaledes for første gang udskrevet hartkornsskat i Danmark med 4 slettedaler af hver tønne hartkorn, og først ved skatte-lovene af 1903 bestemtes det, at hartkornsskat til staten skulle bortfalde straks og til kommunen fra og med aar 1925, og som nyt skattegrundlag indførtes ejendomsskylden. Den første matrikel, kommissionsmatriklen 1661–

Flyndersø mølle med nærmeste omegn efter kort fra 1816. 1. Møllens stuehus med udbygget kvist mod vejen. Tilbygget husets østre ende fandtes møllehuset med møllehjulet ud mod møllestrømmen. 2. Aalekisten. 3. Nabo-gaarden Smollerupgaard. 4. Møllens udbygninger.

1662, var dog meget mangelfuld, da den i største hast var blevet udarbejdet efter enevældens indførelse, og efter en revideret omskrivning under ledelse af de nye amtmænd og amtsskrivere blev den da erstattet med amtsstuematriklen 1664. Som vederlag for rostjeneste havde adelen tidligere haft skattefrihed for deres sædegaarde, men ved matriklen 1664 blev disse gaarde paalagt den saakaldte hovedgaardsskat, som dog allerede 1670 blev ophævet. Til gengæld skulle hovedgaardsejerne indestaa for alle deres underliggende saavel beboede som ubeboede bøndergaarders skatter og afgifter. Paa grund af skattefriheden kaldtes hovedgaardshartkornet derefter privilegeret hartkorn i modsætning til bøndergaardernes hartkorn, der benævntes upriviligeret eller kontribuerende hartkorn. Møllernes indtægt var fra gammel tid toldkornet, der med et toldkar blev taget af hver skæppe korn, som blev malet, men ved matriklen 1664 indførtes den saakaldte „Mølleskyld“, der var en skat paa møllenæringen, og som medførte paabud mod anlæg af nye møller og paalæg om, at de bestaaende skulle bruges af omegnens beboere. Ligesom konsumtionen og kontributionen fik ogsaa mølleskylden et langt liv, idet den og mølletvangen først blev ophævet 1/1 1862 efter lov af 14/4 1852.

Ved matriklen 1664 ansattes Estvadgaard med Flyndersø mølle til 100 tdr. privilegeret hartkorn, medens *Frantz Rantzaus* 2 andre adelige sædegaarde, Bratskov (Brovst sogn, Øster Han-herred) og Tanderup (Bedsted sogn, Hassing herred), henholdsvis blev takseret til 96 og 48 tønder. I Estvad sogn havde *Frantz Rantzaus* 171 tdr. og i Rønbjerg sogn 64 tdr. upriviligeret hartkorn, og desuden var han fæster af begge sognes konge- og kirketiende paa tilsammen 28 tdr. hartkorn. Endvidere ejede han som tidligere omtalt en mængde strøgods i Salling, Fjends og Ginding herreder, hvis størrelse ved arv samt køb og salg varierede fra tid til anden. *Frantz Rantzaus* mormo-

der fru *Else Munk* var et søskendebarn til *Kjeld Juel* til Stubbergaard, der var død 1606. Hans enke fru *Christence Juel*, som han i morgengave havde givet livsbrev paa Stubbergaard med underliggende gods, giftede sig 1611 med *Kjeld Krabbe* til Brusgaard (Ølst sogn, Galten herred) og efter hans død 1612 senere med *Knud Gyldenstjerne* til Nørre Vosborg (Ulvborg sogn, Ulvborg herred) og Skovsbo (Rynkeby sogn paa Fyn), der i 1638 efterlod hende som enke for tredje gang. Selv døde hun som tidligere omtalt 1658, og da der ingen livsarvinger fandtes efter hendes første mand *Kjeld Juel*, blev det dennes talrige slægtninge, der kom til at arve saavel hovedgaarden Stubbergaard som dens underliggende bøndergods. Denne gaard blev ved matriklen 1664 sammen med Hjelm mølle, Sønder mølle og markhuset Nødstof ansat til 96 tdr. privilegeret hartkorn med godt 500 tdr. upriviligeret hartkorn under sig. Arvingernes og panthavernes antal var ved fru *Christence Juels* død stort, men alligevel fik *Frantz Rantzau* som sin arvepart 79 tdr. upriviligeret hartkorn i Sevel sogn, medens han søster *Anne Rantzaus* mand oberst *Johan Brockenhuus* til Handbjerg hovgaard og Sebberkloster maatte nøjes med 46 tønder. Ved skøde af 30/1 1671 fra *Ingeborg Palledatter Rodsteen* forøgede *Frantz Rantzau* sine besiddelser i Fly sogn,⁸⁶⁾ og den 10/9 1672 fik han ved skøde fra forhen omtalte *Melchior Juel* til Hindsels dennes arvepart paa 8 tdr. upriviligeret hartkorn af Stubbergaards gods.⁸⁷⁾ Enestegaardene Damgaard (*Visti Albretsen*. 3 tdr. 2 skp. hk.), Nikkelborg (*Peder Jensen*. 6 tdr. 4 skp. hk.), Smollerup (*Christen Jensen*. 5 tdr. 2 skp. hk.), Lundhede (*Thomas Jepsen*. 6 tdr. 5 skp. hk.), Øster Lidegaard (*Mads Nielsen*, 6 tdr. 4 skp. hk.), Vester Lidegaard (*Jep Larsen* og *Jens Nielsen*. 6 tdr. 6 skp. hk.), Primdal (*Niels Jepsen*, 6 tdr. 4 skp. hk.) og Nørkjær (*Peder Lauridsen*. 8 tdr. 1 skp. hk.) i Estvad og Rønbjerg sogne hørte alle under Estvadgaards

gods, medens Bersholm (7 tdr. 4 skp. hk.) ved matriklen 1664 stadigvæk var afgivet til forpagter *Villads Frandsen* paa Fuglsig og beboet af *Jørgen Christensen* fra Dueholm i Sevel sogn,⁸⁸) der havde giftet sig med enken *Maren Jepsdatter*, hvis søn *Jep Maltesen* af første ægteskab var *Jørgen Christensens* medfæster af gaarden. En gaard i Kisum (*Søren Svendsen* og *Poul Mortensen*. 6 tdr. 3 skp. hk.) ejedes af *Erich Pedersen* paa Læsø, og her fandtes ogsaa et kirkebol (*Sti Christensen*. 2 tdr. 1 skp. hk.), der aarlig skyldte til Estvad kirke. Foruden mensalbolet i Mogenstrup (*Laurids Eriksen*. 2 tdr. 1 skp. hk.), Sevel sogn, havde Estvad sognekald ogsaa en anneksgaard i Vejlggaard (*Peder Nielsen* og *Maren Christensdatter*. 7 tdr. 2 skp. hk.), Rønbjerg sogn, og et bol i Vejlggaard (*Christen Jensen*) skyldte aarlig 1½ tdr. byg til Brøndum og Hvidbjerg kirker. Ellers hørte hele Estvad og Rønbjerg sognes bøndergods under Estvadgaard. Estvad by havde 3 gaarde, 3 bol og 2 gadehuse, Bers by 6 gaarde, Kisum by 7 gaarde og 5 bol foruden *Erich Pedersens* gaard og kirkebolet, Hesselbjerg by 3 gaarde, Rønbjerg by 6 gaarde og 1 bol, Vejlggaard 1 gaard foruden anneksgaarden til Estvad sognekald og kirkebolet til Brøndum og Hvidbjerg kirker og Sønderby 2 gaarde. De to bol, Risgaardsted og Hvinhule i Rønbjerg sogn, der nævnes i præsteindberetningen 1638, omtales ikke i matriklen 1664, og de har da begge rimeligvis ligget øde hen paa dette tidspunkt. I 1648 boede den fattige og forarmede *Peder Fisker* i Risgaardsted, hvor *Gjertrud Christensdatter* endnu nævnes 1653, men da stedet ikke nævnes i *Frantz Rantzaus* omtalte jordebog fra 1660, maa det formodes, at det er blevet øde i Karl Gustav-krigens tid. Estvadgaards skytte *Girial Christensen* giftede sig 1671 med *Dorthe Frandsdatter* fra Kisum, og i 1678 boede ægteparret i Risgaardsted, hvor *Girial Christensen* endnu nævnes i matriklen 1688. Kort efter flyttede han til Kisum, og skytten *Claus Hirt-*

zenberg rykkede ind i Risgaardsted, som jo med sine omgivelser af sø og hede var velegnet til professionen. Hvinhule, der i præsteindberetningen 1638 siges at ligge nord for Vejlgaard, nævnes ikke i 1688, men i 1691 var dette bol beboet af *Søren Jensen Visborg*, der havde tjent paa Nørkjær, og som i 1689 ægtede *Karen Knudsdatter* fra Vejlgaard.

Frantz Rantzau døde 1676, uden tvivl paa Estvadgaard. Han blev ca. 56 aar gammel, og begravelseshøjtidet fandt sted i Viborg den 13. april d. a., men 2 dage senere blev hans lig indsat i Estvad kirke. I sit ægteskab med fru *Helle Urne* havde han ved sin død foruden sønnerne *Frantz* og *Frederik Christian Rantzau* ogsaa døtrene *Margrethe*, *Helvig Barbara*, *Elisabeth Sophie* og *Dorothea Rantzau*. Moderen fru *Helle Urne* var kun ca. 38 aar gammel, og da velb. *Morten Skinkel* til Brejninggaard (Brejning sogn, Bølling herred) netop den 14/3 s. a. havde mistet sin hustru *Lisbeth Høeg*, giftede han sig med enken paa Estvadgaard. Her nævnes han 1/3 1678, da han denne dag udstedte et fæstebrev til den afdøde *Roer Olesens* søn *Peder Roersen* paa faderens halvpart af *Egerisgaard*,⁸⁹⁾ men hans og fru *Helle Urnes* ægteskabelige samliv blev kun kort, da han allerede døde 1679. Efter hans begravelse i Estvad kirke den 7/5 d. a. opstod der arvestridigheder mellem fru *Helle Urne* og *Morten Skinkels* faster *Ide Skinkel*. Da man ikke kunne komme overens, ønskede begge parter omsider, at kongen skulle udnævne kommissarier til at afgøre tvisten,⁹⁰⁾ og i 1682 blev der endelig indgaaet et forlig, saa skiftet efter *Morten Skinkel* kunne finde sted 24/7 1683.⁹¹⁾ Ved dette tilfaldt Brejninggaard *Ide Skinkel*, medens fru *Helle Urne* beholdt gaardens løsøre undtagen alle ejendomsbreve og regnskaber, et par jernkakkelovne samt kontrafejerne af slægten *Skinkels* afdøde medlemmer. Efter *Morten Skinkels* død sad fru *Helle Urne* i 6 aar som enke paa Estvadgaard. En god

hjælp med hensyn til gaardens administration havde hun aabenbart i *Morten Nielsen Knabe*, der var født i Bælum præstegaard 16/6 1647,⁹²⁾ og som fra ca. 1673, da faderen *Niels Christensen Knabe* døde som sognepræst for Bælum og Solbjerg menigheder i Hellum herred, havde opholdt sig paa Estvadgaard, hvor han fra tiden omkring *Frantz Rantzaus* død 1676 blev ridefoged. Bekymringer manglede dog ikke. Svogeren *Christian Giedde* havde fra 1677 til 1682 været amtmand paa Bornholm, men han var efter sin afsked fra denne bestilling atter flyttet tilbage til Skivehus, hvor han og hans hustru *Magdalene Sibylla Urne*, der før sit giftermaal 1665 havde opholdt sig paa Estvadgaard, sad i daarlige økonomiske omstændigheder, saa fru *Helle Urne* flere gange maatte laane søsteren penge. Broderen *Åxel Urne* var død paa Bækkeskov (Everdrup sogn paa Sjælland) 1677, og nede i Itzeho kloster sad den ældre søster *Sophie Urne* og tænkte paa svundne dage i København, da hun var til lyst og føje for *Ulrik Frederik Gyldenløve*, kongesønnen, hvis stjerne efter den skaanske krig stod i zenith.⁹³⁾ Fru *Helle Urne* besluttede sig endelig til at gifte sig tredie gang, og valget faldt paa velb. *Hans Arenfeldt* til Rugaard (Rosmus sogn, Dyrs Sønderherred), som hun ægtede paa Estvadgaard den 10/3 1685. Han var hofjægermester og søskendebarn til den berygtede heksejæger *Jørgen Arenfeldt*, der arvede Rugaard efter ham, og som i foråret 1686 ikke mindre end 3 gange lod skarpretteren *Herman Høker* fra Aarhus hente til Rugaard for at pine og brænde formodede troldfolk. *Hans Arenfeldt* havde ved *Christian Gieddes* afrejse til Bornholm forpagtet Skivehus af denne, som siden i sin store armod afhændede gaard og gods til oberst *Werner Parsberg* til Eskær. Hvor meget *Hans Arenfeldt* har opholdt sig paa Estvadgaard, er uvist, men han var her dog den 11/4 1686, da han denne dag stod fadder i Estvad kirke til *Jens Pedersen Poders* søn *Morten* fra Kisum, som fru *Helle Urne* bar, medens sønnerne

Frantz og *Frederik Christian Rantzau* og døtrene *Margrethe* og *Elisabeth Sophie Rantzau* sammen med stedfaderen stod fadder.

Kun ca. 50 aar gammel døde fru *Helle Urne* paa Estvadgaard 1688. Omtrent paa samme tid døde ogsaa hendes søn *Frantz Rantzau*, og den 28/6 d. a. blev begge „hæderligen begravet og indsat udi deres Begravelse i Estvad Kirke“. Her fandt ogsaa *Hans Arenfeldt* sit sidste hvilested, da han den 29/8 aaret efter forlod denne verden. *Kristiane Nielsen*, der var født i Estvad sogn 1854, fortalte omkring 1900, at hun, da hun i sine unge dage var tjenestepige paa Estvadgaard, ofte maatte sidde oppe om aftenen og natten for at vente paa, at det nybryggede øl kunne blive tilstrækkelig afkølet, saa der kunne sættes gær paa brygget. Hun oplevede da, at hver aften, naar gaardklokken slog midnatsslagene, gik døren til bryggeret stille op, og en hvidklædt dame skred gennem rummet for at forsvinde ligesaa lydløst, som hun var kommet. Skulle det mon være fru *Helle Urne*, der af gammel vane som genganger gik sin natlige inspektionsrunde paa sin gamle gaard, eller har *Kristianes* fantasi været lidt for livlig? I alle tilfælde var den afdøde husfrue en myndig dame, der paa alle maader synes at have varetaget sine interesser i gaard og gods, og som tegner sig skarpt i Estvadgaards historie. I 1690 blev en „Pige *Lisbeth*, som Velbyrdig Salig Frue *Helle Urne* paa Estvadgaard havde taget til sig“, begravet paa Estvad kirkegaard. Denne bemærkning i kirkebogen røber maaske et mindre paaagtet, men smukt træk i den afdøde husfrues karakter.

Forholdet mellem herskabet paa Estvadgaard og de nye møllerfolk i Flyndersø mølle synes at have været godt. Povel Jensens hustru *Maren Svendsdatter* fra Egerisgaard havde omkring 1655–1656 tjent hos *Frantz Rantzau* og fru *Lisbeth Rosenkrantz* paa gaarden, og med *Frantz Rantzaus* gavmildhed overfor den samtidige tjenestepige *Ellen*

Pedersdatter i erindring finder man det sandsynligt, at denne omstændighed har været medvirkende til, at *Maren Svendsdatter* og *Povel Jensen* ved deres ægteskab 1662 blev møllerfolk i Flyndersø mølle. *Maren Svendsdatter* var ved sit giftermaal med *Povel Jensen* ca. 36 aar gammel, og i deres 10-aarige ægteskab fødtes 6 børn: *Volborg* (døbt 12/10 1662), *Maren* (døbt 7/4 1664), *Svend* (døbt 7/2 1666, begravet 24/2 1667), *Else* (døbt 1/12 1667, begravet 18/5 1669), *Svend* (døbt 23/1 1670) og *Maren* (døbt 28/2 1672). Fadderne til disse børn var hovedsagelig naboerne i Smollerupgaard, Toftum og Nikkelborg samt *Jørgen Christensens* hustru *Maren Jepsdatter* fra Bersholm med hendes søn *Jep Maltesen* og datter *Anne Maltesdatter*. Desuden optraadte saavel ridefogden *Jens Lauridsen*, ladefogden *Christen Nielsen* og skolemester *Mikkel Jensen* samt andre af Estvadgaards folkehold. Et par gange træffes *Maren Svendsdatters* broder *Jens Svendsen* fra Egerisgaard, og en *Maren Jensdatter* fra Skive, som stod fadder 1662, var maaske *Povel Jensens* søster. Den ældste datter *Maren* blev baaret af jomfru *Magdalene Sibylla Urne* paa Estvadgaard. Umiddelbart før det sidste barns fødsel døde *Povel Jensen* og blev begravet 8/2 1672. Møllersvenden *Simon*, der var i møllen 1666–1667, var rejst, men efterfølgeren *Mads Christensen* nævnes 1672 som fadder til den afdøde *Povel Jensens* datter *Maren*. To aar efter blev han den 22/9 1674 trolovet med møllerenken, og den 25/10 s. a. stod hans og *Maren Svendsdatters* bryllup i Estvad kirke. Hun var da ca. 48 aar gammel, og i ægteskabet fødtes kun en datter *Volborg*, som blev døbt 15/5 1676, baaret af orgelmesteren *Niels Nielsens* hustru *Anne Sørensdatter* i Estvad.

Mads Christensen var efter sit giftermaal 1674 møller i Flyndersø mølle i 22 aar, og i denne tid skete der en udvidelse af møllens virksomhed, idet der 1682 blev bygget en stampemølle „paa Flønder Søe Strøm“ ved Flyn-

dersø mølle.⁹⁴) Stampe- og valkemøller var kendt fra gammel tid som fri næring paa landet, da stampningen oprindeligt, som navnet antyder, foregik ved, at man stampede paa det nyvævede, uldne tøj for at gøre det tættere og ligesom sammenfiltret. Senere anvendtes trækøller, og de ældste stampemøller var indrettet med lodrette stamper eller hamre, som skiftevis hævedes af en bom, der blev sat i bevægelse af et møllehjul, som dog ikke krævede nogen særlig stor vandkraft til et drive et saadant værk.⁹⁵) Naturligvis blev disse stampemøller for det meste anlagt paa egne, hvor der var et stort faarehold, som kunne levere ulden til det hjemmevævede tøj, men foruden uldvarer stamperes eller valkedes ogsaa skind, og det var som skindstampe, at anlægget ved Flyndersø mølle blev brugt. I markbogen 1683 siges, at stampeværket ved Flyndersø mølle havde et godt vandfald og „fire Stamper eller Hamre“. For en aarlig leje blev det anvendt af nogle feldberedere i Skive, og det var maaske disse, som havde foranlediget værkets oprettelse. Det blev brugt mellem Mikkelsdag (29/9) og Mortensdag (11/11), men det var „besværlig at holde vedlige og af moxen ingen Importance“. Omkring 1750 maatte feldberederne i Skive give Estvadkloster 13 rd. og 2 mark i aarlig leje af stampemøllen og dertil for klosteret gratis tilberede 2 deger skind (1 deger = 10 stk. skind).⁹⁶) I 1779 var 3 feldberedere i Skive fæstere og brugere af stampemøllen ved Flyndersø mølle, og da *Simon Gundersen*, der var født i Skive, just den 26/3 d. a. havde faaet borgerskab som feldbereder i byen og ønskede at anvende stampeværket, blev det billiget af de tre ældre fæstere imod, at han til hver af dem aarlig betalte 3 danske mark og forbandt sig til kun at bruge værket „paa de Tider, nogen af dem er færdig med sit Arbejde“. Naturligvis ville Estvadkloster som stampemøllens ejer ogsaa have sin betaling for brugen, og *Simon Gundersen* maatte da aarlig svare 4 slette-

daler og forpligte sig til ikke at lade stampeværket „gaae længere end til Solens Nedgang paa de Aarets Tider, Aalekisten gaae og sættes“.⁹⁷⁾ Ved skattereguleringskommissionens syn 1803 oplyses, at skindstampen ved Flyndersø mølle blev drevet af 1 vandhjul og var installeret i et 12 alen langt og 8 alen bredt hus uden loft, medens vandhjulets rum var 2 alen langt og 3 alen bredt. Selve stampeværket maalte 7 alen i længden og 8 alen i bredden, medens resten af huset var indrettet til „Gjørestue“.⁹⁸⁾ Da Conrad Lundsgaard til Estvadgaard i 1813 solgte Flyndersø mølle til *Jens Jørgen Bonne* til Lund paa Mors, medfulgte naturligvis ogsaa stampemøllen „med alle sine tilhørende Herligheder og Rettigheder samt Inventar og Redskaber“,⁹⁹⁾ og i 1856 beskrives stampehuset som 4½ fag langt og 7 alen bredt, opført af fjæl med straatag.¹⁰⁰⁾ Det havde da 6 køller, og hus med værk blev takseret til 530 rd. En dyster begivenhed skete i stampemøllen den 3/8 1845, da den 24-aarige feldberedersvend *Henrik Hendriksen* fra Skive drak sig ihjel og 6 dage efter blev begravet paa Estvad kirkegaard.

Det store matrikuleringsarbejde, der førte til matriklen 1688, skete i *Mads Christensens* tid som møller i Flyndersø mølle. Det varede nemlig ikke længe, før man indsaa, at matriklen 1664 ikke førte til en retfærdig beskatning af landets jord. Hovedgaardene var blevet takseret mildere end bøndergaardene, og for disses vedkommende var ansættelsen langt fra blevet ensartet. Man fik da den idé at skabe et grundlag for hartkornsansættelsen ved en opmaaling og vurdering (bonitering) af alle landets enkelte dyrkede jordstykker, men denne mægtige opgave blev dog først realiseret under kong *Kristian V* og resulterede i den saakaldte landmaalingsmatrikel. Det store opmaalingarbejde udførtes i aarene 1682–1683 af konduktører og skrivere, og som normalenhed for besaaning med 1

tønde korn fastslog man 14.000 kvadratalen, og dette areal kaldtes 1 tønde land. Grundet paa de magre egnes uregelmæssige dyrkning blev der 1686 i Jylland foretaget en omvurdering med lavere takster end de hidtil for hele landet benyttede. Jorden inddeltes ved denne i 6 klasser, idet 2 tdr. land af den „allerbedste“ jord skulle ansættes til 1 td. hartkorn, medens der skulle 4 tdr. land af den „gode“ jord, 6 tdr. land af den „middelmådige“ jord, 9 tdr. land af den „skarpe“ jord, 12 tdr. land af den „onde“ jord og 16 tdr. land af den „allerværste“ jord til 1 td. hartkorn. I oktober 1683 ankom de kgl. kommissærer, velb. *Christen Seefeld* til Stenalt og Ovegaard, assessor *Thøger Hoffmann* og *Hans Tomasen Gerner*, til Ginding herred, hvor de indlogerede sig hos pastor *Hans Gregersen Hvid* i Sevel præstegaard, og i de følgende dage lod deres konduktører og skrivere foretage opmaalingen af herredets sogne. Tidligere omtalte løjtnant *Frederik Wilhelm Pfuel* og kgl. page *Gerhard Ahlefeldt* opmaalte Estvadgaard og Flyndersø mølles jorder, og skriveren *Niels Pedersen* førte protokollen, der kaldtes markbogen, medens andre konduktører og skrivere tog sig af de øvrige dele af Estvad og Rønbjerg sogne.¹⁰¹⁾ Herredsfogden *Børge Hansen*¹⁰²⁾ og herredsskriveren *Jens Christensen* sammen med 26 mænd af Sevel og Sahl sogne, der alle skulle være „forstandige og paa Jorden og derudi Dyrkelse vel erfarne Bønder“, forestod efter edsaflæggelse boniteringen af sognenes jorder. Paa basis af disse opmaalingen og taksationer skete derpaa hartkornsansættelsen i modelbøgerne, hvis beregninger førte til den egentlige matrikel. Det oplyses ved matrikuleringen, at Flyndersø mølle aarlig skulle svare 44 tdr. mel, 1 ørtug rug, 1 ørtug byg og 1 hardbopund smør til Estvadgaard. Melet var afgift af møllen, medens rugen, byggen og smørret var landgilde af møllejorden, alt takseret i den nye matrikel til 11 tdr. 5 skp. 1 fdk. hartkorn. Disse afgifter nævnes

1690 som 44 tdr. mel, 1 td. rug, 1 td. 1 skp. 2 fdk. 2 alb. og 2 potter byg samt 2 lispund smør, men i fæstebreve senere omtales kun melet og smørret. Melet, „som af Møllen gaar“, skulle ifølge *Svend Povelsens* fæstebrev 1696 leveres, „naar han derom tilsigendis vorder“, men i *Søren Jensen Bierres* fæstebrev 1756 saavel som i fæstebrevene 1767 til *Peder Hansen Krog* og 1782 til *Hans Jørgen Pedersen Krog* bemærkes, at de 44 tdr. rugmel skulle være sundt og forsvarligt med sædvanligt strøgmaal, saaledes at det sidste af melet var ydet til hvert aars voldermisse (1/5), ligesom ogsaa de 2 lispund smør skulle være afleveret til denne tid. Møllejorden (ca. 6½ tdr. land) var fra „Arildz Tid“ tillagt møllen af Estvadgaards marker¹⁰³) og bestod af „Aarbierig“ og „Brinkeagre“ samt 2 stykker eng, alt takseret til 1 td. 2 skp. 1 fdk. 1 alb. nyt hartkorn. Aarbjerg (54.955 kvadratalen) bestod af 9 agre af „ond, sort, kold, stenet og grudig Hedejord“ og løb i retning syd-nord, medens de 7 brinkeagre (35.985 kvadratalen) var af „skarp, sort, sid og graa sandig Jord“ og løb i retning øst-vest. Sædskiftet var 1 kærve byg og 2 kærve rug, hvorpaa jorden hvilte i 4 aar. Paa engen kunne avles 8 læs godt hø og 4 læs mosefoder, hvilket rimeligvis var nok til møllens 4 høveder. Mærkværdigvis siger markbogen, at møllen kun havde „lidet Lyng“, saa den øvrige maatte købes paa andre steder, men der var jo heller ikke langt til Hjelm hedes udstrakte flade, hvor endog Hesselbjerg og Lundhede sammen med de fleste andre af Estvad sogns bønder havde lyngslet. Fra ca. 1674, da Toftum blev øde,¹⁰⁴) saa der 1683 ikke fandtes „nogen Hus paa Stedet, som Gaarden haver standen“, var dens jord udlagt til brug for møllerne i Flyndersø mølle. I 1696 hedder det direkte, at *Svend Povelsen* formedelst 2 rd. aarlig skulle nyde „Toftum Jord og Eng“,¹⁰⁵) og denne kompensation for landgilden af stedet gentages i alle senere fæstebreve. Beløbet skulle betales til hvert aars mortensdag (11/11),

men da Toftum jord var upriviligeret og i den nye matrikel ansat til 1 td. 3 skp. 2 fdk. 1 alb. hartkorn, skulle mølleren tillige af denne jord betale alle kgl. skatter og afgifter, ligesom han naturligvis ogsaa skulle betale alle paalagte kopskatter for sig selv, sin hustru, sine børn og sit folkehold. Toftum bol siges 1683 sidst at have været beboet af tidligere omtalte Peder Villadsen, og dets jorder var et fald sønden for Langmose, et fald sønden for Flyndersø og et fald østen for „Røggels Høy“ (1638: Raarygelshøye). Jorderne var indhegnet med tørvediger, og til stedet kunne der bjerges 2 læs godt hø og græsses 4 høveder.

Ved fæsterskifte skulle der af møllen erlægges indfæstningspenge til Estvadgaard, hvilke som regel blev afviklet paa den maade, at et vist beløb blev betalt ved fæstebrevets udstedelse og resten ved fæstets tiltrædelse. Svend Povelsen betalte saaledes 10 rd. den 30/11 1696, da hans fæstebrev af velb. *Frederik Christian Rantzau* blev underskrevet paa Nørkjær, medens de resterende 26 rd. blev betalt, da han efter stedfaderen *Mads Christensens* død faa dage efter tiltraadte møllen. Senere steg indfæstningsbeløbet. *Svend Povelsens* søn *Povel Svendsen* betalte 30 rd. ved sit fæstebrevs udstedelse af sr. *Johan Severin Benzon* til Estvadgaard 17/5 1733, og resten, der var paa 50 rd., blev erlagt, da han ved faderens død i marts 1741 tiltraadte fæstet paa møllen. Da *Povel Svendsens* enke *Bodil Andersdatters* anden mand *Søren Jensen Bierre* 13/10 1756 af Estvadklosters priorinde fru *Anne Kjerulf* sammen med klosterets direktør, amtmand *Verner Rosenkrantz* til Villestrup, Krabbesholm og Skivehus, fik udstedt fæstebrev paa Flyndersø mølle, maatte han ligeledes betale 80 rd. i indfæstning. En afvigelse fra de 80 rd. skete 1/8 1767, da sr. *Peder Hansen Krog* af priorinde fru *Mette Marie Moldrup* og nævnte *Verner Rosenkrantz* fik fæstebrev paa møllen, idet han kun betalte 50 rd., men

til gengæld maatte han forpligte sig til i fremtiden at betale de halve omkostninger ved nye møllestens anskaffelse og installering. Møllestenene, der var tilhuggede natursten, og af hvilke der stadigvæk findes adskillige udslidte i og ved Flyndersø møllegaard, blev som regel importeret fra Skaane eller Rhinlandet, og i *Hans Jørgen Pedersen Krogs* fæstebrev af 8/6 1782, udstedt af priorinde *M. C. Schrader*, salig *Hauchs*, sammen med klosterets direktør, baron *Iver Rosenkrantz* til Villestrup, bestemtes det, at han i lighed med faderen skulle tage „lige Del med Klostret i Møllestens Bekostning og Anskaffelse, Transport og Indlæggelse“, og ved brøstfældighed paa møllen skulle han ikke have nogen godtgørelse „for den Tid Qværnen og Maaleværket ved saadan Reparation maatte standses i sin Maaling og Brug“. Til gengæld maatte han, som det ogsaa nævnes i faderens fæstebrev af 1767, „tolde retfærdigen af alt det Korn, som Closteret lader maale ved Møllen, saa han ikke skal maale det forgæves“. Foruden Estvadgaard fik naturligvis de fleste af Estvad og Rønbjerg sognes beboere malet deres korn i Flyndersø mølle. I markbogen nævnes som den eneste undtagelse gaarden Lundhede, der fik malet i Krarup mølle i Hem sogn. Fra Sevel sogn var det kun bonden i Krejlhuset (senere: Krejlgaard), der søgte Flyndersø mølle, medens bønderne i Sebstrup, Stenholm, Karstoft og Mogenstrup fik malet i sognets egne møller, Hjelm og Sønder mølle. Bønderne i Fly by fik som regel malet deres korn i Trevad mølle (Vridsted sogn), men dog ogsaa „undertiden i Flynder Mølle“, og paa trods af afstanden havde møllen ogsaa søgning fra Skivehus, som paa den tid var beboet af fru *Helle Urnes* svoger, velb. *Christian Giedde*, saa det var maaske familieskabet, som gjorde sig gældende, da dog Krarup, Rude, Hagens, Staarup og Søby møller laa nærmere byen. Senere fik Flyndersø mølle dog en betydelig større kundekreds, og i 1814 oplyses,¹⁰⁶) at Møllen „er

bekendt at have en udmærket Søgning saavel fra Salling som Fjends Herred og øvrige Omegn“. To aar senere skrives,¹⁰⁷⁾ at møllen „ansees for at være en af de bedste i Egnen“. Foruden deltagelse i udgifterne til nye møllesten maatte mølleren ogsaa bekoste arbejdet med isættelse af „Kaag Knage“ (tapper) og „Drivstiller“ til møllens hjul, men Estvadkloster stillede det dertil nødvendige træ til raadighed.¹⁰⁸⁾ I de forskellige fæstebreve gentages møllere-ns pligt til at holde møllens huse vedlige. Karakteristisk i saa henseende er bemærkningen i *Søren Jensen Bierres* fæstebrev af 1756, hvori der skrives, at han „Bygningerne paa Møllen, saavel af Ind- som Ud-Huuse, haver at bebygge og forbedre og tillige med Besætning i forsvarlig Stand at holde, og endelig Møllen og Møllværket saaledes at tilsee, begegne og omgaaes, som han agter at tilsvare, bekendt være og staae til Rette for“. I betimelig tid skulle mølleren „tilkendegive for Klostret, naar noget (ved møl- len) til Reparation eller Istandsættelse skulle forefalde, samme da efter Omstændigheden, Muligheden og Tidens Beskaffenhed straxen kan komme i Stand“.¹⁰⁹⁾ Iøvrigt havde mølleren „at være Husbonden og hans Fuldmægtig (eller sendebud) hørig og lydlig og rette sig efter Kongens Lou og Forordninger“.¹¹⁰⁾

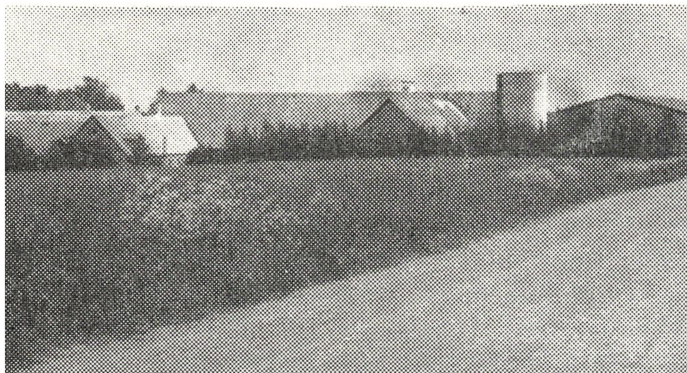
Søernes rigdom paa fisk var naturligvis allerede i mid- delalderen et væsentligt aktiv for saavel herskaberne paa Estvadgaard som for nonnerne i Stubberkloster, hvilke sidste vel især havde grund til at prise den givtige fiske- fangst lige uden for klosterets mure, naar den strenge fastetid gik ind. Da *Iver Juel* paa Stubbergaard efter klo- sterets sekularisation omkring 1550 havde strid med *Mads Hvid* paa Estvadgaard om lod og del i Hjelm hede, der grænsede til Flyndersø, stod denne tvedragt bl. a. ogsaa i forbindelse med retten til at fiske i søen, og ved forliget 1551 bestemtes det som nævnt, at de to herrer skulle have frit fiskeri til midtstrøms ud for deres grund og ejendom.

I søerne fangedes aal, brasen, helt, gedder, aborrer, skal-
ler, horker (*Acerina cernua*) og stinter,¹¹¹) men naturlig-
vis var aalene de mest eftertragtede fisk, hvoraf som om-
talt *Mads Hvid* efter salget af parten i Estvadgaard 1569
til *Peder Munk* sikrede sig 1 tønde saltet mølleaal hvert
aar til sin hustru fru *Lene Gyldenstjerne*. Fra gammel tid
var der saavel ved Flyndersø mølle som ved Hjelm mølle
anbragt en aalekiste, hvis fangster endog betragtedes som
en saa vigtig indtægt, at møllehjulene paa grund af sam-
me maatte standse deres virksomhed om natten i tiden
fra faste til november, ligesom ogsaa feldberederen *Simon
Gundersen* fra Skive i 1779 maatte forpligte sig til ikke
at lade stampeværket være i virksomhed længere end til
solens nedgang paa de tider af aaret, aalekisten var sat.
Fiskeriet i søerne omkring Stubbergaard betegnedes som
godt i modelbogen 1687, men ifølge udsagn af mølleren
Peder Pedersen i Hjelm mølle trængte saavel aalekisten
ved møllen som vandhjulet og stighbordet til reparation.¹¹²)
Disse brøstfældigheder blev afhjulpet, og siden blev aale-
kisten meget brugt, men da møllen blev nedlagt ved arbej-
det med søudtørningsprojektet i begyndelsen af 1870'erne,
ophørte ogsaa aalekistefangsten. Trods nedlæggelsen af
Flyndersø mølle paa samme tid forblev dens aalekiste in-
takt og staar nu tømret i Koholm aa, der forbinder Flyn-
dersø med Skive-Karup aa. Navnlig i mørke efteraars-
nætter kan den give flere hundrede pund aal hver nat,
naar disse paa deres sidste vandring mod Saragossahavets
dybder møder deres ublide skæbne paa dette sted. Estvad-
gaard havde foruden fiskeriet i Flyndersø ogsaa fangsten
i Nikkelborg sø mellem Nikkelborggaard og Smollerup-
gaard samt fiskeriet i „Flye“ sø. Om vodefiskeriet i søerne
blev der 1683 afgivet den erklæring, at det brugtes „mo-
xen intet uden om Foraaret noget lidet, (og) kan ikke
betale Redskabet, langt mindre Omkostninger“. Paa trods
af dette udsagn blev fiskeriet i søerne sammen med fang-

sten i Estvadgaards ørredgaard ved Skive-Karup aa dog 1687 takseret til 3 tdr. hartkorn, men i dette maa sikkert ogsaa udbyttet af aalekisten være beregnet. Til sammenligning med denne taksation kan oplyses, at fiskeriet i søerne omkring Stubbergaard paa samme tid kun blev ansat til 4 skp. hartkorn. Da Estvadgaard i 1809 blev udbudt til forpagtning,¹¹³⁾ omtales bl. a. „det betydelige Aalefiskeri ved Fløndersø og videre Fiskeri i Søerne og Aaerne“, og aaret efter, da man agtede at sælge Estvadgaard ved offentlig auktion, hører man atter om det gode fiskeri i og ved Flyndersø mølles ejendomme.¹¹⁴⁾ Da møllen i 1813 af Conrad Lundsgaard blev solgt til *Jens Jørgen Bonne*,¹¹⁵⁾ forbeholdt Lundsgaard sig som sælger i sin egen, sin hustrus og sine børns levetid, saa længe nogen af dem var ejer af Estvadgaard, halvparten af fangsten i møllens aalekiste, men hvis Estvadgaard kom i andres besiddelse, skulle denne halvpart uden nogen godtgørelse hjemfalde til møllens ejer, der ved købet allerede var i besiddelse af den anden halvpart. Aalekistens indretning og vedligeholdelse skulle ske for fælles regning, og naar den aabnedes, ville Lundsgaard „for at undgaa al Disput“ lade en af sine karle møde for at modtage den forbeholdte halvdel af aalene. Da man ville undgaa, at nogen svigagtighed skulle finde sted, var saavel Flyndersø mølles ejer som *Lundsgaard* berettiget til at forsyne døren eller lugen paa aalekisten med sin egen laas. Det øvrige fiskeri i Flyndersø, der kun maatte finde sted med vod, skulle saavel møllens ejer som *Lundsgaard* have lige ret til, og da landingsstedet ved søen var paa møllens jorder, maatte *Lundsgaard* uden hindring have ret til at benytte dette, naar han ville. Saa længe Nikkelborg og Smollerup endnu var fæstegods under Estvadgaard, skulle møllens ejer og *Lundsgaard* paa samme maade have lige ret til fiskeriet i „Lille Sø“ (nu en del af Nørresø), og mølleren maatte helt for sig selv benytte sig af fiskeriet

i „Smollerup Sø“, men naar disse gaarde blev frasolgt Estvadgaard, kunne Lundsgaard ikke længere hjemle Flyndersø mølles ejer ret til fiskeriet i sidstnævnte sø. Da *Conrad Lundsgaards* søn *Anders Frederik Lundsgaard* 1855 solgte Estvadgaard til kammerherre, tidligere udenrigsminister, *Frederik Marcus*, greve *Knuth*, og flyttede til Langesgaard i Grinderslev sogn, skulle Flyndersø mølles ejer, som paa det tidspunkt var *Lars Jensen Kjølhede*, saaledes først have faaet fuld ret til fiskeriet i Flyndersø og fangsten i møllens aalekiste, men allerede 1827 skriver den daværende ejer af møllen *Jens Madsen Bjerg*, at da han har den store Flyndersø at male ved, formener han, at han ogsaa var eneberettiget til at fiske i den,¹¹⁶⁾ hvilket dog næppe har været tilfældet.

Fiskeriet i Skive-Karup aa havde i 1574 været et strids-spørgsmaal mellem *Peder Munk* til Estvadgaard og *Gregers Holgersen Ulfstand* til Sønder Vosborg, der fra 1572 af kronen havde Skivehus slot og len i pant. Som pant-haver mente *Ulfstand*, at han havde ret til det „Garnsæt og Kubbeleg, der kaldes Stegers Sætt“ i aen og protesterede mod, at *Peder Munk* skulle have laasebrev paa samme. Ved gamle lovhævder beviste *Peder Munk* imidlertid Estvadgaards ret til dette fiskeri, og ved kong *Frederik den Andens* medvirken under et møde i Viborg 22/11 1574 kom der et forlig i stand, hvorved *Ulfstand* erklærede, at *Peder Munk* fremdeles maatte nyde og beholde sine og Estvadgaards rettigheder med hensyn til fiskeriet i aen. I 1610 stredes *Peder Munk* med Skive bys borgere om fiskerettighederne i aen ud for byens grunde, men denne gang tabte han sagen, da man efter megen disput i Skive byret og paa landstinget endelig 1614 ved den almindelige herredag i København kom til det resultat, at kongen og rigsraadet kendte for ret, at *Peder Munks* laasebrev ikke skulle kunne forhindre Skive bys borgere i at nyde deres fiskeri i aen.¹¹⁷⁾ Senere æn-

Estvadgaard, set fra nord, 1954. I forgrunden den gamle adelvej fra Skive, der før 1964 løb tæt forbi gaardens store ladebygning.

dredes tingenes tilstand igen, og ved matrikuleringen var forholdet 1687 dette, at *Christian Giedde* til Skivehus, hvis jorder laa paa begge sider af aaen, dog ikke nød noget fiskeri i samme fra den søndre side af Skive bro og videre sydpaa, da dette „fra gammel Tid“ med „Odels Frihed“ tilhørte Estvadgaard. Skivehus havde to fiskedamme („Parcher“), den ene østen for gaarden og den anden vesten for samme, men disse var tilgroet, saa der ikke længere kunne fiskes i dem. Derimod havde Skivehus „en Del Frihed“ til at fiske i aaen fra den nordre side af Skive bro og til aamundingen ud mod Limfjorden. Her fangedes der fisk i en ørredgaard, der dog angaves „at være af ingen synderlig Importance“. Paa samme strækning af aaen brugte man ogsaa ruser og vod, hvilket fiskeri sammen med ørredgaardens fangst i forrige tider havde kunnet give et udbytte paa omtrent 100 slettedaler hvert aar. For ved fiskeriet at have lov til at betræde Krabbesholms enge langs aabredden, skulle Skivehus dog aarligt yde 1 td. ørreder og 1 td. helt, men efterhaanden var udbyttet af fiskeriet blevet saa ringe, at det ikke kunne dække denne ydelse. Aarsagen til fiskeriets tilbagegang tillagdes

„nogle Folk af Ager Sogn i Refs Herred, Thy“, som sammen med andre, de tog med sig, det hele aar, saa længe kulden og frosten ikke hindrede det, brugte pulsvod gennem hele Limfjorden. Da disse vod var helt tætte, drog de „en uhyrlig Mængde af Ørred og smaa Fisk til Landet“, og desuden forjog de „Fiskene med den Lyd og Slag, som de gør med Pulsen og i saa Maade skal gøre sig selv større Fordel deraf og andre, som kunde have Fiskeri udi Landet, stor Skade og Afbræk“. Hvis denne brug af pulsvod kunne blive afskaffet eller i det mindste indskrænket, formodede man, at fiskeriet til Skivehus med tiden kunne „komme i sin Esse og Skik“. Virkningen af Aggerboernes pulsvodfiskeri naaede ogsaa op gennem aaen til Estvadgaard, hvis ørredgaard 1683 ikke kunne „betale Umagen og Vedligeholdelsen“. I gammel tid var en af gaarden Bersholms herligheder aabenbart ogsaa fiskeri i aaen, og paa matrikuleringsens tid havde den endnu en ørredgaard ved aaen, hvori der kunne fanges gedder, aborrer, skaller og „undertiden Ørreder“, „men naar Vandet er høj“, kunne der intet fanges. Gaarden sammen med Estvad og Kisum byer havde endvidere af Fly by i Fjends herred faaet lov til at drage med vod og togger ovenfor og nedenfor ørredgaarden, medens herskabet paa Estvadgaard havde tilladt bønderne i Bers at fiske med togger i aaen. Ellers var det „under Største Straf“ forbudt andre at fiske saavel i søerne som i aaen, selv om bøndernes grunde stødte til sø- eller aabredde. Da Estvadpræsten *Jens Henriksen Morsing* i 1768 indsendte sin beretning om sognet til biskop *Bloch*,¹¹⁸⁾ nævner han Estvadgaards ret til fiskeriet og fortæller, at gaardens fiskere boede i Nikkelborg. Tidligere havde de som nævnt boet i Risgaardsted og paa selve Estvadgaard. I generalhoversireglementet for Estvadgaard 1770¹¹⁹⁾ meddeles, at af gaardens 11 husmænd var de 5 „henlagte til Fiskeriet for at drage Waad med Fiskeren“, medens 1 var sat til at kaste korn paa lofterne

og de resterende 5 til tjeneste i haven. I pastor Morsings indberetning nævnes ogsaa egnens vilde dyr, som var harer, ræve og brok'er. Fjervildtet bestod af graagæs, ænder, urhøns og agerhøns, saa Estvadgaards mange forskellige skytter gennem tiderne havde nok at jage, naar de strejfede rundt over egnens vidtstrakte marker, heder, moser og enge.

Ved matrikuleringen havde Estvadgaard sine egne jorder ved gaarden inddelt i 11 aastægter, kaldet „Giøder“, og af disse blev de 6 tilsaaet med byg, rug og havre, medens de 5 i mellemtiden laa hen som hvilejord. Endvidere var der 14 aastægter i udmarken mod skellet til Hesselbjergs marker, men disse, som ej blev gødet, var efter tur tilsaaet med boghvede, rug og havre for derpaa at hvile i 11 aar. Endelig havde gaarden ogsaa sine udstrakte enge langs aaen, „som hastig af en Tordenschyll kan beskadiges og borttages“, men alligevel kunne man der bjerge 200 læs godt hø og 200 læs middelhø hvert aar, og det meddeles, at gaarden havde græsning til 30 høveder. I markbogen nævnes forskellige mark- og stednavne; saaledes i de 11 „Giøder“ navnene „Rauns Høy“ (1638: Raffshøye), „Quindhøy“, „Streng Falld“, „Kiøn Kilde“ og „Allbritz Damb“ og i udmarken „Rigelsberg“ (1638: Ryggelsbiere) samt „Kløfuen Høy“. I udmarken laa ogsaa et markhus, beboet af Niels Pedersen, som havde lov til at dyrke 11 agre af denne jord. Alt i alt blev Estvadgaard ved den nye matrikel ansat til 74 tdr. 5 skp. 0 fdk. 2 alb. hartkorn, medens Stubbergaard i samme takseredes til 36-0-1-2, Skivehus til 27-7-1-0 og Krabbesholm til 28-7-1-1. Nørkjær i Rønbjerg sogn, hvor *Peder Lauridsen*¹²⁰⁾ endnu havde boet 1664, blev brugt som avlsgaard under Estvadgaard og i matriklen ansat til 14 tdr. 6 skp. hartkorn. Den var paa matrikuleringens tid befolket af tjenestefolk, og dens jorder var inddelt i 8 aastægter, hvoraf de 4 blev tilsaaet, medens de øvrige 4 laa hen som hvile-

jord. Man havde i 1673 opbrudt et stykke af Nørkjærs jord ved kæret, men da man ikke til gavns formaaede at faa denne jord opløjet, maatte man lade den ligge, saa den var ikke i brug 1683. „Axelbiergs Agre“ havde tidligere ligget til Nørkjær, men var ca. 1663 blevet givet til bønderne i Rønbjerg by i stedet for et andet stykke jord, som herskabet havde taget fra dem. Disse agre var dog det rene „Flye Sand“, som Rønbjergmændene trods de forløbne 20 aar endnu ikke havde taget i brug. Af andre karakteristiske navne paa Nørkjærs jord nævnes „Kielingstie“, „Stevndal“, „Andagre“, „Næbagre“ og „Tornbusken“ samt „Gammelmark“, der var et stykke hedejord. Paa Nørkjær kunne der avles 17 læs godt hø og 27 læs mosefoder, og gaarden havde græsning til 34 høveder. Herskabet kunne saaledes paa Estvadgaard og Nørkjær tilsammen avle 444 læs hø og mosefoder og græsse 64 høveder.

Rundt om hovedgaarden og avlsgaarden laa fæstebøndernes større og mindre gaarde i Estvad og Rønbjerg sogne paa denne tid med deres tofter og lave, lyngtækkede huse bag sammensunkne tørvediger. Deres hjul- og vogntømmer hentedes i Viborg eller i Funder og Lemming ved Silkeborg, men ellers havde bønderne selv i den nærmeste omegn tørveskær og lyngslet til fornødenhed, og hvad der iøvrigt var nødvendig til livets ophold. Smaa kaalhave nævnes ved de jordløse huse i Estvad by, og i Rønbjerg dukker „Embedsmanden“ (natmanden) Christen Nielsen for første gang op, da han 1692 blev gift i Rønbjerg kirke med Maren Hansdatter¹²¹) og ved hende blev stamfader til saa mange vagabonderende folk, der skiftevis blev kaldt rakkere, natmandsfolk, tatere, skjøjere eller kæltringer.

(Fortsættes).

NOTER OG HENVISNINGER

- 1) Danske Samlinger. 2. R. IV. 1874–1876. Pag. 22 f.
- 2) *O. Nielsen*: Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder. 1895. Pag. 494.
- 3) *Evald Tang Kristensen*: Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv. 1893–94. Nr. 884. Jvf. Skivebogen 1920, pag. 52.
- 4) Danske Kancelliregistranter 1535–1550 ved *Kr. Erslev* og *W. Møllerup*. 1881–1882. Pag. 337 ff. *Iver Juel* og hans arvinger fik 6/3 1547 brev paa Stubberkloster og klostrets gods.
- 5) *Petrus Terpager*: Ripæ Cimbricæ. 1736. Pag. 244 f. Pag. 245 har desuden navneformerne „Esthwad“ og „Estvad“. Jvf. J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse. 1869. Pag. 565.
- 6) *William Christensen*: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. 2. R. 1. B. 1928. Pag. 521 ff.
- 7) *Jacobus Langebek*: Scriptorum rerum danicarum medii ævi. V. B. 1783. Pag. 563.
- 8) *Steen B. Bøcher*: Vandkraftens Udnyttelse etc. 1942.
- 9) *N. E. Nørhønd*: De gamle danske Længdeenheder. 1944. Pag. 75. Jvf. Skivebogen 1915. Pag. 135.
- 10) *C. Paludan-Müller*: Grevens Feide. II. B. 1854. Pag. 469. Jvf. Hardsyssels Aarbog. 2. R. 1. B. 1967. Pag. 67. og Skivebogen 1920. Pag. 88 f.
- 11) Danske Magazin. 4. R. I. 1864. Pag. 106. Jvf. Skivebogen 1920. Pag. 87.
- 12) Danske Samlinger. 2. R. VI. Pag. 293. Jvf. Skivebogen 1913. Pag. 98.
- 13) *Christian Molbech*: Uddrag af Biskop *Jens Bircherods* historisk-biographiske Dagbøger for Aarene 1658–1708. 1846. Pag. 403.
- 14) *Fr. Olsen*: Postvæsenet i Danmark som Statsinstitution indtil Chr. VII.s Død. (1711–1808). 1903. Pag. 271.
- 15) Fra Ribe Amt. 1906. Pag. 39. Jvf. Skivebogen 1920. Pag. 101 f.
- 16) Skivebogen 1968. Pag. 33.
- 17) Bilag til regnskabet over „Ekstraskatten ifl. Forordningen af 9/7 1704“ for Lundenæs og Bøvling amter.
- 18) *Christian V.s* matrikel. Markbog Nr. 932. (1683).
- 19) *Christian V.s* matrikel. Modelbog Nr. 1755. Dateret 31/8 1687.
- 20) Jvf. Danmarks Stednavne Nr. 9. (Viborg Amts Stednavne). 1948. Pag. 92.
- 21) Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, nedskrevet 1290–1518, kaldet „Oldemoder“ („Avia Ripensis“). Udgiven 1869 af *O. Nielsen*. Pag. 113. Jvf. Fortid og Nutid. 3. B. 1921. Pag. 154 ff og Hardsyssels Aarbog 1909. Pag. 20.
- 22) Estvadgaards Fæsteprotokol 1719–1818. Fæstepreve for *Søren Jensen Bierre* af 13/10 1756, *Peder Hansen Krog* af 1/8 1767 og *Hans Jørgen Pedersen Krog* af 8/6 1782.

- Jvf. fæstebrev af 19/4 1783 for *Svend Poulsen* paa *Krejlgård* i Sevel sogn. Se endvidere: *Hjerm-Ginding Herreders Skøde- og Panteprotokol 1808-1813*. Fol. 540 f.
- 23) Fæstebreve af 1/8 1767 og 8/6 1782. Se note 22.
- 24) *Hjerm-Ginding Herreders Skøde- og Panteprotokol 1808-1813*. Folio 540 f. Købekontrakt af 16/1 1813 (tgl. 9/4 1813) ved hvilken *Jens Jørgen Bonne* til *Lund* (*Øster-Assels sogn, Mors*) købte *Flyndersø mølle* af *Conrad Lundsgaard* til *Estvadgaard*. Skødet blev først udfærdiget 5/9 1818 (tgl. 22/1 1819).
- 25) Fæstebreve af 1/8 1767 og 8/6 1782. Se note 22.
- 26) *General-Hoverireglement for Estvadklosters Hovedgaard*, dateret 31/7 1770. (Rentekammeret 432.62). Forskellen mellem „*Hoveribønder*“ og „*Frihedsgaardmænd*“s forpligtelser overfor hovedgaarden bestod i, at sidstnævnte mod en årlig pengeafgift i det væsentlige var fritaget for hoveri.
- 27) *Hardsyssels Aarvog 1922*. Pag. 122.
- 28) *Hjerm-Ginding Herreders Skøde- og Panteprotokol 1813-1818*. Fol. 230.
- 29) Samme protokol som nævnt under note 28. Fol. 310.
- 30) *Hjerm-Ginding Herreders Skøde- og Panteprotokol 1818-1821*. Fol. 90. Købekontrakt af 24/5 1814 (tgl. 3/6 1814) ved hvilken møller *Erich Lorentzen* paa *Jølbygaards mølle* (*Solbjerg sogn, Mors*) købte *Flyndersø mølle* af *Jens Jørgen Bonne*. Købekontrakten blev efter overenskomst erklæret „død og magtesløs“ 21/1 1819 (tgl. 22/1 1819).
- 31) *Hjerm-Ginding Herreders Skøde- og Panteprotokol 23/6 1871-13/12 1872*. Fol. 361 b ff. Panteobligation af 21/6 1872 (tgl. 28/6 1872) paa 200.000 rd. fra landinspektør *E. V. T. Ulrich* og overretsassessor *H. Lund*, begge af *Viborg*, samt proprietær *J. B. S. Müller* paa *Krogsgaard* til hofjægermester *C. A. D. Neergaard* til *Gyldenholm* for laan af 165.000 rd. kontant til udtøringsarbejdet ved *Flyndersø* og *Skallesø* samt 35.000 rd. som afstaelses-sum til hofjægermesteren for hans trediedel af dette projekt. Debitorerne forpligtede sig til at holde kreditor skadesløs ved 1. prioritets panterettighed i det allerede indvundne areal samt i de arealer, der evt. senere blev indvundet af disse søer m. m. Da udtøringsprojektet mislykkedes, indgik hofjægermesteren i sine panterettigheder, og panteobligationen blev udslettet 8/5 1874.
- 32) *Evald Tang Kristensen*: *Sagn og Overtro fra Jylland samlede af Folkemunde*. 2. samlings 1. afdeling. 1886. Pag. 147. Nr. 261.
- 33) Jvf. note 7. I fl. *A. Heise*: *Diplomatarium Vibergense*. 1879. Pag. 37 ff.: Den 5/1 1448 tilskødede *Peder Hardbo Graabrødre kloster* i *Viborg* en gaard i *Sankt Mogens sogn* i samme by, hvilken gaard hans „*Alfader*“ (far-fader) „i *Agher*“ havde givet dette kloster. Fru *Christine* af *Agger* har rimeligvis været i slægt med disse *Hardboer*, saa hendes søn *Erik Nielsen Gyldenstjerne* kan have

faaet Estvadgaard som arv paa mødrene side.

- 34) Se note 5.
- 35) Se note 6.
- 36) *Erik Eriksen Gyldenstjerne* blev ved sin hustru *Christina* farfar til den kendte *Christina Gyldenstjerne*, *Sten Sture den yngres* hustru, og gennem sønnen *Erik Eriksen Gyldenstjerne* stamfader til den endnu blomstrende friherrelige slægt *Gyldenstjerne* i Sverige.
- 37) *Konrad Barner: Familien Rosenkrantz's historie. I. 1874. Pag. 267 f.*
- 38) *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge: Udvalg af gamle danske Domme. 2. samling. 1844. Pag. 119 ff.*
- 39) *William Christensen: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. 2. R. 5. B. (1497–1504). 1933. Pag. 369 f.*
- 40) *Laurits Ploug Borberg: Slægtetog over Familien Borberg. 1944. Pag. 34.*
- 41) Som note 40. Pag. 34 og 39.
- 42) *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge: Udvalg af gamle danske Domme. 3. Samling. (1563–1580). Pag. 169 ff.*
- 43) *Danske Kancelliregistranter 1535–1550. (Se note 4). Pag. 379 f: Iver Juel fik 28/3 1548 brev, at Herrupgaard, Bjørnkjærgaard, Sønder mølle, Røjbækgaard, Trandum Skovbygaard og Hjelm hede maatte ligge til Sevel birk, og at han og hans arvinger skulle have fri birkeret derover saavel som over de tjenere, der boede i birket.*
- 44) *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. IX. B. 1882–83. Pag. 57 ff. Ved et tingsvidne af 27/11 1550 tog Mads Hvid lovhævd paa Las Ibssøns gaard i Mogenstrup (Trandum sogn), der hørte til Estvad præsteembede.*
- 45) *Herredags Dombog 1551. Jvf. note 2. Pag. 438 f.*
- 46) „Æ Kaast“. Se: *Danske Samlinger. 1. B. 1865–66. Pag. 58.*
- 47) Se note 42.
- 48) Jvf. note 2. Pag. 506.
- 49) *Albert Sørensen Høeg* til Nørgaard forliste med flaaden i stormvejret efter søslaget under Gulland juli 1566.
- 50) Se note 42. Jvf. *Samlinger til jydsk Historie og Topografi. IX B. 1882–83. Pag. 70 f.*
- 51) Jvf. note 2. Pag. 507.
- 52) Jvf. note 2. Pag. 509.
- 53) *Viborg Landstings Skøde- og Pantebog 1624–1637 ved Jens Holmgaard. 1966. Pag. 5.*
- 54) „Velb. *Peder Volgersdorff*“ var allerede paa Estvadgaard 24/10 1647, da han denne dag stod fadder i Estvad kirke til præsten *Erik Nielsen Brunovs* søn Anastasius. Han er muligvis kommet til Estvadgaard i forbindelse med *Henrik Rantzau* til Schöneweide og har formodentlig tilknytning til landsbyen Vogelsdorf, der ligesom Schöneweide ligger ved landevejen Plön–Lütjenburg i Holsten.
- 55) Bilag til Lundenæs Lens Ekstraskatter 1642.
- 56) Bilag til Lundenæs Lens Ekstraskatter 1648.
- 57) *W. Møllerup: Vildskud. 1917. Pag. 49 ff.*

- 58) Jordebøger indsendt i henhold til kgl. missiver af 28/9 1660, 10/1 1661 og 4/7 1662. Jordebøger over Kvistrup gods, dateret 12/11 1660 og 28/8 1662.
- 59) Danmarks Adels Aarbog 1944. Pag. 112.
- 60) Hugo Matthiessen: Viborg-Veje. 1933. Pag. 109 ff.
- 61) *Jørgen Olrik*: Drikkehorn og Sølvtoj fra Middelalder til Renaissance. 1909. Pag. 114 (Finderupfundet), pag. 141 (Bredsgaardfundet) og pag. 114 (Grønkjærfundet).
- 62) *Rask's* Morskabslæsning 1839. Pag. 448. Jvf. *J. M. Thiele*: Danmarks Folkesagn. I. 1843. Pag. 354 f og *Evald Tang Kristensen*: Danske Sagn. Ny Række. III. 1931. Nr. 1363 samt Skive Folkeblad 23/4 1958.
- 63) *Evald Tang Kristensen*: Danske Sagn. IV. 1896. Nr. 350 og nr. 351.
- 64) Nationalmuseets 2. afd.: Herredsbeskrivelser (Strandgaard). 1880 og *Evald Tang Kristensen*: Danske Sagn. IV. 1896. Nr. 354.
- 65) *Harald Tandrup*: Svenskerne paa Mors. 1907. Jvf. Skive Folkeblad 23/4 1958, 2/2 1960 og 3/3 1967.
- 66) *Johann Hübner*: Genealogische Tabellen. Leipzig 1737. Tab. 211 samt Allgemeines Historisches Lexicon. II. Theil. Leipzig 1730. Pag. 533 f.
- 67) Historisk Tidsskrift. 8. R. III. Pag. 147 ff.
- 68) Skive Byfogedregnskab 1656-1669. Det var den 24/9 1658, at „*Mærgret Skyttis*“ for sin forseelse stod i Skive byret.
- 69) *J. Aldal*: Holstebros Historie. 1939. Pag. 169.
- 70) Allgemeines Historisches Lexicon. I. Theil. Leipzig. 1730. Pag. 1226.
- 71) Som note 70. III Theil. Leipzig. 1731. Pag. 612 f.
- 72) Geneal. Taschenbuch der Adels Geschlechter. 1879. Pag. 439 f. Jvf. *Louis Bobé*: Geheimrat *Detlev v. Ahlefeldts* Memoiren aus den Jahren 1617-1659. Kopenhagen. 1896. Pag. 175.
- 73) *M. R. Ursin*: Stiftsstadten Viborg. 1849. Pag. 308 ff. og *Johann Hübner*: Genealogisches Tabellen. Leipzig. 1737. (Die Chur-Fürsten zu Brandenburg. Tab. 178 og Die Herzoge zu Sachsen-Weimar. Tab. 158) samt Allgemeines Historisches Lexicon. II. Theil. Leipzig 1730. Pag. 435 ff. (Kurfyrst *Friedrich Wilhelm*) og IV. Theil. Leipzig. 1732. Pag. 212 f. (*Hertug Wilhelm*).
- 74) Jvf. note 32. Pag. 166. Nr. 288.
- 75) Jvf. note 58. Jordebog for Viborg Hospital, Kapitel og Stift.
- 76) *Johan Lange*: Ordbog over Danmarks Plantenavne. 1959.
- 77) Jvf. note 58.
- 78) *O. v. Munthe af Morgenstjerne*: *Ulrik Frederik Gyldenløve*. 1944.
- 79) Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokol 1662. Pag. 193.
- 80) Jvf. note 53. Pag. 112 f.
- 81) *Villads Frandsen*, „paa Krabbesholm“ var 1/4 1649 fadder i Estvad kirke til *Anders Jepsens* datter fra Bersholm.

- 82) Indberetning af 26/5 1768 fra pastor *Jens Henriksen Morsing* i Estvad (1754–1774) til biskop *Jørgen Karstens Bloch* i Ribe som svar paa biskoppens forespørgsel til stiftets præster af 10/12 1765.
- 83) Jvf. Skivebogen 1926. Pag. 12 ff.
- 84) Jvf. note 2. Pag. 500 f.
- 85) Samlinger til jydsk Historie og Topografi. IX B. 1882–83. Pag. 57 ff.
- 86) Som note 79. 1671. Skødet tinglæst 6/2 1671.
- 87) Som note 79. 1672. Skødet tinglæst 8/11 1672.
- 88) Jvf. *J. C. Hansen: Christen Hansen og Ingeborg Jensdatter*. 1942. Pag. 85.
- 89) Estvadgaards Fæsteprotokol 1719–1818. Fol. 47 b.
- 90) Jydske Tegnelser 18/2 1682.
- 91) Jydske Tegnelser 24/7 1683.
- 92) Jvf. note 2. Pag. 521.
- 93) Jvf. note 78. *Ulrik Frederik Gyldenløve og Sophie Urnes søn Woldemar* blev stamfader til greverne af *Danne-skiold-Løvendal*.
- 94) Jvf. note 18.
- 95) Jvf. note 8.
- 96) Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 2. R. I. 1886–88. Pag. 82 ff.
- 97) Estvadgaards Fæsteprotokol 1719–1818. Fæstebrev af 3/4 1779.
- 98) Skattereguleringskommissionen af 1/10 1802. Ringkøbing amt. Bygningsprotokol. (Synet blev foretaget 14/1 1803 af sognefogderne *Jeppe (Nielsen) Gadegaard* i Sevel og *Mads Sørensen* i Bjert sammen med *Benjamin Wilhelm Köhler* fra Holstebro, der „i Svagheds Forfald“ repræsenterede branddirektør *Grøn* smst.).
- 99) Jvf. note 24.
- 100) Holstebro Branddirektorat. Taksationsprotokol for Ginding Herred 1853–1879. Pag. 239 ff.
- 101) Breve, Dokumenter og Akter vedk. Landmaalingskommissionerne til den nye Matrikels Indrettelse. 1681–88. Komm. af 24/3 1683 og 22/3 1686. (Rk. 312. 4–5).
- 102) *Børge Hansen* paa Landting stod 5/12 1652 fadder i Rønbjerg kirke til *Peder Lauridsens* søn fra Nørkjær.
- 103) *Svend Povelens* Fæstebrev af 30/11 1696.
- 104) I markbogen 1683 skrives, at Toftum bol „berettes at have været øde en 9 Aars Tid“.
- 105) Jvf. note 103.
- 106) Viborg Samler 4/5 1814.
- 107) Viborg Samler 10/12 1816.
- 108) Fæstebreve af 1756, 1767 og 1782. Jvf. note 22.
- 109) Fæstebrev af 1767. Jvf. note 22.
- 110) Fæstebreve af 1696, 1733 og 1756. Jvf. note 103 og note 22.
- 111) Stinter er navnet paa forskellige smaafisk, deriblandt laksefisken smelt (*Osmérus eperlánus*). Navnene smelt og stint bruges i flæng, men ved Flyndersø betegnes de

- større af disse fisk som smelt og de mindre som stinter.
- 112) Breve, Dokumenter og Akter vedk. Komplettering af Ryttergodset i Danmark. D. Jylland.
- 113) Viborg Samler 16/3 1809.
- 114) Viborg Samler 15/1 1810.
- 115) Jvf. note 24.
- 116) Matrikelsarkivet. Journal for Ginding herred. Pag. 494. (Matrikuleringsarbejdet i Ginding herred begyndte 22/4 1817).
- 117) Jvf. note 2. Pag. 509 samt Skivebogen 1954. Pag. 106 ff.
- 118) Jvf. note 82.
- 119) Jvf. note 26.
- 120) *Peder Lauridsen* og hustru *Inger Tøgersdatters* søn *Tøger Pedersen Nørkjær* var 1699 forpagter paa Nandrupgaard i Flade sogn paa Mors og var da medejer af Nautrupgaard i Salling. Jvf. Viborg Landstings Skøde- og Pante-protokol 20/8 1701.
- 121) Den 24/4 1692 blev „Embedsmand“ *Christen Nielsen* i Rønbjerg og *Maren Hansdatter* trolovet, og brylluppet stod i Rønbjerg kirke 29/5 s. a. Den 21/8 1692 fik de deres førstefødte, sønnen *Hans*, døbt smst., baaret af faderen, men der var ingen faddere „uden de i Kirken hosværende Sognefolk“.

Erindringer fra min drengetid

Af Peter Dahlgaard

Det første, jeg erindrede i denne Verden, var, at jeg en Sommerdag 1882, godt 3 Aar gammel, spadserede uden for Stuevinduerne derhjemme. Det, som gjorde, at jeg netop erindrer dette, tror jeg nok var, at vi det Aar byggede „æ Nøs“, og at Haandværkerne var travlt beskæftiget hermed. Murermesteren kaldet *Jens Thorsen* var ivrig Missionsmand, en Ting som paa den Tid ret ofte var udsat for Drilleri; særligt var det vistnok slemt for Thorsen, da han nok, naar han blev rigtig ivrig, kunde løse en lille: „Saa for Dælen“. Selve „Nøssets“ Indretning, omend det paa den Tid var ret særegent med Jernbjælker og Hvælvinger – en Ting som i alt Fald aldrig var set i Salling før – kunde selvfølgelig ikke betage mig. Derimod var der noget andet: Gaardens Brolægning („Pikningen“), som fra denne Dag havde gjort sin Indvirkning paa mine Opfattelsesevner. Denne „Pikning“ var som Skik og Brug den Gang inddelt i Felter, to til tre Alen fra Stuehuset og parallelt hermed, en Række meget store flade Sten og derefter vinkelret herpaa nogle lidt mindre Sten i Rækker. Alle disse Felter mellem Rækkerne var saa tilpikket med endnu mindre helt ned til smaa Sten. Det siger sig selv, at det var noget knudret at færdes paa, strengt at holde rent og især ubehageligt ved sine mange Vandplasker, naar det var Regnvejrr.

Der gaar nogle Aar, hvor mine Erindringer ikke knytter sig til noget særligt. Ja, selvfølgelig, gamle Moster –

min Mors ældste Søster – som ogsaa hørte til Hjemmet, staar tidligt meget levende for mig, ikke saa sært, for hun var den, som snart havde mest „Døv“ med os Børn, og hun var saa god mod os. Jeg kan ikke mindes, at hun nogensinde skældte ud, og meget af min Barndoms Livsvisdom modtog jeg fra hende. Hun delte Kammer med os Børn, til vi var ret store, og jeg kan se endnu, naar hun, inden hun lagde sig, gik hen til Vinduet og pustede „æ Tællepraas“ ud, da stod hun altid lidt og saa ud ad Vinduet. Stod Maanen saa paa Enden, sagde hun: „Æ Maan hænger til „Drip“, vi faar sojmæ Regn“. Skete det derimod, at Maanen gik og rodede i Skyerne, sagde hun: „Æ Maan den „vrøder“ i Avten, det vil sojmæ blæs“. Moster havde, som hun selv udtrykte det, mange Mundheld. Var der Sne paa Jorden „æ Kyrmus“ (2. Febr.), sagde hun: „Kyrmus Knud holder her ud med et Par hvid Stud“. Var Jorden bar, var det derimod et Par sortbrogede. Lige saa mange Dage, man hører Lærken før Kyrmus, skal den tie efter. Frøs det 40 Ridderes Dag, nok 9. Marts, vilde det fremdeles fryse i 40 Nætter. Af lykkebringende Vartegn skal nævnes: Hvis man om Foraaret ser: En drivende Plov, en staaende Stork, en Frø, der vender fra sig, og et Føl, der vender ad sig, saa faar man et godt Aar. Jeg skal ikke, selv om der kunde være meget at fortælle om gamle Moster, opholde mig længere herved, kun nævne, at hun var af det Hold af Døtre paa Hesthave, som ikke alene var med til at sprede Gødning, men ogsaa hjalp med at blande Markmødding for ikke at nævne alt andet Udearbejde som Pløjning o. m. m. Hun var født d. 26. Maj 1826.

Af andet synes jeg at kunne mindes nogle Jule- og Nytaarsaftener. De var jo særlig spændende derved, at der den Aften mod Sædvane var Dug paa Bordet og dertil en hvid, og meget lækker at spise: Gaasesuppe, Steg med Peberrodssauce, Syltetøj og endelig Risengrød.

Far læste denne Aften Juleevangeliet, og vi sang nogle Salmer; men vi Børn længtes efter, at vi snart kunde komme over denne Del, saa vi kunde komme til at spille Kort („Køribøj“) om Pebernødder.

Ogsaa paa anden Maade gjordes der meget ud af Jule- og Nytaarsaften. Dyrene fra Heste til Høns, Hund og Katte blev betænkt med en ekstra „Kvældsnetter“, og et Neg var selvfølgelig sat ud til Fuglene. Naturligvis var vi ogsaa alle som een – en saadan Aften – i Søndagstøjet, og naar Karlene kom ind, havde de naturligvis ogsaa en forholdsvis ordentlig Pibe i Munden, hvilket paa den Tid var et nogenlunde godt Udtryk for en Karls Velrenommerethed. Det første Aarstal, jeg erindrer, er 1885.

Nu kommer der et Afsnit med mange Oplevelser. Først da jeg som syvaarig skulde i Skole; det var vel nok spændende. Jeg var blevet indprentet, vel nok af mine større Søkende, at „æ Degn“ vilde slaa, hvis jeg ikke var flink og dygtig. Den første Dag kørte min Far mig til Skole, for der var langt; det kunde vel ske, at jeg ikke kunde finde Vejen. Samme Dag kom Jens Vejle til Skole, og baade han, min Far og jeg kom ind til Degnen og fik Kaffe. Jeg var selvfølgelig meget forsigtig, at jeg ikke skulde udsætte mig for noget, men det, at vi saadan fik Kaffe, tror jeg nok, gjorde et vist beroligende Indtryk paa mig.

Naa, men vi skulde jo have begyndt paa Skolen. Det første, Jens og jeg blev budt, var Regning, og det lyste meget op for mig, da jeg kunde forstaa, at jeg var bedre til at regne end Jens. Jeg kom til Skole med den sikre Forvisning, at jeg var meget dum, ja den dummeste af alle vi Børn; især Bror Søren havde tit sagt mig det.

Ikke mindre vigtig blev jeg, da vi længere op paa Dagen skulde have Gymnastik, og jeg ogsaa her kunde dupe Jens Vejle. Bror Søren havde tit gjort Nar af mig, fordi jeg vendte Tærne indad, naar jeg gik eller løb, og

sagt: „Du kan jo falde over dine egne Ben“. Det kom mig nu til Gode; jeg satte Tærne ud, saa Fødderne næsten dannede et Parallelogram; men Jens døjede forfærdeligt med Fødderne, og saa var det galt, han kunde ikke rette dette med Fødderne, uden at se ned for at erkyndige sig om, at nu var det rigtigt; men det var galt, for Snuden skulde helst opad, og Læreren sagde saa: „Maven ind, Brystet frem og Numsen godt tilbage“. Det var vel nok sjovt at se Gutten Jens, da han endelig efter lang Tids Terpning fik lært denne Indstilling.

Skolestuen var lys og rummelig med Bræddegulv, som skrubbedes hver Lørdag af to saakaldte Ordensdreng, der hver fik en Kost, og Degnen smed Vand paa, og saa gik det løs med Kostene. Gulvet var ellers sandbestrøet. Naturligvis gik alle Børn i Træsko, ogsaa til Gymnastik og Dans, som altsammen holdtes i samme Skolestue.

Degnen, der led af Astma, tændte undertiden sin store Træpipe, der var tilstoppet nedefra, og denne Stopning var iblandet Astmapulver; naar der kom Ild i dette, stod der en stor Røgsøjle op mod Loftet næsten som fra en Husmandsskorsten en stille Septembormorgen.

Lærerne blev den Gang ikke særlig vellønnet, og da min Lærer havde en stor Familie, otte Børn, var det maa-ske af denne Grund, at han undertiden tog sit Strikketøj frem, eller han lavede Sko. Foruden at han ved Siden af Skolen drev sin Jordlod paa ca. 10 Tdr. Land, drev han det til, at han lavede et Par fine Langstøvler til Præsten. Hans Husflidsarbejde gik han meget op i, og det siger sig selv, at det bragte dybe Skaar i den Tid, han skulde tage

„Hesthave“, som Gaarden saa ud, da forhv. Minister Bertel Dahlgaard var Dreng. — Paa Originalbilledet kan man ret tydeligt se Drengen staa med sin Far i Haanden i den Gruppe Mennesker, der ses ved Stuehusets Gavl.

sig af den enkelte ved Regning eller Skrivning o. s. v. Naar een havde sine Regnestykker færdige, sagde han det og blev saa fra Katederet hørt, om de var rigtige, og det var de altid, for de blev skrevet op efter Facit.

Iøvrigt skal siges om min gamle Lærer, at han havde mange gode Egenskaber. Var han ikke saa heldig, at det kan siges, at han havde en god Skole, var det maaske lige saa meget Hjemmenes Skyld, som det var hans. Han var ren Grundtvig-Koldsk, og stak det ham en Gang imellem, at han vilde fortælle noget, havde han hertil de bedste Evner og kunde gøre disse Timer uforglemmelige.

I mit Hjem havde vi mange Folk, 3-4 Karle og 2 Piger, en Kokkepige og en „Udpige“ – sidstnævnte anvendtes meget til at samle Sten paa Marken, naar Kornet var saaet, sprede Muldvarpeskud, trille Tørv ud, naar disse gravedes, rev af Skaar, naar der blev slaaet Hø, hvilket altid skete med Le, og endelig var hun da ogsaa sikker som Opbinder efter Le i Høstens Tid og skulde „binde ind“, naar der kørtes Korn hjem. To og to Neg blev bundet sammen. En saadan „Knip“ kaldtes en Tvilling; det skulde lette Hjemkørselen meget, naar man altid var sikker paa to Neg paa Forken, ligesom det ogsaa var lettere at finde Negene igen, naar der skulde tærskes. Skulde Kornet køres i Stak, skulde Negene lægges sammen paa en bestemt Maade, saa Rodenden af Tvillingerne havde en sikker Skraaning; saa var det lettere at vende dem saaledes i Stakken, at denne ikke tog Vand. Først i 1897 fik vi en Aflægger-Høstmaskine; indtil da høstedes alt Korn med Le. Foruden alt det, jeg her har nævnt om Udpigens Arbejde, skal tillige nævnes, at hun da ogsaa undtagelsesvis maatte sprede Gødning, for ikke at nævne, at hun selvfølgelig sammen med Kokkepigen maatte hjælpe med Malkning, der Morgen og Aften skete uden for Arbejdstiden, der den Gang var fra Kl. 5½ Morgen til Kl. 8 Aften, og dertil maatte hun jo være behjælpelig med

at rydde til Side efter „æ Nætter“, ligesom hun maatte være med at rydde til Side efter „æ Onden“.

Man kan vel nok sige, at Pigerne den Gang bestilte noget. Om det var Arbejdet, eller det var deres solidere Paaklædning, der gjorde det, ved jeg ikke; men sikkert er det, at jeg paa den Tid aldrig har kendt en ung Pige med Gigt og da for Resten heller ingen Koner. Endnu skal nævnes, at det først var i 1885, min Far fik Kratmaskiner; før den Tid blev Stubbene revet med Haandrive.

Det er indlysende, at hvor der var saa mange unge Mennesker – for det var de jo da – selv om de i Dag staar for mig som halvgamle, skete der mange Ting, som ikke altid var saa godt, ikke mindst fordi min Far var en meget optaget offentlig Mand og desforuden drev en meget omfattende Studehandel, saa han var meget lidt hjemme. Vi Drengene vilde jo gerne ud at ligge i Karlekammeret, for det første „kaalede“ det, og dertil kunde vi jo faa lært mange Ting. Hvor fik vi mange fine Historier, ja tit grinede vi os ind i den søde Søvn. Naturligvis kom mine ældste Brødre derud, efterhaanden som de skubbede en Karl ud; men særlig tidligt fik *Søren* og jeg lov til at komme derud; jeg tror, det var som 11–12 aars, saa jeg kan godt sige, at jeg ved min Konfirmation var fuldt ud lært og var en sød Dreng.

Karlekammeret var ikke efter Nutidsindstilling et særligt tillokkende Opholdssted; men det tænktes der ikke paa den Gang. For os Drengene var det et meget tillokkende Sted. Indgangen var selvfølgelig, som Skik og Brug var, fra Stalden. Paa den ene Side af Indgangsdøren, som naturligvis altid stod aaben for Varmens Skyld, stod 7–8 Heste paa Rad, og det er jo ikke utænkeligt, at den jævnlige eksploderende Spildgas herfra fordelte sig jævnt ind i Kammeret. Paa den anden Side af Indgangsdøren var der et Hundehus, hvortil „æ Bindhund“ rigtignok havde

sin Indgang fra den udvendige Side. Dernæst var der en Baas, hvor Vædderen havde sit ophold i den Tid, den ikke skulde holde sig lystig med Faarene.

I Karlekammeret var der Lergulv; men paa Steder var dette blevet opæltet, ved at Loftet – i den Tid der ingen Foder var over det – havde dryppet. Disse Steder var belagt med gule Fliser. Tre Senge var slaaet op hen langs med den ene Side, og som Regel laa der to i hver af de to Senge, og den tredie stod saa tom, undtagen naar vi havde en Daglejer eller som Sommeren „æ Hjorddreng“. Denne Seng benævnedes som „æ Fredseng“. Det er givet, at et saadant Værelse ikke kunde holdes fri for Rotter, og mangen Aften kunde vi ligge og se paa Rotterne, der for oppe i Vinduerne for at slikke Dug.

Det var paa den Tid *Aakjær* til stor Forargelse for Bønderne, men for Resten ogsaa for vi unge, skrev „Vredens Børn“, og de mange Artikler om Karlekamrene i Dagbladene.

Paa den Tid var der endnu ikke noget, der kaldtes Cykler, saa det siger sig selv, at vi Drengene kom ikke meget uden for de hjemlige Omraader. Oprandt der nogen Fritid, hvilket for Resten kun skete om Søndagen, ja saa var det en afgjort Sag, at vi Drengene opholdt os i Karlekammeret eller i alle Tilfælde sammen med Karlene. Der var altid Liv. Kom vi ind i Stuen, var det ikke nær saa morsomt, for der skulde være Ro; overholdtes det ikke, løftede Far sit strenge Blik hen imod os, saa var det nok.

I Hjemmet var der den strengeste Nøjsomhed. Jeg kan ikke huske, at vi Børn fik Gaver hverken til Jul eller Fødselsdagene. Ja, maaske *Bertel*, som var „en Klatibag“, af Far kaldet „æ Skravkaag“, blev vist en saadan Opmærksomhed; han var alles „Kælledæg“.

Der serveredes i Almindelighed ikke Kaffe. Hver Heligdags Eftermiddag fik Karlene en Kop Kaffe med en „Knald“ Sukker, men ikke Brød eller Kager, og for at vi

Børn ogsaa skulde være med, fik vi en halv Kop Kaffe med en halv Knald Sukker.

Vor Dagligstue, kaldet „æ Folkstov“ var selvfølgelig med Langbord, hvorunder der var Cementgulv. Det øvrige Gulv var hvidskurede Brædder. Hver Lørdag Aften efter Sengetid blev Cementen skrubbet og Bræddegulvet skuret, og næste Morgen, naar Gulvet var tørt, strøedes der Sand. Forøvrigt blev der fejtet og strøet Sand 3 Gange daglig. Det at strø Sand var et betroet Arbejde, som vist ikke blev foretaget af andre end første Pigen eller i hendes Fraværelse af Mor. Det skulde være jævnt, og naar der saadan var strøet Sand, skulde vi Børn, der naturligvis altid gik i Træsko, færdes meget forsigtigt for ikke at træde Toppen af Sandet.

Mine Forældre var Ordensmennesker, og det siger sig selv, at naar vi gik til Bords, var der Orden. For Bordenden sad Far og derefter om ad Bænken 1., 2. og 3. Karlen, dernæst vi Drengbørn efter Alder. Paa Skammen – af Karlene (i Stilhed) kaldet „æ Gimmibænk“ sad først Røgteren, der skulde være parat, dersom der var noget med Kreaturerne, dernæst Pigerne, Pigebørnene og Mor.

Naar vi saadan altid gik med stærkt beslaaede Træsko, siger det sig selv, at Bræddegulvet blev meget ujævnt, og Cementgulvet langs med Langbordet blev slidt af den megen Sidegang, og naar dertil kom, at det paa den Tid var Skik, at man for at være en rigtig Karl maatte skraa, og at man ugenert maatte spytte, hvor man kom, er det forstaaeligt, at det ikke altid var saa hyggeligt for Pigen hver Aften at feje under Bordet, selv om hun nok kunde blande det med Sand. Det skal bemærkes her, at Bror Magnus begyndte – selvfølgelig i Smug – at skraa i ti-tolv Aars Alderen. Senere, da han blev voksen, og vi vilde drille ham med Skraaen, som vi andre kunde hitte paa

at kalde Svineri, sagde han, at Pigerne hellere vilde kysse et spædt Barn i Numsen end en Karl, som ikke skraaede.

I saadan noget som 1885–86 skete der det forunderlige, at Far og Mor en Vinteraften i Udsalgstiden kom hjem fra Skive og fortalte, at nu var der opfundet noget, som man kunde tale igennem, saa de kunde staa i Skive og tale med os derhjemme. Hvilket stort Vidunder, det utrolige! Der gik dog en halv Sneg Aar, inden Telefonen blev en kendt Ting herude paa Landet hos enkelte Forretningsfolk.

Min ældste Søster *Maren* blev konfirmeret, og nu var det, som der hermed var sket noget revolutionært. Der skulde reformeres og moderniseres, Cementgulvet under Langbordet skulde væk og erstattes med Brædder; men tænk, Gulvet skulde ferniseres, og nu maatte vi ikke gaa i Træsko. Det stod meget haardt, Far kunde ikke tiltræde. Hvilken Bekostning! Og dertil at han ikke kunde gaa i Træsko hvor som helst. Det endte med et Kompromis, saaledes at Far – kun Far – beholdt sine gamle Rettigheder, medens vi andre maatte skifte Fodtøj i Gangen. Men derefter blev det galt med den gamle Bilægger-Kakkellovn; det var ikke et Monstrum, vi kunde have til at staa. Den var jo slet ikke moderne, og tænk, den skrev sig fra, jeg tror nok 1716; det stod paa den. Men hvor kostede det Anstrengelser, inden Far gav efter og en Aften kom hjem fra Skive med en høj moderne Reguleringskakkellovn, forniklet. Nej, den var vel nok fin, og tænk, Aaret efter kunde det konstateres, at der var sparet 30.000 Tørv, og den nye Kakkellovn kostede 29 kr.

Oven paa Bilæggeren var der en Ramme af Træ, og her lavedes Malt. Mor bryggede selvfølgelig selv Øllet, og det var jo den billigste Maade selv at lave Malten. Bagningen i den store Ovn hørte selvfølgelig ogsaa til i Datiden. Dagen før en saadan Bagning skulde der sættes „Skrue“ i Ovnen, saadan at det var nemt at faa fyret op om Mor-

genen; jeg tror, at saadan en „Skrue“ indeholdt ca. 400 Tørv, og mens Mor og begge Pigerne æltede „Dejen i æ Dejnkaar“ og slog Brødet op – jeg tror, det var 32 Brød, Ovnene kunde tage – skulde der af og til een hen og se ind i Ovnen, om den snart var varm. „Æ sort Mand“ skulde være væk, inden det kunde nytte at sætte Brødet ind. I det første Brød, som kom ind allerinderst i Ovnen, stak Mor med Pegefingern et Hul, hvori et Tællelys omviklet med Papir blev sat. Naar et saadant tændt Lys kom ind forinden, kunde det hjælpe til at lyse op i Ovnen, saa Mor bedre kunde orientere sig med Kageskuffen, naar hun satte de mange Brød ind. De sidste, som blev sat ind, var nogle saakaldte „Knæpkager“. Det var det sidste Skrab-sammen fra Dejgtrug og Bord, som blev æltet sammen. Hvor var Mor en saadan Dag i Aktivitet, hvor hun svedte, og hvor var hun rød i Hovedet.

I 1894 skete der det store Vidunder, at vor Fætter *Bertel Julsgaard* fik en flunkende ny Cykel; det var en „Naumann“ og havde kostet 225 Kr., den første i Krejbjerg Sogn, og tænk med Nikkelstyr. Han vilde komme og præsentere den for os, men vi Børn fik alvorligt Paalæg om ikke at røre den.

Nu kom Cyklernes Tid; den var vel nok revolutionerende. Tænk, at man kunde køre paa to Hjul, der løb bag efter hinanden uden at vælte; det var vist ikke nemt at lære, og hvad sagde andre Vejfarende, de jagede jo Hestene i Grøften. Hver Cykle skulde for at være lovligt Færdselsmiddel være forsynet med Klokke, og ve den, som ikke ringede paa den lovbefaledede Afstand, inden han passerede et Køretøj. Desuden havde en Kusk den Ret, at han ved at række Pisken i Vejret kunde standse enhver Cyklist, og det anvendtes ofte, idet der blandt mere fornuftige Mennesker var en vis Mishag mod disse Cykler, som unge Mennesker nu kunde fare paa fra Sted til Sted og sætte deres Penge til, og nu havde man da aldrig sine Folk hjemme.

Et minde fra stormen den 31. august 1854

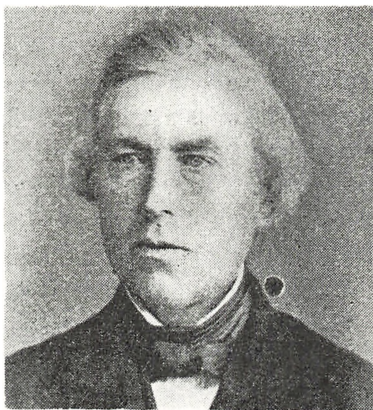
Efterladt artikel af *H. C. Strandgaard*

En af de værste storme, der i mands minde er gået over Limfjordsegnen, er vistnok stormen den 3. oktober 1854. Denne dag er blevet mærkelig, ikke blot fordi stormen opkom så pludseligt eller rasede så voldsomt, som den gjorde, men især fordi så mange mennesker enten omkom eller svævede i stor livsfare ved den.

Der var på den dag marked ved Bjørnsholm. Dette marked, der holdtes en halv mils vej syd for nævnte gård på stranden ved Trend, besøgte ikke blot af beboere i omegnen, men også af fjernere boende. Der kom således Hannæsboere sejlene med kåge for at handle med pottemagervarer og træsager. Der kom havboer fra Harboøre for at sælge tør fisk og købe rug, og der kom også gerne en del folk fra Fur og det nordlige Salling. Således var det i al fald det nævnte år.

Dagen før var vejret ret godt. Vinden var vestlig, og himlen var overtrukket med tykke, mørke skyer. Men jeg mindes godt, hvorledes der ligesom lagde sig en tung, anelsesfuld stemning over os, da vi om aftenen sejlede gennem Fursund og stod ned efter markedspladsen, thi det lynede uhyggeligt, især omme i nordvest, og så truede ud. Imidlertid oprandt markedsdagen med roligt vejr, jævn sydvest, der hen mod aften faldt af til stille. Noget rå og tåget var det en del af tiden.

Artiklens skribent, lokalhistorikeren Hans Christensen Strandgaard. Født i Vile 1/3 1836. Lærer i Selde fra 1858—75 og død i 1888. Var oldgransker med liv og sjæl og som lokalhistoriker den, der før Jeppe Aakjær udførte det største arbejde til oplysning af Sallings ældre historie.

De ikke få folk fra Fur og Salling, der, i tillid til det gode vejr om morgenen, havde begivet sig herover, skyndte sig at gøre deres indkøb og komme af sted for at kunne nå hjem inden aften.

Flere både var kommet ud, alle mere eller mindre ladede med mennesker, får og rug. En båd fra Fur var kommet nær over mod øen, en anden kom efter i nogen afstand, to var ud for Ertebølle, og to satte vestligere ud i bredningen. Da kom uvejret med regn og forfærdelig blæst lige i mørkningen. Vinden var først i vest, men sprang snart om til nordvest. En stor, uvejrstuende skybanke havde vist sig deromme før, og den voksede hurtigt.

Stormen kom med en sådan magt, at en nybygget båd, der stod på byggepladsen foran et hus i Grønnerup, blev ført forbi huset og hen på en pløjet mark, hvor den skød en balke af furen op foran sig. På et andet sted blæste faddingsfjælene bort af en arbejdsvojn, som en mand kørte med. Og det mindes endnu, hvor det rev i tage og mønninger. Værre var det på vandet.

På den forannævnte forreste båd var 4 kraftige furboer, hvoraf de to vare særdeles søvante. Da stormen brød løs, tænkte de først at kunne krydse op under Sal-

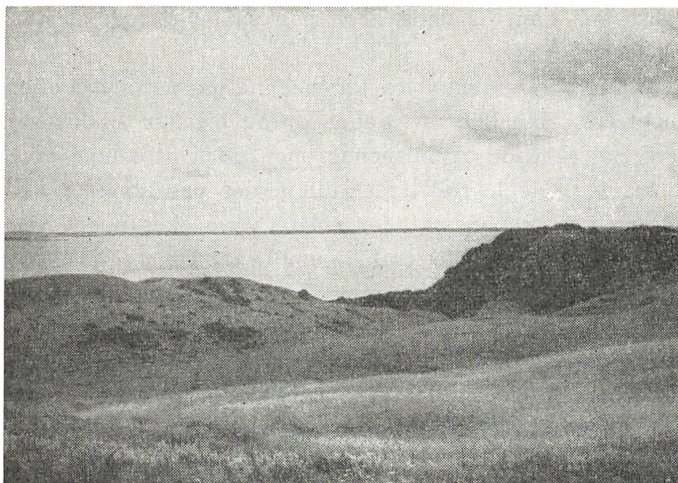
ling, men snart måtte de mindske sejl. Så sprang deres storsejlskøde, og inden de fik det gjort i stand igen, var vejret så voldsomt, at de ikke kunne føre en klud. Med møje fik de sejlet bjerget, hvorpå de lod mast og sejl gå udenbords og slæbe efter båden for dermed at fri sig fra brådsøerne, thi fjorden oprørtes hurtigt og frygteligt. De roede nu med vinden og fordreves på denne måde ned i Risgaard bredning, men ud på aftenen lykkedes det dem dog at nå land under Øster-Hegnet i Salling.

Den næste båd, der ligeledes var bemanded med furboer, kom på lignende måde under overhængende fare ind syd for Ertebølle-bjerg. Men de to følgende gik det sørgeligt. De blev drevet ind mod bjerget og den stenede strand, og de havde søgangen fra hele bredningen ind mod sig.

På den ene, der var en gammel pulsvådbåd, var: *Niels Sørensen Morgen*, hans søstersøn, *Søren Christensen Post*, og dennes hustru, *Birthe Kirstine Mortensen*, alle af Nør-eng i Salling, samt tjenestekarl *Jens Pedersen*, der egentlig var fra Karby på Mors, men tjente i Sæbygaard mølle. De omkom alle.

I den anden båd var: *Mikkel Nielsen*, *Niels Nex*, *Niels Nielsen* (Engelst), *Niels Jensen* (Houby), *Christen Mortensen* (Prost), og *Christen Hummels* kone, *Margrete Knudsdatter*, alle af Fur. Af dem druknede de fire sidstnævnte. *Mikkel Nielsen* skal være flydt i land på en åre, og *Niels Nex* kom på en underlig måde ind med båden.

Da uvejret brød løs over dem, sad de – efter denne sidstes beretning – fire mand ved årerne og holdt imod, så længe de kunne – måske så længe til mørket desværre faldt på, og fjorden blev oprørt. Mens de var på dybet, gik det nogenlunde, skønt de allerede da havde fået meget vand ind, men på én gang, sagtens da de nærmede sig grundbrinken, hævede den frygtelige sø sig, brød hen over dem og fyldte båden. Da *Niels Nex* kom til sig selv derefter, hang han udenbords med sine arme klamrende om

Her er Hvalpsund blikstille, men under stormen i 1854 viste sundet tænder, da de Furfiskere druknede deri.

forstavnen. Nogle af de andre sad da endnu henne i den fyldte båd, jamrende og bedende. Årerne var væk, og båden drev med siden til søgangen. Snart gik en anden sø hen over dem, og så var de borte. Båden gik rundt, men endnu hang han ved den, denne gang holdende sig til stavnjernet, thi båden drev nu med bunden i vejret. Kort efter flød noget reb, måske fokkeskødet, op til hans hænder fra den modsatte side af båden. Ved at tage i dette og ved at sætte sine fødder ind under kanten af båden holdt han sig fast til den i nogen tid, men bølgerne brødes stedse hen over ham. Imens han hang der, syntes han, at en af de forulykkede flød op ved hans side og ligesom famlede op ad ham, men en ny sø førte dem fra hinanden. Hvorledes han til sidst kom i land, ved han vel næppe selv, han mindes kun, at han følte land under sine fødder, krøb op på en sten og klamrede sig til den. Han havde nørt, at havet kan suge et menneske til sig, når en bølge løber ned, og han var nu bange for, at fjorden ville gøre

ligeså ved ham. Endelig krøb han så langt ind, at han troede sig sikker.

Mikkel Nielsen må være kommet ind på samme tid eller noget før. Han kom kravlende op ad brinken til husene deroppe, råbende og larmende, men uden at kunne give forklaring. Nogle folk fra Salling, der var kommet her til markedet, anede, at der måtte være sket noget ved fjorden, og straks efter, at de var bragt i hus, kom liget af *Niels Morgen* i land, endnu varmt. Han, der skal have været en god svømmer, havde i sin døds kamp søgt at frigøre sig for sine benklæder. Men de fandtes hængende om hans fødder, og han var derved blevet endnu mere lammet. Hans hånd var desuden stærkt forslået. Ligeledes kom også liget af Søren Posts kone straks op, endnu ikke ganske koldt.

Og ligene af de fire forulykkede furboer kom også i land om aftenen eller i løbet af natten. De blev alle bragt op og lagt i en lade.

Nogle får og lam, som de havde haft med sig, druknede tillige og drev ind med bådene, der var så ødelagt, at de ikke mere kunne bruges.

På andendagen var de to frelste så raske, at de kunne stå op af sengen. De skulle da hen til laden for at se ligene af deres forulykkede rejsefæller, som her lå hen på rad. Det måtte være et gribende syn for enhver anden og var det ikke mindre for dem.

Da stormen brød løs over markedspladsen, blev også der en tummel. Telte reves om eller splittedes ad, folk kunne næppe styre sig, hvorhen de ville, og der lød forvirrede råb hen over pladsen.

Vi, der var sejlene, ilede til bådene. Da uvejret kom af nordvest, tværedes de hurtigt, fyldtes mere eller mindre, og fjorden røg ind over os, mens vi bjergede. Ud for os lå to Hannæsbo-kåge. De tørnede sammen, kom i drift og slæbte ankrene rask med sig ind. På den ene af dem

Sådan så fiskerbådene fra Fur ud, som gik under i Hvalpsund i den vældige storm i 1854.

fløj et af forsejlene af sig selv op langs staget og huggede sig i laser. Hver eneste båd, der lå for anker, kom ind af sig selv øjeblikkelig så nær som en halvdæksbåd fra Harboøre, der lå ude mellem grundene, og en lille slup fra Nykøbing, der lå ude på dybet. Deres fortøjninger holdt.

Mens vi stod og talte om dem, der var taget ud, kom en båd til syne i bråddet lige for os, og snart havde vi den inde. Det var med glæde, vi ilede til og gav den et tag. Det var havboen *Lars Eriksen* af Hannæs med to eller tre andre. De havde været på markedet og købt sig en ladning rug, var taget hjemad og kommet op mellem Livø og Rønbjerg. I førstningen havde de firet af for årerne for at se, om det var en forbigående kuling, men da det tiltog, måtte det blive ved. Således havde de firet sig baglæns hele vejen tilbage og havde ikke blot klareret sig, men ladningen var heller ikke ganske fordærvet.

En pulsvådbåd fra Fur kom ligeledes ind syd for Trend. På den havde en mand siddet og fastsurret sig selv til

toften i bagenden af båden, mens hans kammerater stred ved årerne. Han var nemlig fuldt overtydet om, at de skulle drukne og ville derfor gøre sig fast, at hans lig kunne komme i land med båden.

Noget senere kom en båd ind nord for, nærmere Bjørnsholm. Det var *Jens Dyhr* med flere af Fur. Da de tæt før aften tog ud, skal en gammel havbo have advaret dem og bedt dem om at blive. – Bliv her, bliv her, skal han have sagt, I vil fortyde, om I tager ud, vi får ondt vejr. Men kvindfolkene var i båden, og de andre ønskede at komme af sted. Man hørte ikke efter ham, det var jo desuden næsten blikstille.

De var kommet midt op i bredningen, da stormen kom over dem. I førstningen ville de krydse sig op mod vejret, men så sprang deres fokkestag. Sejlet fik de bjerget ind igen og ville atter have masten op. To mand lå i bunden af båden for at styre masteroden til dens plads. En tredje skulle rejse den. Op skulle den, og op kom den. Men da de så skulle til at sætte sejl, blev der et forfærdeligt vejr. Kvinderne skreg og bad dem om at lade være – og så blev det bådens ejer for broget. Han løb til roret, drejede fra, og ned gik det for vejret og for den bare mast gennem nattens mørke og den rygende sø.

Først den næste dag op på formiddagen fik vi i Trend efterretningen om, hvad der var sket en lille halv mil fra os ved Ertebølle, og fik den i al dens sørgelige udførlighed. Det var et underligt syn at se de gamle barkede havboer, der vel havde set mangt et sørgeligt optrin hjemme, sidde som sammensunkne med tårer på kinderne. Og vi blev erindret om, hvad man dagen før havde talt med den og den om af dem, der nu var borte, og hvad der havde været deres sidste ord.

Vi var alle enige om, at vi ikke ville ud, inden vi fik roligt vejr, og vi fik tid at vente. Først på den fjerde dag efter stormen, lørdag den 7., blev det godt vejr. Da blev

der liv på stranden, og op på dagen kom der et langt tog af både, en efter en op igennem Fursund. Men rygtet om, hvad der var sket, var alt ilet forud for os.

Onsdagen efter, den 11. oktober, ringede kirkeklokken på Fur over fire åbne grave. Da stedtes de omkomne furboer til hvile. Og søndagen efter, 15. oktober, begravedes ligene af *Niels Morgen* og *Søren Posts* kone på Aasted kirkegård i Salling. *Søren Posts* lig, der senere kom op, blev begravet sammesteds den 26. oktober. Dagen efter kom liget af morsingbokarlen i land ved Ertebølle og blev begravet på Strandby kirkegård den 31. oktober.

Nu vidste de gamle fiskere, hvad det havde haft at betyde med de mange lys, de så ofte havde set ud for Ertebølle. „Men mærkeligt nok“, sagde en gammel mand, „jeg kunne aldrig tælle mere end 6 eller 7, om det skulle komme af, at min egen broder skulle være den ottende“.

Tredive år er snart henrundet siden det skete, og de, der dengang var med, er grannede eller gangne til hvile. Men mindet om den stormvejrsaften, Bjørnsholms markedsdagen 1854, vil vistnok længe bevares af befolkningen på Fur og det nordlige Salling.

Vide og vedtægt for Skive Bymark indrettet 1769

Af *Otto L. Sørensen*

I året 1769, efter de store bybrande 20 år før, frygtede man for, at den lille købstad som den tredje mindste i Jylland med sine 435 indbyggere, aldeles skulle gå til grunde, og man besluttede sig til at kaste sig over avling.

Her var en halv snes købmænd og en hel del håndværkere, som for dem alle gjaldt længe, at de slet ikke kunne leve af deres håndtering alene, gerne havde de agerbrug ved siden af eller indtog flere hverv; således var en postmester også organist, en købmand tillige procurator eller en procurator tillige garver, skrædderen var gæstgiver og så fremdeles.

Man faldt altså tilbage på landbruget og havde hertil ikke så få agre, såsom: Braarup indmark og udmark, Hede fald, Bremose fald i Vedmose ved Vinde, Knold toft, hvor senere banegården kom til at ligge, Bymands toften til hver side af den senere Frederiksgade, Synder toft og Skive mark, det senere Voldgadekvarter, Klippens mark ved Lundbro og Galle toft langs østersiden af Resenvej, som var præstegårdsjorder, alle henhørende til Skive købstads jorder, som nu blev fordelt blandt 43 agerbrugere, og man vedtog ved fordelingen en marklov, som kaldtes vide og vedtægt (der ikke tidligere har været vist i „Ski-vebogen“) og som kom til at lyde som følger:

1. Da mark-væsenets gode indretning fornemmelig skal ophielppe den sig sin undergang med stærke skridt nærrende Skive kiøbstad, skal hvert års kemner ansee det for een af sine hoved-pligter at have et vågent øye overalt, hvad som til sammes fremtarv kand tiæne. Ligesom de[t] ham og pålegges stedse i sin forvaltnings tiid at holde god orden efter nærværende vides nærmere forskrift. Som medhielper for hannem skal hvert nytår vælges tvende af byens borgere, der selv eye mark-jorder, hvilke trende personer tilhåbe skal udgiøre byens mark-direction.

2. Bemeldte direction bestiller til markmand hvo de for tienligt og beqvemmost eragter.

3. Når noget forbrydes imod efterstående vide, er det mark-mandens pligt at melde det for mark-directionen, som skal undersøge forseelsen og påkiende den efter nærværende vides forskrift, der skal være dennem en ubrødelig lov. Til den ende skal de samles hver søndag eftermiddag, når bytinget er forbi, på sædvanlig tingsted, undtagen når indtet til påkiendelse for kemneren er anmeldet. For at dempe og undgåe processers vidtløftighed, skrivi og penge spild, anmeldes og påkiendes alting mundtlig efter foregående aften-varsel. Er nogen ey tilfreds med mark-directionens sigelse, kand de indvarsle den for byfogden, som skal være den siste instans, hvorfra ey må appelleres.

4. Det er en naturlig billighed, at de, som svarer kongl. skatter og byrder af byens markjorder, bør og have adgang til nytte og brug af byens tvende fælleder frem for dennem, som aldeles ingen skatter betaler eller vide af nogen udgift i så måde at sige. Til den ende og på det hver måe ske ret, skal byens fælleder, såvel den frie kiøbstad-fællede som fællede for det matriculerede Brårup hartkorn, af tvende indenbyes og 2de udenbyes landkyn-dige mænd taxeres til visse høveders græsning, nemlig så mange som fællede kand tåle. Heraf skal de 3 deele lig-

nes blandt dennem af byens indvånere, som eye markjorder og det alt i den forhold, som hver har skieppe sæde-land at svare skatter af. Den fjerde deel skal udlegges, at fattige borgere, som ingen markjorde eye, kunne fåe en koe græsset for herefter fastsættende tålelig betaling til byens cassa.

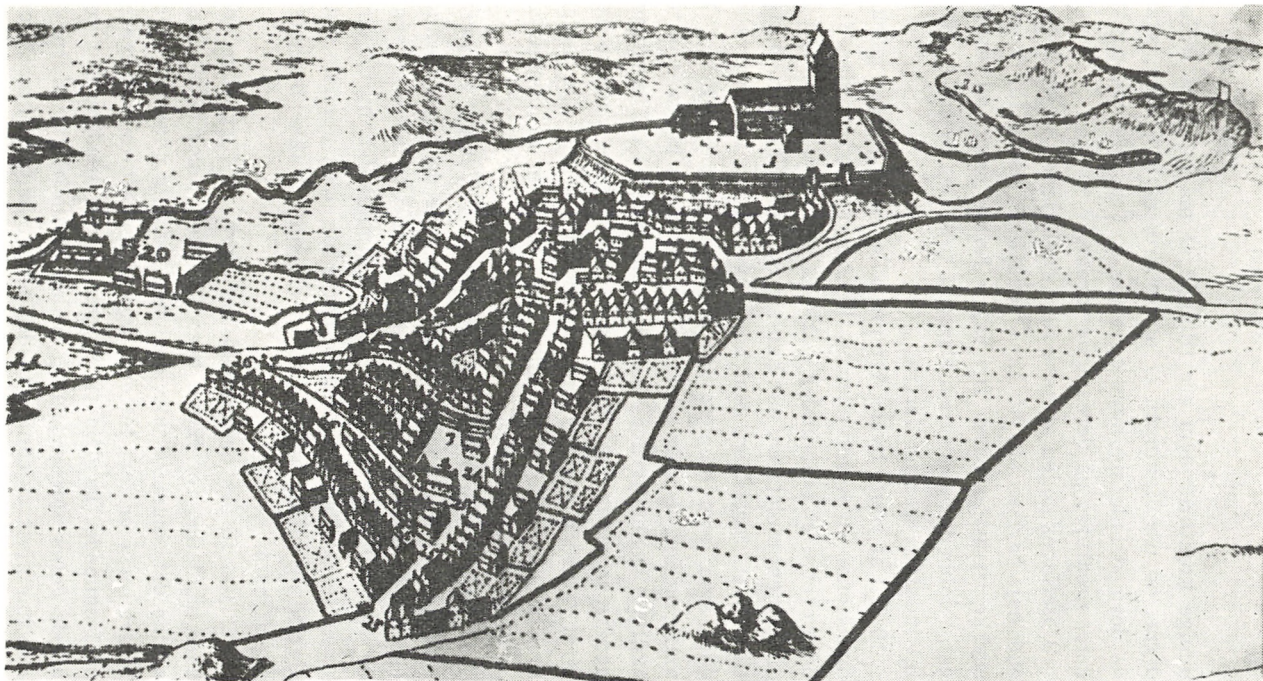
5. Skulde nogen vilde holde flere fæhøveder end ham efter ligningen på fælledeerne kand tilkomme, da bør de græsse sammen på deres egen eyende jord endten ager eller eng, for ey at belegge fælledeerne med flere kreaturer end de ere ansadte for eller kan tåle og derved tillige betage andre den ret, dem kan tilkomme.

6. De blandt borgerskabet, som ingen markjorder eye, ey heller ville antage i Brårup udmark, hvor meget godt agerland for en umådelig ringe priis kand have og fåes, skulle med de fattige tillades på den til dem udlagde firdedeel af fælledeerne at få til hver huusholdning 1 koe græsset, imod de derfor til byens cassa betale 24 sk. a styk, og skulde sligt ey kunde tilstrække, må de leye køers græsning af dennem, der have rettighed dertil.

7. På hver sådan koe skal tages og af kemneren uden betaling gives en seddel, hvorudi farven og andre kiendemærker på kreaturerne meldes under 2 mark straf.

8. De som eye markjorder skal ligeledes være pligtige under samme straf at tage seddel hos kemneren på, hvor

Her er de agre, som i modelbogen af 1687 siges at omgive Skive købstad, alle indgrøftede. Til højre ses Slotsmarken til Skivehus bag Nørregade fra Thomsensgade til Trehøje, hvoraf en høj endnu findes i sygehusets have. Derefter Bymandstoft, hvor nu Frederiksgade går op over, og Søndertoft, der når over til kirken. Til den anden side ses Skive bymark, nu Voldgadekvarteret. På begge sider af Skive å ligger Skive enge og Braarup enge, hvor man også ser Gammelgaard, hvor borgmester Walther Klerke boede. Til venstre herfor, men ikke synligt på billedet, lå Braarup indmark og Hedemarken.

mange kreaturer dem ere tillagde at må have på fælle-derne, og når ligningen er approberet af byfogden, skal de dermed lade sig nøye og efter 5. § græsse resten af deres creaturer på deres egne jorder.

9. Befindes nogen at have flere fæ-hoveder udi fælleden end han beviser sig at have seddel på, bøde for hvert stykke til byens cassa fire mark første gang, og anden gang dobbelt, og desuden strax at tage det over sit rette tal indsatte creatur derfra.

10. Til at vogte byens køer på fællederne antager mark-directionen en hyrde eller to, ligesom fornødenheden det udkræver, som står under mark-directionens befaling og af dennem mulcteres, når han sig forseer. Når hyrden sig tilbørligen forholder, skal han have til løn for hver koe eller svin, som hannem for st. Hans dag foredriver, 1 mark og for de køer eller kvier, som siden kommer, otte skilling. Denne hyrdens bestemte løn betales i 2 terminer, nemlig st. Hans dag, Mikkelsdag, som betales under 8 sk. straf. Hyrden må ey under vedbørlig straf tage noget fæmon under sin hiord uden hvis hannem af kemneren er givet optegnelse på.

11. De, som selv eye markjorder, skal det vel ey være formeent at holde egen hyrde, men lade de deres fæmon een eneste halv-dag vogte eller græsse i fællederne, skal de være pligtige at betale byens almindelige hyrde den i næstforegående § fastsadte halve løn uden mindste indsigelse og under anførte straf, skiøndt de ikke betiæner sig af ham.

12. Mange års erfaring har lært, at fårhøvder ere såre skadelige for Skive byes fælleder, i det de så nær affide det somme stæder desuden sparsom voxende græs. Hvert forår er ført bitter klage af markjordernes eyere, at fremmede får dem til megen harme needtramper og afæde deres nyspirede rug. Sådant almindelig misfornøelse har givet anledning til de idelig igientagne, men lige

så idelig overtrådne forbud. Thi fastsættes, at ingen, være sig hvo det være vil, efterdags må have, holde eller græsse væder, får eller lam, endten i tyer eller løse på de Skive bye tilhørende fællede, men hvo, som vil have slige kreatur, skal græsse dem på deres egen jord. Den sig herimod forseer, betale for hvert stykke første gang 24 sk., men anden gang 3 mark til byens cassa. Hvad her er sagt om får, skal på samme måde gielde om sviin og gædder under lige straf.

13. Ingen måe tage fremmede bæster, endten til marker eller andre tider, for at græsse dem på byens fællede, så lidet som nogen, der ikke eyer markjorder, må sætte sine egne der, under een rixdalers straf for hver gang de[t] skeer, halvdelen til angiveren og halvdelen til byens cassa.

14. Ingen måe tyre sine kreaturer, hvorved endten er løse kalve eller følle, imellem kornet eller op til nogen anden mands hegnet eng. Hvo, som bryde herimod, skal bøde, foruden den skade som sker, første gang een mark, anden gang dobbelt.

15. Mark-directionen skal årlig ved trommeslag lade bekendtgjøre, hvad dag æveret overalt opgives; thi sålænge kornet såvel af de[n] fri købstædjord som af Brårup mark ikke er indbierget, skal de[t] være alle og enhver forbuden at drive [over] anden mands eyendom, endten de[t] er tyrefalds jord eller eng, som er slagen, under mulkt for hvo som gjør sligt eller lade de[t] gjøre hvergang fire mark. Mark-directionen påskionne alle forefaldende særdeles omstændigheder.

16. Dersom nogen tyrer på anden mands ager eller eng, førend trommen er gået, bøde efter næstforegående §.

17. Da giæs i mange måder er et skadeligt kreatur både for korn og græs, forbydes samme at have på byens fællede. Hvo herimod handler og hans giæs opbringes enten på fælled eller anden mands jord, betale syv skilling for

stykket, inden de ham må tilbageleveres, halvdelen til angiveren og halvdelen til cassen.

18. Ænder og høner, som ilde needtræde og opæde kornet særdeles nær ved byen, må den, som jorden eyer og hvis korn med græs af disse creaturer beskadiges, have frihed at lade dræbe uden ald påtale og ansvar, når han bevislig tvende gange i forvejen har advaret sammes eyere, men sligt ey har vilde[t] frugte.

19. Det er ingen, i hvo de være måtte, tilladt at grave eller lade grave leersand, myrtørv eller digtørve i byens fælled uden kemnerens foregående tilladelse samt anvisning, hvo samme fælleden til mindste skade graves kand og måe. Hvo herimod handler bøde fire mark til byens cassa og erstatte skaden desuden efter uvillige mænds sigelse.

20. Mark-directionen skal hvert år lade den Skive-rende mellem Årberg-Glattrup fælled og Skive fælled forsvarligen oprense på de[t] byen kand beholde sin fælled i frihed for fremmede pågrændsendes høveder.

21. Ligeledes skal samtlige lodseyere udi Brårup enge af mark-directionen tilsiges at lade en forsvarlig grøft i lige linie opkaste for Brårup enge af toe en halv favnes vide, deels til skytning for engene og deels til vandledning, hvilken gryft årlig bør renses og opkastes på een af mark-directionen bestemt dag. Den som af lodseyerne efter tilvarsel ey lader møde, betaler to mark til cassen og desuden hvad mark-directionen udlover til dagleyere, som strax skal forrette arbeide i den udeblivendes stæd.

22. Brårup hedemarks jorder, som af h: og høylovlig ihukommelse kong Christian den fjerde¹⁾ mildeligen ere Skive bye skienkede til dens forventede opkomst, finder vi deels og til største delen at ligge udyrkede, ja på en vis måde i henseende til skatternes svarelse endog at

1) Skal være Chr. d. III.

være bleven Skive borgerskab til en virkelig byrde. Ingen vil antage sig den endog uden giengield for de blotte skatters udredelse. Dette selsomme reyser sig ey så meget af jordernes tabelige fraliggenhed, som at den fornødne giødning ey kand fåes, fordi fremmede trindt omkring byen boende bønder tilvænde sig samme, deels for penge og små villigheder eller hoveri og deels ved at tillade borgerne at såe til halvs med dem. Men da giødningen er den sande grund og væsentlige årsag såvel til kornets som græssets overflødige frembringelse, hvorfra indvånernes almindelige nytte igien afhænger, så fastsættes hermed uryggelig, at indtet af den giødning, som falder her i byen, på nogen måde måe føres af byens jorder til omliggende marker eller overlades nogen uden byen boende, under hvad påskud de[t] end være kand, alt under heste koblernes forbrydelse til den eller de af byens indvånere, som angribe samme, og een rixdalers straf til byens almindelige casse for hver læs giødning, som betales af den, fra hvis gård eller giødnings stød uden for porten eller i marken giødningen er afhændtet, og skal han desuden have et års græsning for sine kreaturer på byens fællede forbrudt i hvad han endog derfor ville betale; thi skal ald giødning i byen overlades dem, der bruger aufling og ere blant byens indvånernes tal.

23. Mark-directionen skal så vidt muelig er bestræbe sig at få alle pågrændsende lods-eyere af Glatteup, Årberrig og Jægerris [Egeris] udbytted fra byens mark på grund af de kongl. allernådigste befallinger om fælledsskabets ophævelse. De skal søge i ald venlighed og godhed at forenes med dem således, at de give dem ligeså beqvem, god og beleilig jord igien, som de have ind mellem byens agre, på de[t] byen kunde få sin mark med tiden for sig selv, uden fælledsskab med udenbyes mænd.

24. Hvad ager- og eng-skifter endten ved arv, kiøb, salg, mageskifte eller anden måde er kommen fra byen,

håbes hans kongl. Mayst. allernådigst vil tillade og befale igien skal komme tilbage til denne fattige bye ved indløsnings-ret, således som hans kongl. Mayst. til Wiborg byes opkomst allernådigst haver befalet ved rescript af¹⁾) og til Århus byes fremtarv ved allernådigste rescript af 26 marti 1756 dens 1 art.

25. Hvad bøde nogen er forfalden udi og ey godvillig vil betale, skal inden tvende solemærker udpantes af kemneren med tvende af byens taxere-borgere.

26. Alle de indkommende bøder skal være byens eller det menige borgerskab til beste, til skatternes og andre byens nødvendige pågående omkostningers udredelse. Desårsage skal kemneren være pligtig over samme at holde ordentlig bog og ved sit hvert år afleggende kemnerregnskab giøre vedbørlig rede og rigtighed for samme. For hans i så måde herved megen umage og skriverier tillægges hannem den fierde deel af indkommende bøder. Mark-manden nyde 4 skilling af cassen for hver bevislig urigtighed eller forbrydelse mod dette vide han anmelde.

27. Skulde kemneren see igiennem fingre med nogen eller vise sig lunken, at han ikke strax føyer vedbørlig anstalt, når noget imod denne vide er forseet og sligt ham overbevises, da skal han uden skånsel af byfogden sættes i mulkt til cassen første gang een rixdaler og siden dobbelt. Ligeledes, når kemneren tilsiger taxereborgerne, og de ikke strax møde til bestemt klokk-slæt til udpantnings forrettelse eller skaffe et pålideligt menneske i deres stæd, når de selv bevislig lovlig forfald have, bøde første gang 2 mark til cassen og anden gang dobbelt.

28. Da alle menneskelige indretninger ere underkastet forandring, som anlediges deels ved tidernes deels ved omstændighedernes forandring, så i fald noget i tidens følge skulde findes gavnlig og nødvendig endten at fra-

1) Ikke udfyldt.

tages eller ydermere tillægges eller og forandres i dette vide, skal byfogden, som den af hans Mayst. for dette stæd allernådigst beskikkede øvrighed, have magt på borgerskabets foregående forlangende at iværksætte sligt, hvilket, når det af stiftets høye øvrighed hr. stiftbefalingsmanden med hånds underskrift er stadfæstet, skal gielde lige så fuldt, som det nu strax her var indrykket.

Således så altså byens vedtagne marklov ud så sent som ved 1769 med sine mange snirkler og sving. – Men at man allerede hundrede år forud havde haft et stort landbrug i byen, ses af den såkaldte modelbog, som er bevaret fra 1687, der røber, hvor mange kvadratalen jord hver havde at dyrke, nemlig:

151993 – Hans Johansen Vinkel Deyl, farver, antagelig tysk af fødsel. Opførte 1680 Brogården på Østertorv. Bode før i den senere Selchaus gård i Nørregade.

197324 – Peder Riis. Tilhørte en slægt, der ofte var købmænd og avlsbrugere. Ejede gården i Adelgade, hvor senere Ludwigsen & Cleemann havde til huse, men ejede også gården på Vestergadehjørnet, nu Cyclecompagniet.

Jørgen Sørensen, købmand hvor nu Frederiksgade munder ud i Adelgade og hvor centrum ligger.

183690 – Niels Pedersen Hesselbjerg, kaldet Lejerskov, købmand ved Nørreport i gården syd for det senere Skive kafferisteri. Var stor hesteprenger og forhen forpagter af Strandet, derfor tillige kaldet Strandet. Han førte mange processer.

1590 – Niels Christensen Hesselbjerg, købmand ved Nørreport i halvdelen af samme gård som ovennævnte Niels Strandet.

279000 – Walther Klerke, købmand i Adelgade, hvor senere den gamle præstegård var. Var forhv. ridefoged og nu borgmester og ejede anden besiddelse og boede ikke inde blandt garvere og skomagere.

130705 – Anders Bertelsen Løstemand, købmand i Nørregade, nu Nørregades Varehus.

238860 – Laurits Winde, velstående købmand i Vestergade, senere gården med Henckels tobaksfabrik.

280000 – Jens Sørensen, velstående købmand i Vestergade, nu A/S Andr. Andersens Efterfølgere. Betalte lysekroner med bødepenge til kirken i bare enestekillinger.

129957 – Peder Jensen Sahl, havde gården i Nørregade, hvor senere købmand Andr. Sørensen havde forretning, nu købmand Gustav Pedersen. Havde 10–20 tdr. land i Skive bymark. Hans enke, Edle Sahl og moder, var 1710 i live.

110900 – Søren Jensen Ilsø, købmand i Adelgade, nu Løveapoteket. Hans søn var den iltre og uregerlige præst Jacob Sørensen, kaldet Skive, i Hilligsø i Sydthy.

40486 – Lille Christen Jensen.

66692 – Niels Jensen Winde i den senere Olesens gård mod Østergade.

23882 – Jens Hesselbjerg, købmand i Adelgade, nu guldsmed Joh. Hartmanns gård.

32008 – Niels Svendsen.

16089 – Morten Nielsen Smed i sønderbyen.

11754 – Oluf Rasmussen, byskriver, nævnes 1679 og 1710.

3346 – Christen Jeppesen, boede i Nørregade, nu Frederiksens viktualieforretning.

18911 – Christen Grøn, boede i Nørregade, nu „Sallinghus“.

1821 – Niels Dideriksen.

18635 – Christen Jensen Hald, købmand på torvet ved nedgangen til Thinggade, gården brændte 1715 og grunden lagt ud til torveplads.

61000 – Anders Villadsen, boede hvor nu Sallinggade munder ud i Nørregade.

201125 – Niels Falsen, vist Niels Falksen Fursmann på torvet, nu sparekassens gård.

70700 – Jens Pedersen Jebjerg, boede i Nørregade, hvor i vor tid Aggergårds beværtning var.

61600 – Niels Poulsen Schipper i Nørregade, syd for det senere Skive kafferisteri. „En seilindis mand“. Hans enke er kendt legatstifter.

32000 – Anders Christensen Ladefoged, købmand i den senere Selchaus gård i Nørregade.

9330 – Thomas Sørensen, velstående købmand i Vester-gade, senere smed Christensens gård. Han vidnede i 1682 om, at svenskerne i krigens tid røvede lensmandens korn, som var skjult på loftet over den gamle kirke.

3940 – Thomas Gregersen.

111521 – Søren Lauritsen Winde, købmand i Adelgade, senere Ludwigsen & Cleemanns butik.

26009 – Morten Snedker, købmand i Adelgade, nu Otto Friis' boglade.

5094 – Unge Anders Mikkelsen, boede ved det lille torv ved Reberbanen, senere slagter Smidths sted. Var pottemager.

1890 – Christen Jensen Huid, i sønderbyen.

4319 – Christen Smed, vist i sønderbyens tværgade, vist borgsmed på Skivehus.

12294 – Jens Huid, hvis enke, Johanne, endnu var i live 1710.

8379 – Anders Nielsen Essenbech, af slægten Winde, havde jord i Dorre fald, nederst i Østergade, nu kommune-kontoret, som senere kom ind under Brogården. Var forpagter på Essenbækgård ved Århus.

3251 – Peter Knoth, vist garver og skomager.

19635 – Maren, salig byfoged Niels Brøndums enke, i Nørregade, nu farvehandler Houmanns sted.

8956 – Hylleborg Weinichs datter udi Mors land, udi Øster Assels sogn og by sin ejendom. Ejede gården i

Slotsgade, hvor senere det gamle apotek lå. Var vist datter af Weinich Geertsen.

33911 – Niels Olufsen udi Hesselbjerg i Estvad sogn hans ejendom.

80547 – Præstekaldets jord i Skiffue, „Blusjord“ til kirken, bruges af sognepræsten, hr. Laurits Olesen Breth, hvorfor kirken med lius (lys) på alteret vedligeholder. Præstegårdsjorden langs Resenvejs østre side kaldtes Galle agre og Bråd agre.

Agrene brugtes, og grøden hjembragtes af Skives indvånere.

(Efter modelbog nr. 1773 fra 1687 i Rigsarkivet i afskrift ved landbrugskandidat J. Jeppesen Jensen, Ålborg).

Skive købstads vide og vedtægt, indrettet år 1769, findes i koncept (6 sammenheftede folioblade) i Skive rådstuearkivs pakke, aflev. nr. 27 i landsarkivet, Viborg. Viden har ingen underskrifter.

På Tastum søbund

Af museumsforstander *Kaj Enna Jensen*

Tastum sø blev som bekendt udtørret i årene 1869–1872, og hvor før søens vande gik, er der nu inddraget jord til dyrkning, i midten store engarealer med god høslet, og i udkanten opdyrket søbund, som er delt mellem de tilgrænsende lodsejere omkring Tastum sø. Jorden er ikke den bedste, næsten overalt bærer den præg af, at det er gammel fjord- og søbund, idet der mange steder ligger spredt i tusindvis af muslinger og snegle fra tidligere perioder, både da Tastum sø var en arm af Limfjorden og senere, da landhævningen efter stenalderen afskar den fra Limfjorden og gjorde den til en sø.

Disse mange skaller af muslinger og snegle fortæller en meget interessant historie om søens forandring gennem tiderne, hvad jeg skal prøve at få dem til at fortælle noget om alene ved deres tilstedeværelse på den gamle fjord- og søbund, selv om plov og harve har kørt det hele rundt, så skallerne ikke længere findes i den rigtige lagfølge.

En dag i foråret (1969), inden man havde begyndt det egentlige markarbejde, besøgte jeg sammen med *Jens Vester Christensen*, en af Skive museums trofaste og dygtige medarbejdere, gårdejer *Laust Mølgaards* enke for at studere de mange oldsager, hendes mand havde samlet på sin jord gennem årene, en samling, der skal blive i slægtens eje i fremtiden.

På det inddæmmede areal, der hørte til gården, sås store pletter med skaller i mængde, og vi søgte at samle så mange arter som muligt og sorterede dem efter de forskellige tidsepoker, de stammer fra.

Saltvandstiden

Alene de store forekomster af østersskaller (*Ostrea edulis* L.) viser, at Tastum sø i stenalderen har været en lavvandet fjordarm af Limfjorden, idet østersen kræver saltholdigt og varmt vand for at kunne trives og formere sig. Østersen lever som bekendt det meste af sin tid i hanstadiet, men kan i varme somre, når vandet i Limfjordens lavtvandede bredninger når op på en julitemperatur på ca. 20 grader Celsius, skifte køn til hunstadiet og lægge æg, hvad der sker i dag i de vestlige bredninger, hvor saltholdigheden tilmed når op på 30–32 promille, altså samme saltholdighed som i Vesterhavet. Betingelserne har altså været til stede her i – skal vi sige Tastum – eller Dommerby fjord i disse fjerne tider. Fjorden har dengang gået nordpå og haft sit udløb i Skive fjord. De store engstrækninger viser den gamle fjordbund. Landhævningen fra stenalderstiden andrager ca. 3–4 m, og denne hævnings har i tidens løb været årsag til, at afløbet fra Tastum sø efterhånden er gået i stå. I kanten af søen er der fundet „køkkenmøddinger“ med affald fra oldtid-folkenes måltider. Her ligger østersskallerne adskilte og ikke parvise som ude på søbunden, hvilket viser, at de har været åbnet og spist.

Foruden østersen fandt vi mange andre saltvandskrævende muslinger og snegle, f. eks. hjertemuslinger, både *Cardium edulis* og *Cardium fasciatum*, *Tapes edulis*, blåmusling (*Mytilus edulis*) og mange andre. Af snegle bl. a. dværgkonk (*Nassa reticulata*), to arter strandsnegle (*Littorina littorea* og *Littorina obtusata*), o. m. m. Men efter-

Museumsforstander Kaj Enna
Jensen, der her fortæller om
Tastumsøbund.

hånden som landhævningen finder sted, afskæres som sagt Tastum sø mere og mere fra den øvrige del af Limfjorden, og i længere tid er vandindholdet brakt, da søen nu kun modtager tilstrømning af fersk vand fra bække og grøfter og nedbør.

Brakvandstiden

Fra denne periode finder vi en 4–6 cm bred, lidt flad musling (*Scrobicularia plana*), som endnu findes i danske farvande, hvor bække og åer løber ud i havet og danner brakvand. Det samme gælder en lille snegl, *Hydrobia ulvæ*, *Hydrobia ventrosa* og *Hydrobia neglecta*, også kaldet dyndsnegle, fandtes i stort tal. En hjertemuslingart (*Cardium lamarcki*) er også en typisk brakvandsform.

Ferskvandstiden

I tidens løb ændres søen til en ren ferskvandssø, og afstrømningen finder sted gennem Dommerbyå og de kanaler, der blev gravet ved søens afvanding, og nu ind-

finder ferskvandsfaunaen sig, som vi også fandt spor af. Der var den store malermusling (*Unio pictorum*), stumper af mosesnegl (vistnok *Lymnaea ovata*), skivesnegle (*Planorbis planorbis*), forskellige sumpsnegle og m. a.

Men hele denne fauna blev der gjort ende på ved søens afvanding, og nu er der kun de døde skaller tilbage, og dog kan disse alene ved deres tilstedeværelse fortælle nutiden om den forandring, Tastum sø ved naturens og menneskenes indgriben har været ude for gennem de sidste 7–8000 år.

Skive, juni 1968.

Arsberetning 1968/69

Ved byarkivar *Svend Mortensen*

Skive byhistoriske arkiv, der er en selvstændig afdeling af Skive kommunebibliotek, har til formål:

at samle manuskripter, arkivalier, billeder, kort, lyd-bånd, film og lignende kildematerialer til lokalhistoriske og topografiske studier,

at samle billeder og biografiske oplysninger om byens og egnens borgere,

at ordne, opbevare og registrere dette materiale,

at udgive lokalhistoriske, topografiske og bibliografiske skrifter,

at være samlingssted for den lokalhistoriske interesse og forskning på egnen.

Biblioteksudvalget er arkivets styrelse.

Til støtte for styrelsen nedsættes af denne et rådgi-vende arkivudvalg, bestående af:

formanden for biblioteksudvalget (forretningsfører Sv. Østergaard Jensen),

overbibliotekaren (Børge Kristiansen),

2 repræsentanter for Historisk Samfund (pastor emer. Johs. Bang og litterat Otto L. Sørensen),

1 repræsentant for Skive museum (museumsforstander K. Enna Jensen).

Vi har i årets løb på forskellig vis forsøgt at oplyse offentligheden om arkivets virksomhed, bl. a. ved udsen-delse af 300 årsberetninger og ved pressemeddelelser.

I sommermånederne udstillede vi ca. 100 gl. person- og topografiske fotos på museet, og sammesteds deltog byarkivet med materialer i en mindeudstilling „29. august 43“ på 25 års dagen.

Vi har endvidere kunnet stille materialer til disposition for „Skivebogen“, „Jul i Skive“, pressen og privatpersoner.

Ca. 150 besøgende har i årets løb haft ærinde i byarkivet, og et stigende udlån af lokalhistorisk litteratur finder sted, bl. a. til skoleklasser.

Vi har atter i år haft et nært samarbejde med Skive museum og litterat Otto L. Sørensen. Sidstnævnte har bl. a. overdraget os familien Schades arkivalier.

Byarkivet har etableret et samarbejde med Vester Christensen, Braarup, der gennem mange års indsamlingsarbejde har reddet værdifulde ting fra destruktion, således afdøde lærer Olesen Hustedes manuskriptsamling og et skolearkiv fra Staarup.

Historikeren, fhv. forretningsfører P. Schou, har vist byarkivet stor interesse og overdraget og formidlet gaver, bl. a. fra frk. Agnes Nielsen, Jyllandsgade, og kgl. vejer og måler Ove Klochs familiearkiv. I en længere båndoptagelse har P. Schou givet rids af radikalismens historie på Skiveegnen.

Af andre båndoptagelser kan nævnes en samtale med marskandiser Jeppesen, Østerbro, om gamle Skiveminder.

Vi har formået et par gamle Skiveborgere til at nedskrive erindringer fra barndommens Skive. Gartner Otto Andersen i Grenaa nåede desværre kun at få skrevet 30 sider inden sin død i høj alder. Vilh. Jung har givet en erindringsskitse af Skive ved århundredskiftet. Vi opfordrer ældre Skive-borgere til at gribe pennen og give et bidrag til erindringslitteraturen om Skive.

Peter Dahлгаards barndomserindringer fra en gård i Salling er arkiveret til udgivelse.

Fra Viborgs byhistoriske arkiv har vi modtaget en del stof her fra egnen, bl. a. en stor udklipssamling, dækkende Salling og Fjends, ordnet sognevis.

Vi har selv kunnet viderebefordre et par sjældenheder til deres respektive tilhørssteder. En teaterplakat til Teatermuseet og en „Cantate“ til Vallø stift.

Desuden har Dansk Folkemindesamling fået overdraget en samling lejlighedssange og viser uden tilknytning til egnen her.

Desværre har vi kun en enkelt filmrulle i arkivet (filmen fra museets indvielse), men der findes sikkert en del film af lokalhistorisk interesse i privateje.

Fhv. bankdir. B. Z. Huusom har bidraget med dele af ringriderfesternes arkiv, og fru Damgaard Jensen har skænket os afdøde gartner Gammelgaard Andersens privatarkiv.

Tandlæge E. Schou har igen i år været behjælpelig med at fremkalde negativer fra Charles Nielsens atelier.

Kortarkivet er forøget med 6 nye og gamle by- og detailkort.

Naverarkivet er ved fhv. skoleinspektør Simon Jensens medvirken suppleret med nye numre.

Til besættelsesarkivet har vi erhvervet enkelte tryksager og beretninger.

Vort interesseområde omfatter også Salling og Fjends. Vi prøver at bygge en særlig oplandsafdeling op omkring et allerede foreliggende materiale. I den forbindelse bør opmærksomheden henledes på sognearkiverne, der ved kommunesammenlægningerne står i fare for at forsvinde. Vi vil gerne medvirke til at redde disse arkiver for eftertiden.

Med sigte i trykning og udgivelse af en historisk bibliografi for Skive og Skiveegnen finder en løbende registrering sted.

Bibliotekspersonalet har atter i år på forskellig vis vel-

villigt ydet bidrag til arkivets drift. Af særlig betydning er den katalogisering af al trykt lokalhistorisk litteratur, der finder sted med udlån for øje.

Arkivlederen har deltaget i kursus i Viborg.

Følgende har i årets løb betænkt os med arkivalier af forskellig slags, hvorfor vi bringer vor bedste tak:

Skive kommunebibliotek.

Køge byhistoriske arkiv.

Fru kirkegårdsinspektør Tybjerg.

Fru Helene Vedel, tidl. Spøttrup.

Fhv. barbermester H. A. G. Andersson.

Fhv. skoleinspektør Simon Jensen.

Frk. Halse, Borgergade, her.

Skive kommune.

Turist- og erhvervskontoret, her.

Overbetjent thor Straten, her.

Anonym.

Dyrlæge A. Schou, Højslev.

Sundhedsplejerske frk. A. Nielsen, her.

Malermester Vernegreen, her.

Frk. Sørine Sørensen, Voldgade, her.

Viborg byhistoriske arkiv.

Kaj Aggerholm, Feldingvang, her.

Fru Laura Christiansen, Søndergade 4, her.

Overlærer Signe Mortensen, Brøndbyøster.

Afdøde gartner Otto Andersen, Grenaa.

Fhv. forretningsfører P. Schou, tidl. Skive Folkeblad.

Tobakshandler Niels Esper Andersen, Adelgade, her.

Afdøde stadsskoleinspektør H. Kjems, her.

Fhv. bankdirektør B. Z. Huusom, her.

Litterat Otto L. Sørensen, her.

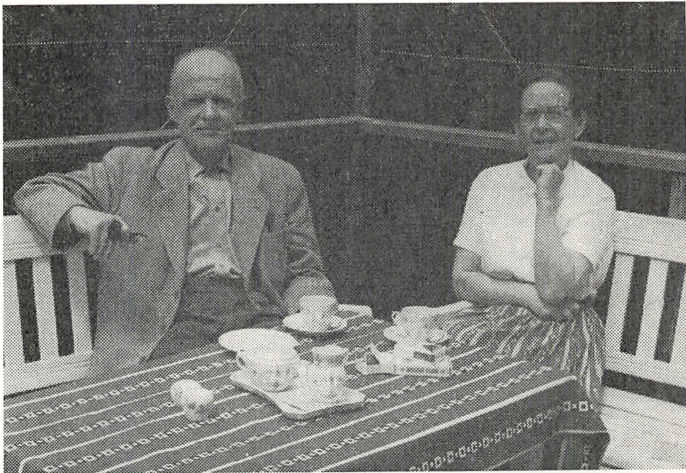
Fru overlærer Vald. Sørensen, her.

Red. Elin Hansen, Skive Folkeblad.

Fru Karen Strøm Hansen, her.

Niels Goul, her.

Christian Laigaard, Viborg.
Jungs boghandel v. Stephan Agger.
Fhv. indenrigsminister Bertel Dahlgaard.
Fru Maria Just, Frederiksgade, her.
Pastor emer. Johs. Bang, her.
Overlærer fru Næsted, her.
Fru Riisgaard, Skive museum.
Advokat S. Husted Petersen, her.
Jebjerg sparekasse.
Frk. Agnes Nielsen, Jyllandsgade, her.
Fhv. kgl. vejer og måler Ove Kloch, her.
Erik Bonnevie, Århus.
Lærerinde Dagmar Rosgaard, Fly.
Fhv. marskandiser Jeppesen, Østertorv, her.
Administrator H. C. Jeppesen, Bay City, Michigan, USA.
Vester Christensen, Braarup.
Lærer Bent Bitsch, her.
Boghandler Friis, Adelgade, her.
Vilh. Jung, København.
Fru Ruth Poulsen, Agertoften, her.
Fru Bregendahl Andersen, tidl. Krejbjerg.
Ingeniør K. Mortensen, København.
Fru Stinne Nørhaven, Viborg.
Tandlæge E. Schou, her.
Kirkegårdsgartner Larsen, her.
Skive museum.
Salling landboforening.
Fru Ulla Christensen, Viborg.
Den antikvariske samling, Ribe.

Formanden for Historisk Samfund, pastor Johannes Bang, lægger råd op om, hvor den historiske vandring skal gå hen til næste år.

Årsberetning 1968/69 fra Historisk Samfund

Af Johannes Bang

Det er efterhånden vanskeligt at finde passende ruter for vor årlige „historiske vandring“ i den nærmeste omegn, hvorfor vi i de senere år har vovet os lidt længere ud.

I 1968 lagde vi derfor ruten over i Ginding herred, og turen viste sig at kunne samle deltagere, så omkring 300 historisk interesserede fik her en virkelig historisk oplevelse ud af det efter devisen „Her skete det“.

Det store og ret tydelige voldsted „Landting“, hvis bygninger endnu kan ses i de gamle udgaver af *Traps* beskrivelse af Danmark, blev forevist af museumsforstander *Kaj Enna Jensen*, der senere i haven til det nuværende „Landting“ udlagde emnet nærmere. Ejeren, proprietær *F. Brochmann*, viste stor gæstfrihed og imødekommenhed ved arrangementet.

Rydhave slot, som enhver her på egnen kender af udseende, men som kun få har set indvendig, havde venligst

ved forstanderen, *Ejnar Jensen*, åbnet sine døre for os, og i den herlige park bag hovedbygningen fortalte han på underholdende måde træk af den bedagede borgs historie.

Derefter kørte deltagerne til fælles kaffebord i den idylliske Borbjerg mølle, der også har en lang historie bag sig. Det var ellers meningen, at vort styrelsesmedlem, bibliotekar *Carl Langholz*, her skulle have fortalt om stedets herligheder, men den overvældende tilslutning gjorde det praktisk umuligt at samle alle deltagerne i den store sal, hvorfor man strøg dette punkt sammen med den planlagte generalforsamling, der henlagdes til engang hen i oktober måned.

Turen sluttede i den rummelige Borbjerg kirke med sin berømte altertavle. Her mødte vi en af de gamle folkelige fortællere, lokalhistorikeren *Traberg*, der gennem et langt liv havde levet sig ind i sit emne.

En skøn oplevelse udenfor programmet fik vi, da klokkespillet gik i gang kl. 18.

Derpå fik litterat *Otto L. Sørensen* ordet og fortalte om den stenrige adelsslægt *Eberstein*, der ikke alene gennem tiderne var bosat på Landting og Rydhave, men også på Gl. Skivehus, en såre indflydelsesrig slægt, der har sat sit præg på landets historie, men desværre endte med at gå grev *Gert* hin kullede til hænde med at ødelægge forholdene i Danmark. Det var i de dage, at Salling syssel blev splittet ad, så Mors og Fjends gik andre steder hen.

Formanden, pastor *Johannes Bang*, sluttede dagen, og gennem afsyngelsen af „Historiens sang“ kunne vi udtrykke meget af det, vi har tænkt os med disse „historiske vandringer“. Vi har efterhånden lært ikke at tage for meget med, så vi kan nå hjem inden mørkets frembrud.

Generalforsamlingen, som det glippede med på udflugten, blev i stedet afholdt i oktober på Topps konditori, hvor bibliotekar *Langholz* så fik sit foredrag afholdt om danske vandmøller, specielt Borbjerg mølle, hvorefter

formanden, *Johannes Bang*, holdt et godt foredrag om præster og menighedslivet i Skive, særlig i de lidt ældre tider. Såvel kassereren *Otto L. Sørensens* aflagte årsregnskab som formandens årsberetning godkendtes og toges til efterretning.

Derpå ærede forsamlingen vort afdøde styrelsesmedlem, lærer *Ejnar Poulsen*, Hem, ved at rejse sig. I hans sted indvalgte fru *Kirsten Aakjær*, en sønnedatter af digteren *Jeppe Aakjær*, der i en årrække var redaktør af „Skivebogen“ og leverede så mange gode artikler dertil, at de næsten udgør indholdet af hans studier fra hjemstavnen – i seks bind.

Styrelsens sekretær, *Svend Mortensen*, forelagde slutte­lig de planer, man havde om at forsøge oprettelse af en lokalafdeling af Jysk arkæologisk Selskab. Initiativet har særlig sigte på ungdommen, men enhver er naturligvis velkommen til at være med. Et udvalg nedsattes til at arbejde videre med oprettelsen. I februar afholdtes den stiftende generalforsamling på museet, hvor en stor kreds var mødt op. Derpå udarbejdedes vedtægter, og en styrelse med lærer *Bent Bitsch* som formand valgtes. Med et medlemstal på omkring 70 medlemmer synes denne nye aflægger af Historisk Samfund at være levedygtig.

Det skal også bemærkes, at bibliotekar *Langholz* i en del år har ledet kursus i slægtsforskning på biblioteket, hvilken disciplin hvert år samler en kreds af interesserede dyrkere, der har opdaget de rige muligheder for et personligt historisk arbejde, som ligger på dette felt.

Museumsforstander *Kaj Enna Jensen* har endvidere taget arbejdet på sig med at reorganisere det hensmuldrende tillidsmandssystem, der ellers var af så stor betydning for egnens historiske arbejde, og han har da formået en lang række personer fra Salling og Fjends til velvilligt at påtage sig at varetage både Historisk Samfunds og Skive Museums interesser i deres hjemsogne.

SKIVEBOGEN

udsendes til Samfundets Medlemmer for det aarlige Kontingent 10 Kr. Indmeldelse kan ske til Kassereren: Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive, Tlf. 1315, til hvem ogsaa al Henvendelse angaaende Ekspeditionen bedes sendt samt til hvem Tidsskrifter og Bøger bedes adresseret. Indmeldelse modtages ligeledes af samtlige Styrelsesmedlemmer og Samfundets Tillidsmænd i Sognene i Salling og Fjends:

Hindborg Herred:

Dølby: Gdr. W. V. Johannesen, Brødkær, Øksenvad, Tlf. Skive 1986.

Hem: Gdr. Chresten Clausen, Lundgaard, Tlf. Hem 2.

Hindborg: Gdr. Volmer Pedersen, Tlf. Hem 142.

Hvidbjerg: Pens. Søren Nørgaard, Hvidbjerg.

Resen: Lærer Poul Tolstrup, Resen Skole.

Skive Landsogn: Jens Vester Kristensen, Skjoldborgvej, Braarup.

Volling: Frederik Refsgaard, Volling, Tlf. Balling 139.

Nørre Herred:

Breum-Grinderslev: Gdr. Harald Knudsen, V. Breum, Tlf. Grinderslev 94.

Junget-Thorum: Gdr. Jens Chr. Foged, Hinnerup, Thorum.

Lyby: Lærer Jens A. Aagaard, Lyby, Tlf. Lyby 33.

Selde: Lærer K. E. Nielsen, Selde, Tlf. 108.

Harre Herred:

Fur: Musæumsforstander Bregner Jensen, Nederby, Fur.

Fur: N. Klode, Madsbad, Fur, Tlf. 40.

Kirkeby: Købmand Aage Østergaard, Kirkeby, Tlf. Roslev 130.

Roslev: Gdr., Sparekassedir. Hans Kr. Jepsen, Gamstrup pr. Roslev.

Rødding Herred:

Balling: Lærer Rud Kjems, Balling.

Haasum: Gdr. Jakob Refsgaard, Haasum, Tlf. Ramsing 108.

Krejbjerg: Gdr. Aage Dalgaard Mikkelsen, Krejbjerg, Tlf. 43.

Lem: Forhv. Gdr. Chr. E. Bjerre, Lem, Tlf. 139.

Lihme: Pens. Lærerinde Fru M. Anneksgaard, Lihme.

Ramsing: Gdr. Gerhard Svenningsen, Ramsing.

Rødding: Fru Birthe Lundsted Nielsen, Tlf. Spøttrup 135.

Fjends Herred:

Dommerby: Seminarieelev Lotte Ørtoft, Tlf. Skive 1279.

Feldingbjerg: Gdr. Pinnerup Sørensen, Thorsø, Tlf. Højslev 396.

Højslev: Seminarielærer Ib Olesen, Højslev Kirkeby, Tlf. 75.

Vridsted: Ingeniør Madsen, Vridsted, Tlf. 65.

Vroue: Gdr. Sv. Trankær, Amstrup, Vroue pr. Skive.

Ørslev-Kloster: Tømrermester N. Baunhøj, Lund, Tlf. 209.

Ørum: Lærer S. Bilstrup, Ørum Skole, Tlf. Lund 172.

NAVNELISTE

AA

- Aagaard, J., Lærer 117.
 Aakjær, Jeppe, Forfatter 116.
 Aakjær, Kirsten, Forfatter-
 inde 116.

A

- Agger, Stephan, Boghandler
 113.
 Aggerholm, Kaj 112.
 Ahlefeldt, Ditlev 70.
 Ahlefeldt, Gerhard 55.
 Ahlefeldt, Page 12.
 Albertsen, Visti 41.
 Albrecht, Konge 14.
 Andersen, Andr. A/S 102.
 Andersen, B., Frue 113.
 Andersen, Esper 112.
 Andersen, J. Gammelgaard,
 Gartner 111.
 Andersen, Jens, Bonde 34.
 Andersen, Jep 42.
 Andersen, Niels, Klokker 39.
 Andersen, Otto, Gartner 110,
 112.
 Andersen, Ove 21, 42, 43.
 Andersen, Peder, Skytte 38.
 Andersson, H. A. G., Barber-
 mester 112.
 Ane Malthesdatter 52.
 Ane Mortensdatter 37.
 Anne Bertelsdatter 21.
 Anne Sørens datter 40, 52.
 Anneksgaard, M., Lærerinde
 117.
 Arenfeldt, Hans 50, 51.

- Arenfeldt, Jørgen 50.
 Ascersson, Clement 42.

B

- Bang, Johs., Præst 4, 109,
 113, 114, 115, 116.
 Bang, Pastorinde 114.
 Barner, Konrad 69.
 Basse, Peder 24.
 Baunhøj, N., Tømrerm. 117.
 Benzon, Johan til Estvadg.
 52.
 Birkerod, Jens, Bisp 67.
 Bistrup, S., Lærer 117.
 Bitsch, Bent 113, 116.
 Bjerg, Jens 62.
 Bjerre, C., forhv. Gdr. 117.
 Bjerre, Søren 57, 59, 67.
 Bloch, J., Bisp 64, 70.
 Bobé, L., Personalhist. 70.
 Bodil Andersdatter 57.
 Bonne, Jens, Møller 54, 61, 68.
 Bonnevie, Erik 113.
 Borberg, L. P. 69.
 Brahe, Sophie 23.
 Breth, Laurids, Præst 104.
 Brochmann, T., Propr. 114.
 Brockenhuus, Casper 24.
 Brockenhuus, Elisabeth 39.
 Brockenhuus, Johan 23, 39,
 47.
 Brockenhuus, Margrethe 39.
 Brunow, C. N., Præst 5, 12,
 20, 42.
 Brunow, Erik Nielsen, Præst
 20, 21, 39, 40, 69.
 Brunow, Susanne 40.

Brøndum, Maren 103.
Brøndum, Niels, Borgm. 103.
Brønsdorff, Anders 41.
Bøcher, S. B. 67.
Bøttiger, Hans 26.

C

Casper, Kvarterm. 31.
Christian III 7, 8, 17.
Christian IV 20, 21, 36.
Christian V 54, 67.
Christiansen, Laura 112.
Christen, Smed 103.
Christensen, Christen, Degn 39, 40.
Christensen, Girial 48.
Christensen, Hans, Rakker, 72.
Christensen, Jens, Herredsskriver 55.
Christensen, Jens i Lidegaard 42, 43.
Christensen, Jens Vester 105, 110, 111, 113.
Christensen, Jep, Herredsf. 17, 22.
Christensen, Jørgen 48, 52.
Christensen, Mads, Møller 52, 54, 57.
Christensen, Smed, Vesterg. 103.
Christensen, Sti 48.
Christensen, Ulla 113.
Christensen, William, Hist. 67, 69.
Christina, Karl Knutssons Datter 15.
Christina af Agger 68.
Clausen, Chr., Gdr. 117.
Czarniensi, polsk Off. 34.

D

Dahlgaard, Bertel, fhv. Minister 72, 80, 113.
Dahlgaard, Maren 82.
Dahlgaard, Søren 73.
Dahlgaard, Peter 73, 110.
Deyl, Hans, Farver 101.
Dideriksen, Niels 102.
Dorthea Frandsdatter 48.
Due, Bonde, Ridder 16.
Dyhr, Jens 90.

E

Eberstein, Adelslæggt 115.
Ellen Pedersdatter 51.

Eleonora Christina, Konged. 36.
Else Poulsdatter 52.
Eriksen, Laurs 89.
Erslev, Kr., Hist. 67.
Eskesen, Laust 21, 48.
Eskesen, Hans, Møller 21, 22, 24, 31, 43.
Eskesen, Simon, Bonde 7.
Exel, Helvig Vagtm. 8.

F

Falsen, Niels (Fursmand) 103.
Ferdinand II 29.
Foged, J., Gdr. 117.
Frandsen, Villads, Ridef. 38, 41, 48, 70.
Frederik II 19, 62.
Frederik IV 8.
Frederik VI 9.
Friedrich Wilhelm, Kurfyrste 70.
Friis, Jørgen, Præst 40.
Friis, Otto, Boghandler 103, 116.

G

Gadegaard, J., Sognef. 71.
Georg II, Landgreve 29.
Gersdorff, Dorthe 22.
Gersdorff, Else 23.
Gersdorff, Lisbeth 29.
Gersdorff, Peder 23.
Gertrud Christensdatter 48.
Geertsen, Weinich 104.
Gert, Greve 115.
Gestrup, Peder 23.
Gerner, Hans 55.
Gjedde, Christian til Skivehus 39, 50, 58, 63.
Goul, Niels 112.
Grabow, Rudolf von Günther, Ritm. 41.
Gregersen, Thomas 102.
Grubbe, Erik 37.
Grubbe, Marie 37.
Grubbe, Mette paa Skivehus 22.
Grøn, Brandd. 71.
Grøn, Christen 109.
Gunder Christensdatter 35.
Gundersen, Simon, Farver 53, 60.
Gustav II 29.

Gutheim, Jacob, Krigskomm.
29.
Gyldenløve, Ulrik 37, 50, 70,
71.
Gyldenstjerne, Christina 69.
Gyldenstjerne, Elsebe 16.
Gyldenstjerne, Erik Eriksen
15.
Gyldenstjerne, Erik N., Est-
vadg. 14, 15,
68, 69.
Gyldenstjerne, Jytte 22.
Gyldenstjerne, Knud Pred-
bjørnsen 22.
Gyldenstjerne, Lene 16, 17,
18, 19, 60.
Gyldenstjerne, Knud Peder-
sen, Tim 16,
38, 47.
Gyldenstjerne, Niels Eriksen
15, 16.
Gyldenstjerne, Oluf, Ridder,
Skivehus 15,
16.
Gyldenstjerne, Oluf Ludvig-
sen 18.
Gyldenstjerne, Otto Ludvig-
sen 19.
Gyldenstjerne, Peder Eriksen
15.
Gyldenstjerne, Voldemar 71.

H

Hald, Chr., Købm. 102.
Halse, Frk. 112.
Hans, Korporal 35.
Hansen, Børge, Herredsf. 55.
Hansen, Ebbe 22.
Hansen, Elin, forhv. Red. 112.
Hansen, J. C., Magister 71.
Hansen, Karen Strøm 112.
Hansen, Mette 22.
Hansen, Ingeborg 22.
Hansen, Thøger 23, 43.
Harrthbo de essewad 14, 68.
Hartmann, Joh., Guldsm. 102.
Heise, A. 68.
Hendriksen, Henrik, Feldbe-
redersv. 54.
Hesselberg, Jens, Købmd. 102.
Hesselberg, Niels C., Købmd.
101.
Hesselberg, Niels P., kaldet
Strandet 101.

Hirtzenberg, Claus, Skytte i
Risgaardsted 48.
Hoffmann, Thøger 55.
Hofmansen, P. K., Arkivar 5.
Holmgaard, Jens, Aarkivar
69.
Houmann, Fritz 103.
Hummel, Chr. 86.
Huid, Christen 103.
Huid, Jens 103.
Husted Olesen, Lærer 110.
Huusom, B. Z. forhv. Bankd.
11, 112.
Hvid, Ane Mads. 19.
Hvid, Hans, Præst 55.
Hvid Mads paa Estvadgd. 17,
18, 19, 20, 59, 69.
Hylleborg Weinichsdatt. 103.
Hübner, Johs., Geolog 70.
Høcken, Sophie 41.
Høckens, Jeronimus, af Adel
41.
Høeg, Albert Sørensen til
Nørgd. 19, 69.
Høeg, Lisbeth 49.
Høeg, Mogens 31.
Høeg, Niels til Skivehus 17,
19.

I

Ibsen, Lars 69.
Ilsø, Søren J., Købmd. 102.
Inger Thøgersdatter 72.
Ingeborg Eskesdatter 21.
Ingeborg Hansdatter 35.

J

Jacobsen, Christen 38.
Jacobsen, Jens i Kudal 13.
Jensen, Bregner, Musæumsf.
117.
Jensen, Christen 40, 43, 45.
Jensen, Damgaard 111.
Jensen, Ehnar, Forst. 115.
Jensen, J. Jeppesen, Land-
brugskand. 104.
Jensen, Kaj Enna, Musæumsf.
105, 107, 109, 114,
116.
Jensen, Laurids, Skolem. 37.
Jensen, Mikkel 37.
Jensen, Morten 50.
Jensen, Niels 23, 42, 86.
Jensen, Niels, Skolem. 37.
Jensen, Paul, Møller 42, 52,
57.

Jensen, Peter, Fæster 42, 47.
Jensen, Simon, forhv. Skole-
insp. 111, 112.
Jensen, Søren 55.
Jebjerg, Jens 103.
Jepsen, Adser 21, 42.
Jepsen, Anders 70.
Jepsen, Anne 17.
Jepsen, H., Gdr. 117.
Jepsen, Malthe, Fæster 46.
Jepsen, Niels 47.
Jepsen, Thomas 47.
Jepsen, P. C., Husmd. 27.
Jeppesen, Chr., Administr.
102, 113.
Jeppesen, Marskand. 110, 115.
Johannesen, W. V., Gdr. 117.
Juel, Christence 22, 26, 47.
Juel, Dorthe 39.
Juel, Hans til Staarupgd. 23.
Juel, Iver til Tvis Kl. 7, 18,
59, 67, 69.
Juel, Jacob 39, 40.
Juel, Kjeld 47.
Juel, Melchior 39, 47.
Juel, Niels 39.
Juelsgaard, Bertel 85.
Jung, Vilh., Forfat. 110, 113.
Just, Marie 113.
Jørgen, Smed ved Rytteriet
35.
Jørgen, Præst 40.
Jørgensen, Johannes 40.

K

Kaas, Eggert 24.
Karen Knudsdatter 49.
Karl X Gustav 24.
Keselau, Veil, Hovm. 29, 30.
Kirsten Christensdatter 42.
Kirsten Thøgersdatter 22, 24,
35, 43.
Kjems, Hjalmar, Stadsskole-
insp. 112.
Kjems, Rud, Lærer 117.
Kjærulf, Anne 57.
Kjølhede, Lars, Fisker 62.
Klerche, Walther, Borgm.
101.
Kloch, Ove, Kgl. Vejer 110,
113.
Klode, N. 117.
Knabe, Morten, Ridef. 50.
Knabe, Niels, Præst 50.
Knudsen, Harald, Gdr. 117.

Knoth, Peter, Garver 103.
Knuth, Fr., Greve 62.
Kolderup-Rosenvinge, J. 69.
Kragh, Otto til Trudsh. 23.
Krabbe, Kjeld 47.
Kristensen, Evald Tang, Fol-
kemindes. 67, 68,
70.
Kristiansen, Børge, Overbibl.
109.
Kristjernsen, Jens, Vicarius
16.
Krogh, Hans 56, 58, 67.
Krogh, J. C., fhv. Førstel. 4.
Krogh, Peder 56, 57, 67.
Krogslægten 45.
Kruppen, Stygge, Bisp 16.
Köhler, B. 71.

L

Ladefoged, Anders, Købmd.
103.
Laigaard, Christen 113.
Lange, J., Botaniker 70.
Langebeck, J., Historiker 67.
Langholtz, Carl, Bibliotekar
115, 116.
Larsen, Jep 47.
Lauridsen, Bertel, Præst 40.
Lauridsen, Jens, Ridef. 35, 52.
Lauridsen, Peter paa Nør-
kjær 36, 39, 47, 65.
Lauritzen, Erich, Møller 13,
14, 68, 72.
Lauritzen, Lisbeth 39.
Lucas, Kvarterm. 36.
Ludwigsen & Cleemann 103,
107.
Lund, H., Overretsass. 14, 68.
Lundsgaard, Anders 67.
Lundsgaard, Conrad til Est-
vadgd. 54, 61,
62, 68.
Lunge, Jørgen 23.
Lunge, Lisbeth 23.
Lykke, Anna 23.
Lykke, Jacob 20.
Lykke, Niels 26.
Løstemand, Anders, Købmd.
102.

M

Madsen, Christen 42.
Madsen, Ingeniør 117.
Magdalene Sibylle, Prinsesse
36.

Maren Christensdatter 48.
Maren Dejgpige 37.
Maren Eskesdatter 21.
Maren Hansdatter 72, 75.
Maren Hansd., Rakker 66.
Maren Jensdatter 52.
Maren Jepsdatter 48, 52.
Maren Rasmusdatter 22.
Maren Svendsd. 43, 51, 52.
Maren Pedersdatter 22, 52.
Maren Poulsdatter 52.
Mariane Andersdatter 41.
Malthesen, Jep 48, 52.
Malthesen, Niels 41.
Margrethe, Dronning 14.
Margrethe Knudsdatter 86.
Marsvin, Margrethe 36.
Mathiessen, Hugo, Hist. 70.
Mette Jepsdatter 22, 26.
Middelboe, Stephan, Bisp 13.
Mikkelsen, Aage 117.
Mikkelsen, Anders, Pottem.
103.
Molbeck, Chr., Hist. 63.
Moldrup, Mette 57.
Mollerup, W., Hist. 67, 69.
Morgen, Niels 86, 88, 91.
Morgenstjerne, O., Hist. 70.
Morsing, Jens, Præst 64, 65,
70.
Mortensen, Birthe 86.
Mortensen, K., Ingeniør 113.
Mortensen, Niels, Selvejer 13.
Mortensen, Poul 48.
Mortensen, Signe, Overl. 112.
Mortensen, Svend, Byarkivar
4, 109, 116.
Munk, Else 47.
Munk, Mogens til Volstrup
16.
Munk, Oluf, Bisp 17, 19.
Munk, Peder Ludwigsen,
Admiral 19, 20, 39, 62.
Muller, J., Propr. 68.
Mærgret Skyttis 70.
Mølgaard, Laust 105.

N

Neergaard, C. A. D. 14, 68.
Neergaard, E., cand. polyt. 14.
Nex, Niels 86.
Nielsen, A., Sundhedspl. 112.
Nielsen, Agnes 103, 113.
Nielsen, B. L., Frue 117.
Nielsen, Christen, Fæster 42.

Nielsen, Christen, Ridef. 35,
52.
Nielsen, Christen, Natmand
66, 72.
Nielsen, Charles, Fot. 111.
Nielsen, Iver 36.
Nielsen, Jens 47.
Nielsen, K., Lærer 117.
Nielsen, Kristiane 51.
Nielsen, Mads 47.
Nielsen, Morten, Smed 102.
Nielsen, Mikkel 86.
Nielsen, Niels 86, 88.
Nielsen, Niels, Orgelm. 39,
40, 52.
Nielsen, O., Hist. 67.
Nielsen, Peder 30, 31, 46.
Nielsen, Smed 43.
Nielsen, Thomas 35.
Næsted, Marie 113.
Nørgaard, Søren 117.
Nørlund, N. E. 67.

O

Olesen, Fr. 67.
Olesen, Ib, Seminarieelev 117.
Olesen, Roar 43, 49.
Olrik, Jørgen, Hist. 70.
Olufsen, Niels 103.
Olufsen, Stephan, Præst 9.
Oxenstjerne, Axel 29.

P

Paludan-Müller, Hist. 67.
Pape, Margrethe 37.
Parsberg, Werner, Oberst 50.
Peder, Fisker i Risgaardssted
48.
Pedersen, Erik 48.
Pedersen, Gustav, Købmd.
102.
Pedersen, Jep 42.
Pedersen, Niels 65.
Pedersen, Peder, Møller 60.
Pedersen, Søren, Gdr. 26.
Pedersen, Søren, Ladef. 22.
Pedersen, Thøger paa Nør-
kjær 72.
Pedersen, Volmer, Gdr. 117.
Petersen, Jens, Tjenestek. 86.
Petersen, S. H., Advokat 113.
Pfuel, Løjtnant 12, 55.
Pige Lisbeth 51.
Poder, Jens 50.
Post, Søren 86, 88, 91.

Poulsen, Ejnar, Lærer 116.
Poulsen, Ruth 113.
Poulsen, Svend 52, 56, 57, 68,
71.
Poulsen, Svend, Møller 7, 52.
Poulsen, Niels, Skipper 103.
Poulsen, Valborg 52.
Prost, Chr. 86.

Q

Qvie, Jes til Kviegaard 17.

R

Rantzau, Anne 23, 29, 47.
Rantzau, Dorthea 49.
Rantzau, Elisabeth 39, 49, 51.
Rantzau, Frantz, Oberst 12,
20, 22, 23, 24, 26, 36,
37, 38, 39, 41, 46, 47,
49, 50, 51.
Rantzau, Frederik 39, 41, 49,
51, 57.
Rantzau, Helvig 41, 49.
Rantzau, Henrik 22, 23, 69.
Rantzau, Joh., Felth. 8, 20, 22,
23, 24, 37, 38, 39, 41,
51.
Rantzau, Jørgen 37, 39.
Rantzau, Margrethe 51.
Rantzau, Palle 23.
Rantzau, Sophie 49.
Rask, Sprogf. 70.
Rasmussen, Oluf, Byskr. 102.
Refsgaard, Fr. 117.
Riis, Peder, Købmd. 101.
Riisgaard, Frue 113.
Rodsten, Peter 49.
Rosenkrantz, Anne Ludvigsd.
16.
Rosenkrantz, Dagmar 113.
Rosenkrantz, Erik 23.
Rosenkrantz, Ingeborg 47.
Rosenkrantz, Iver, Baron 58.
Rosenkrantz, Jørgen 23.
Rosenkrantz, Karen Ludvigsdatter 16.
Rosenkrantz, Lisbeth 23, 24,
26, 37, 38, 51.
Rosenkrantz, Mogens 29, 30,
31.
Rosenkrantz, Peder 23.
Rosenkrantz, Verner, Amtmd.
57.
Rømer, Ole, Prof. 8.

S

Sahl, Peder J., Købmd. 102.
Shade, Provst 110.
Schou, A., Dyrk. 112.
Schou, E., Tandl. 111, 113.
Schou, Peter, forhv. Forretningsf. 110, 112.
Schrader, M. C. 58.
Selchau 101.
Simon, Møllersv. 52.
Skeel, Kirsten 31.
Skinkel, Morten 49.
Skive, Jacob S., Præst 102.
Skriffuer Marthen 42.
Snedker, Morten, Købmd. 103.
Sophie Amalia 29.
Strandgaard, Oldgransker 84,
85.
thor Straten, Overbet. 112.
Sture, Christina 69.
Svend, Skolem. 37.
Svendsen, Jens 43, 52.
Svendsen, Niels 102.
Svendsen, Poul 57.
Svendsen, Søren 48.
Svenningsen, Gerh., Gdr. 117.
Sørensen, Andr., Købmd. 102.
Sørensen, Jens, Købmd., Adelgade 101.
Sørensen, Jens, Købmd., Vestergade 102.
Sørensen, Mads 71.
Sørensen, Otto L., Litterat 4,
92, 109, 110, 112,
115, 116, 117.
Sørensen, P., Gdr. 117.
Sørensen, Sørine 112.
Sørensen, Søren, Ladef. 23.
Sørensen, Thomas, Købmd.
103.
Sørensen, Vald., Overl. 112.
Sørensen, Visti, Degn 7.

T

Tandrup, Harald, Forf. 28, 70.
Terpager, P., Historiker 67.
Thiele, J., Forf. 70.
Thomsen, Jens 73.
Trap, Geheimer. 114.
Tybjerg, Frue 112.

U

Ulf 41, 50.
Ulfeldt, Ebbe paa Skivehus
22.

Ulfstand, Gregers paa Skive-
hus 62.
Ulrich, E., Landinsp. 68.
Urne, Axel 39.
Urne, Helle 12, 36, 37, 38, 39,
41, 49, 50, 51.
Urne, Jørgen 36.
Urne, Magdalene 50.
Urne, Sophie 31, 50, 71.
Ursin, M., Rektor 70.

V

Vedel, Frue 112.
Veile, Jens 75, 76.
Vernegreen, Malerm. 112.
Vesteni, Stig til Hesselbjerg
16, 17.
Villadsen, Anders 102.
Villadsen, Peder 42, 57.
Villum, Oxedriver 38.

Visborg, Søren 49.
Vistisen, Albert 41.
Vistisen, Christen 46.
Volgersdorph, Peder 22, 69.
Voliker, Christian 22.

W

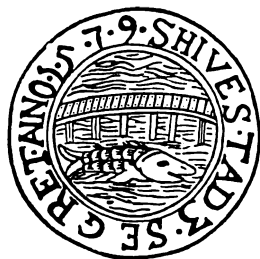
Wilhelm, Hertug 34, 70.
Winde, Anders (Essenbæk)
103.
Winde, Niels, Købmd. 102.
Winde, Lauritz, Købmd. 102.
Winde, Søren, Købmd. 103.
Worm, Ole, Oldgransker 5.

Ø

Ørtoft, Lotte 117.
Østergaard, Aage, Købmd.
117.

INDHOLD

<i>P. K. Hofmansen</i> : Estvadgaard og Flyndersø Mølle . .	5– 72
<i>Peter Dahlgaard</i> : Erindringer fra min drengetid	73– 83
<i>H. C. Strandgaard</i> : Et minde fra stormen den 31. august 1854	81– 91
<i>Otto L. Sørensen</i> : Vide og vedtægt for Skive Bymark, indrettet 1769	92–104
<i>Kaj Enna Jensen</i> : På Tastum søbund	105–108
<i>Svend Mortensen</i> : Arsberetning 1968/69 fra Skive by- historiske arkiv	109–113
<i>Johannes Bang</i> : Arsberetning 1968/69 for Historisk Samfund	114–116
<i>Otto L. Sørensen</i> : Navneliste til „Skivebogen“ 1969 .	118–124

- 5/10 Hvordan Haslunds hjørne opstod og forsvandt igen.
 18/10 Da Skivedrengene brugte Slotsgade som kælkebane.
 26/10 Trafikken i Nørregade nu – som for 600 år siden.
 3/11 Vestergade er ikke mere Skives hovedfærdselsåre.
 19/11 En gammel Skivebygning, der helt er forsvundet.
 1969
- 18/1 Det gamle Skive nord og Sallingbanerne.
 25/1 Da Brogården blev kaldt et brøstfældigt hus.
 1/2 Skive Gamle Kirke opgivet, men genopstået påny.
 17/2 Dengang Rosenhøj var byens forlystelsescenter.
 22/2 Da det var forbudt at begive sig til fjorden.
 (? ?) Skive gamle Mølle og den røde hane.
 6/3 Da man kunne blive fri for våbentjeneste for 15 kr.
 31/3 Skives tidligere festplads ligger glemte under banegården.
 6/5 Gl. Skivehus som vikingeborg.
 13/5 De fornemme lensmænd på Gl. Skivehus.
 13/5 Gl. Skivehus kan fejre 40 års jubilæum som hotel.
 28/6 Det folkelige liv på Skives markedspladser.
 19/7 Man syede ikke lårkort i Skives syklubber år 1900.
 4/8 Kirkegade er borte – i stedet skal opføres en præstebolig.
- P. K. Hofmansen: En Provstedatters Erindringer fra Sevel Præstegaard (fortsat fra Skivebogen 1967). „Skivebogen“ 1968, S. 5–50. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri.
- Svend Holst: Blade af skoletidens mindekrans (fra Skive). „Jul i Skive“ 1968, S. 10–11. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Tage Jespersen: Gangstier bag Byen (i Skive). „Jul i Skive“ 1968, S. 30. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- kea: Til Eskjær og Junget Kirke (Søndagstur op langs Sallings Østkyst). „Skive Folkeblad“ 7/6 1969.
- Karl Knudsen: Vor Hjemstavn omkring Aar 1300 (historisk Digt). „Skivebogen“ 1968, S. 106–111. „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri.
- ma: Ørslev-Kloster kollegiet åbnet. „Skive Folkeblad“ 16/12 1968.
- Vilhelm Munck: Tilbage til Skive, hvor jeg var Præst. „Jul i Skive“ 1968, S. 4–5. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.
- Inga Mørck: Paa Højskolen i Jebjerg levede man som „een stor Familie“. (Redaktør A. Axelsen Drejer fortæller om Barndomshjemmet til Lederstillingen i dansk Andelsbevægelse). „Skive Folkeblad“ 7/6 1969.
- Sagnet om Kældal. „Skive Folkeblad“s Julenummer 1968, S. 14.
- Silvanus: Blichers egn i landskab og historie. „Jyllands-Posten“ 23/5 1969.
- Silvanus: Herregårdenes land, der er blæst skævt af vestenvinden. (Skive og Sallings seværdigheder). „Jyllands-Posten“ 24/4 1969.
- Skiveegnens tavse Maler (Hans Smidth). „Skive Folkeblad“s Julenummer 1968, S. 22.
- Slægten Dragheim har været Læger og Tandlæger i 200 Aar. „Skive Folkeblad“s Julenummer 1968, S. 12.
- Helge Søgaard: Erik Pontoppidans beretninger om Skive (i Danske Atlas). „Skivebogen“ 1968, „Skive Folkeblad“s Bogtrykkeri.

Otto L. Sørensen: Gamle Minder om Olesens Gaard paa Torvet (i Skive). „Jul i Skive“ 1968, S. 12–16. I/S Holms Bogtrykkeri, Skive.

To kirkebesøg – spadseretur i skov og hede (omkring Sahl). „Skive Folkeblad“ 24/5 1969.

BOGSALG

Saa langt Oplaget rækker, sælges nedennævnte Bøger til følgende Priser ved Henvendelse til Kassereren, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive.

10,00 Kr. „Skivebogen“ 1963 og 64.

4,00 Kr. „Skivebogen“ 1911, 21, 22, 24, 31, 34, 37, 51, 54 og 55.

4,00 Kr. „Jul i Skive“ 1930, 32, 38, 46, 47, 50, 51, 60 og 66.

4,00 Kr. „Danmarks Riges middelalderlige Breve“. For fire Hefter.

3,00 Kr. „Salling Banks Historie“. Jubilæumsskrift af Niels P. Bjerregård.

1,50 Kr. „Tolv Sandheder om Sønderjyllands Danskhed“ af Gudmund Schütte.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

I Foreningsanliggender bedes man henvende sig til Formanden, Pastor emer. Johannes Bang, Østertorv 7, Skive, Tlf. 256, Kassereren, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive, Tlf. 1315, og pens. Førstelærer J. C. Krogh, Islandsvej 3, Skive, Tlf. 1466.

Den øvrige Styrelse bestaar af forhv. Musæumsforstander Kaj Enna Jensen, Samsøgade 8, Skive (Næstformand), Arkivar ved det byhistoriske Arkiv, Svend Mortensen, Norgaardsvej 6, Skive, Bibliotekar Carl Langholz, Skive, samt Fru Kirsten Hougaard Nielsen, Skovvænget 6, Skive.

Revisorerne er Direktør G. H. Pedersen, Skive Markfrøkon-tor, og Direktør Vald. Overgaard, Skive Tømmerhandel.

Æresmedlemmer er Historisk Samfunds Formand, Pastor emer. Johannes Bang, den forrige Formand, pens. Førstelærer J. C. Krogh, og den fungerende Kasserer, Litterat Otto L. Sørensen, alle af Skive.

Al Indbetaling foregaar nemmest og billigst pr. Giro Nr. 38999 til Kassereren for Historisk Samfund for Skive og Omegn, Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive.

Findes der i Deres Gemmer Billeder fra Skive og Oplandet, Salling og Fjends, enten Gadebilleder, Gaarde, Personer, Grupp-billeder eller andre lokale Fotografier, som vi kan laane og benytte, bedes disse venligst sendt til Otto L. Sørensen, Frederiksgade 4, Skive, hvor de med Tak modtages.

Se efter, om De mangler tidligere Aargange af „Skivebogen“ og udgivne Skrifter. De kan ogsaa forlanges gennem Byens Boghandlere.